

e-Dergi

Gümrük ve Ticaret Uzman Görüş

Sayı. 4

Dış Ticaret

Elde Edilen Vergi Gelirlerine Ekonometrik Bir Bakış

Cengiz ARIKAN
Gümrük ve Ticaret Uzman Yardımcısı

Özet

Gümrük kavramının tarihte ortaya çıkması ile birlikte gümrük vergileri de ortaya çıkmış ve bu vergiler gerek gelir sağlamak gerek de farklı amaçlar için kullanılmışlardır. Bu çalışmada, ekonomik değişkenlerin dış ticaret işlemlerinden elde edilen vergi gelirleri üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Bu amaçla, 2006.Ocak-2015.Eylül arası aylık veriler kullanılarak, İhracatın, İthalatın ve Sanayi Üretim Endeksinin dış ticaret işlemlerinden elde edilen gelirleri nasıl etkilediği Granger Nedensellik ve Etki Tepki Fonksiyonları yardımıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Vergi Gelirleri, Etki Tepki Fonksiyonları, Granger Nedensellik

Abstract

With the emergence of the term of customs in the history, custom duties has emerged too. These duties has used not only to provide income but also to use as an instrument for different aims. In this study, the effects of economic variables on tax revenue derived from foreign trade will be investigated. Therefore, the effects of Industrial Production Index, Export and Import on tax revenue derived from foreign trade will be examined by applying Granger Causality and Impulse Response Functions methods, using monthly data, for the period from 2006. January to 2015.September.

Key Words: Foreign Trade, Tax Income, Impulse Response Function, Granger Causality

Giriş

Dış ticaret günümüzde, ülkeler için büyük bir ölçüde gelişmişlik düzeyini gösteren mali ve ekonomik araçtır. Dış ticaretin sınır, mesafe ve mekân tanımaz hale gelmesi, dolayısıyla devletleri dış ticareti kendi yararları doğrultusunda kullanıp geliştirmekte ve bu ticaretten iç pazarlarını da korumaya yönelik bir takım önlemler alma gereksinimi

duymaktadır. Bu önlemlerden en sık kullanılanı dış ticarete uygulanan vergilerdir. Ülkeler, uluslararası ticaretin önündeki sınırları ve engelleri kaldırmak için topluluklar ve birlikler kurup, anlaşmalar imzalasalar bile, pek çok ülke için hala dış ticaretten sağlanan vergi geliri, toplam vergi gelirleri içinde önemli bir paya sahiptir. Vergi gelirinin ülke için esas gelir kaynağı ve harcama kanalıyla ekonomik canlılığı sağlamada kullanılan ekonomik bir katalizör olması, vergi gelirleri içinde önemli paya sahip olan dış ticaret vergilerini vazgeçilmez hale getirmektedir.

Ülkemiz açısından da dış ticaret işlemlerinden elde edilen gelirler kamu için önemli bir kaynak olup toplam vergi gelirleri içerisinde yıllar boyunca ciddi bir paya sahip olmuştur. Gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payına ve dış ticaretin ekonomik büyümedeki rolüne bakıldığında, söz konusu payın son 10 yıl içinde ortalama %18 gibi yüksek düzeylerde olması ve ekonomik büyümeden bahsedilirken sürekli ihracat artışına vurgu yapılması, Türkiye'nin ekonomik büyümesinde dış ticarete verilen önemi açıkça göstermektedir.

Bu çalışmada, dış ticaret işlemlerinden alınan vergilerin ekonomik etkileri üzerinde teorik olarak durulacaktır. Daha sonra ise, çalışmanın ekonometrik bölümünü oluşturan ampirik bulgulara yer verilecek olup son bölümde sonuçlara ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Dış Ticaret İşlemlerinden Alınan Vergiler ve Ekonomik Etkileri

---

Gümrük İdarelerince tahsil edilen vergilerin konusunu esas itibari ile dış ticarete konu olan eşya oluşturmaktadır. Gümrük mevzuatı açısından eşya her türlü madde ürün veya değerdir. Bir eşya gümrük bölgesine girmesi gümrük bölgesinden çıkması ya da gümrük bölgesini transit geçmesi ile dış ticarete konu olabilmektedir.

Uluslararası anlaşmalar gereği ve çifte vergiyi önlemek amacıyla geliştirilmiş olan varış ülkesinde vergilendirme ilkesi kullanıldığından dış ticarete konu eşyaya ilişkin vergiler genel olarak ithalat aşamasında alınmaktadır. Alınan bu vergiler genellikle dış ticaret konu olan eşyanın pahasına göre belirlenen advalorem gümrük vergileridir. Bu vergi türü uygulama açısından zor ve karmaşık olmasına karşın spesifik gümrük vergilerine göre daha adildir. Advalorem vergileme genel olarak ithalatta CIF ihracatta ise FOB kıymet üzerinden uygulanmaktadır (Selen,2015; ss:149-150).

Vergi, kamu kurum ve kuruluşlarının harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla alınmaktadır. Vergilendirmenin bu amacının yanında ekonomik ve sosyal amaçları da bulunmaktadır. Gümrük vergilerinin de mali vergilere benzer şekilde temelde iki amacı bulunmaktadır. İlki kamu geliri sağlamak diğeri ise ekonomik ve politik amaçlı tahsil edilmesidir (Selen, 2015; ss: 147).

Dış ticaret işlemlerinden tahsil edilen vergiler vergi sınıflaması açısından dolaylı bir vergidir. Vergi yükümlüsü tarafından ödenen bu vergiler, fiyat mekanizması aracılığıyla

nihai tüketiciye yansıtılmaktadır. Bu vergiler diğer vergilerden farklı olarak periyodik değildir ve dış ticaret işleminin gerçekleştiği anda bir kez alınmaktadır (Selen, 2015, ss:148).

Dış ticaret işlemlerinden alınan vergiler bir gelir unsuru olmasının yanı sıra, dış ticaret politikasının önemli araçlarından biridir. Bu vergiler ile ulusal üretim korunmakta ve ülkenin uluslararası rekabet gücü artırılmaktadır.

Genel olarak gelir sağlama, ulusal üretimi koruma ve uluslararası rekabeti sağlama amacıyla alınan gümrük vergilerinin ekonomi üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmacılar bu vergi gelirlerinin ekonomi üzerindeki etkilerini farklı açılardan konuyu ele almışlardır.

Akkaya (1992) dış ticaret işlemlerinin vergilendirilmesinin uluslararası rekabet üzerindeki etkilerini, Akkaya (1994) ise dış ticaret işlemlerinden elde edilen gelirlerin kamu gelirleri içindeki yeri ve gelişimi üzerinde durmuştur. Vergilendirme Yetkisi ve Türkiye AB ilişkileri başlıklı çalışması ile Saraçoğlu (2003) çalışmasında AB üyelik sürecinde yapılan mali düzenlemelerin çoğunlukla dolaylı vergiler ile ilgili olduğunu ve bu düzenlemelerin mali egemenliği sınırlandırılmasında etkili olmadığını belirtmiştir.

İmzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının dış ticaret işlemlerinden alınan vergilerde sadeleştirmeye gidilmesine neden olduğunu fakat alınan bu vergilerin Türk Vergi Sistemi içerisinde önemli bir yeri olduğunu ve bu yerini koruduğunu Tokathoğlu (2005) çalışmasında belirtmiştir. Gedik (2010) yapmış olduğu çalışmada hesaplanabilir genel denge modelini vergi politikalarının dış ticaret üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla kullanmış ve vergi politikalarının dış ticaret üzerinde etkili olduğunu, ancak tarife uygulamalarının ülke dış ticareti üzerinde daha olumlu etkiler oluşturması nedeniyle diğer vergi araçlarına tercih edildiği sonucuna ulaşmıştır.

Kolçak (2013) dış ticaret işlemlerinden elde edilen vergi gelirlerinin Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkilerini temel istatistikler aracılığı ile incelemiş ve alınan bu vergilerin hem kamu gelirleri içerisinde hem de ekonomi üzerinde önemli etkileri olduğunu tespit etmiştir. Uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometrik yöntemlerle inceleyen Yavuz ve Beşel (2015) çalışmalarında 1960-2012 arası yıllık verileri kullanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini iki farklı teknik ile incelemişlerdir. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi sonuçlarına göre, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı gözlemlenmekte iken, nedensellik ilişkisini periyodik olarak ele alan ve daha gelişmiş bir yöntem olan Frekans Nedensellik Analizi sonuçlarına göre ise ekonomik büyümeden uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergi gelirlerine doğru tek yönlü ve geçici bir ilişki olduğunu tespit etmiş olup ekonomik büyümenin uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergi gelirleri üzerinde geçici de olsa etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Veri Seti ve Ampirik Bulgular

İhracat, istisnai durumlar hariç olmak üzere genel olarak gümrük vergilerinden müstesnadır. Dolayısıyla, dış ticaret işlemlerinden tahsil edilen vergiler genellikle ithalat kaynaklıdır. Genelde ithal kaynaklı olarak tahsil edilen gümrük vergileri kamu gelirleri arasında önemli bir orana sahip olmakta ve bu oranın (ÖTV Gelirleri Hariç) yıldan yıla değişimi Tablo-1’de gösterilmektedir.

Tablo -1: Dış Ticaret İşlemlerinden Tahsil Edilen Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri (Bin TL) ve Toplam Genel Bütçe Gelirleri İçindeki Payları (%)

YIL	A. Dış Ticaret İşlemlerinden Elde Edilen Vergi Gelirleri	B.Toplam Vergi Gelirleri	Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	C.Toplam Genel Bütçe Gelirleri	Toplam Genel Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%)
2006	27.562.843	137.480.292	20,05	169.315.825	16,28
2007	28.970.328	152.835.111	18,96	185.715.245	15,60
2008	32.781.443	168.108.960	19,50	204.183.681	16,05
2009	28.651.405	172.440.423	16,62	209.484.498	13,68
2010	39.527.583	210.560.388	18,77	246.869.333	16,01
2011	53.451.637	253.809.179	21,06	288.103.108	18,55
2012	55.310.438	278.780.848	19,84	323.229.597	17,11
2013	68.269.134	326.169.164	20,93	377.342.211	18,09
2014	71.143.779	352.514.457	20,18	410.959.776	17,31
2015*	67.637.755	333.337.266	20,29	385.302.585	17,55

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

Erişim Tarih: 05.12.2015

* 2015 yılı verileri Ocak-Ekim dönemini kapsamaktadır.

Dış ticaret işlemlerinden tahsil edilen vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı son on yılda ortalama %19,62 olarak gerçekleşmiştir. Gümrük işlemlerinden tahsil edilen vergilerin toplam bütçe gelirleri içerisindeki payının son on yıldaki ortalaması ise %16,62 olarak gerçekleşmiştir.

Çalışmada 2006 Ocak 2015 Eylül arası döneme ait aylık veriler kullanılmıştır. Değişkenler elektronik kaynaklardan 05.12.2015 tarihinde derlenmiş olup bu değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo-1’de yer almaktadır.

Tablo-2: Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişken	Notasyon	Kaynak
Sanayi Üretim Endeksi (2010=100)	SUE	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi www.evds.tcbm.gov.tr
İhracat TL Değeri	IHR	Türkiye İstatistik Kurumu www.tuik.gov.tr
İthalat TL Değeri	ITH	

Dış Ticaret İşlemlerinden Elde Edilen Vergi Gelirleri (TL)	VERGI	Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü www.muhasibat.gov.tr
--	-------	--

Vergi Gelirleri serisi TL, İthalat ve İhracat serilerinin ADB Doları olmasından dolayı kuru etkisini bertaraf etmek için çalışmada İhracat ve İthalat serilerinin TL cinsinden değerleri kullanılmıştır. Ayrıca, çalışmada birimlerden kurtulmak amacıyla tüm seriler baz yılı 2010=100 olacak şekilde endekslenmiş ve ardından bu serilerin oransal değişimleri görmek için logaritmaları alınarak seriler kullanılmıştır.

Ekonometrik olarak, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir (Gujarati,2001). Değişkenler durağan olmadığı sürece Klasik En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilen parametrelerin tahmin edici özelliklerinde bozulmalar olmaktadır. Çalışmada kullanılan endeks serilerinin birim kök sınamaları ADF (1981) Birim Kök Testine göre yapılmış ve serilerin düzeyde durağan olduğu bulunmuştur.

Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modeli makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ve rassal şokların değişkenler üzerindeki dinamik etkilerinin incelenmesinde kullanılan bir yöntemdir (Yaylalı ve Lebe, 2012). VAR modellerinde geleneksel makroekonomik modellerin aksine değişkenler arasında içsel-dışsal ayrımının, sıfır kısıtlamanın ve modelin kurulmasında güçlü bir ekonomi teorisinin olmaması VAR modellerinin geleneksel makroekonomik modellere göre kolaylıkları olarak gösterilebilir. Bu kolaylıkların yanında VAR modelinde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi önemli bir husustur. m değişkenli p gecikmeli bir VAR modelinde toplamda (m+pm²) adet parametre tahmini yapılacaktır. Bu yüzden veri sayısı yeteri düzeyde olmalıdır. Aksi takdirde birçok serbestlik derecesi yitirileceğinden parametrelerin tahmini zorlaşmaktadır (Gujarati,2001).

Sims (1980) tarafından öne sürülen Vektör Otoregresif Modellerin varsayımlarından olan serilerin durağan olma koşulu sağlandığı için, serilerin nedensellik ilişkilerini görmek ve değişkenler arasında içsel dışsal ayrımını yapmak amacıyla Granger Nedensellik testi yapılmıştır. Rassal bir X değişkeninin geçmişi, bütün olası ilgili diğer etkenler ve ras sal olmayan bilgiler de dikkate alındıktan sonra, diğer bir rassal Y değişkeninin geleceğinin daha iyi tahmin edilmesini sağlıyorsa, X değişkeni Y'nin Granger-Nedenidir denir (Atukeren,2011). Diğer bir ifade ile, Granger Nedensellik sınaması, bir zaman serisinin başka bir zaman serisini tahmininde kullanışlı olup olmadığının bir istatistiksel hipotez sınamasıdır. Çalışmada Schwarz Bilgi Kriterine göre en uygun gecikme 1 olarak bulunmuş ve sonuçlar bu gecikme uzunluğuna göre elde edilmiştir.

Tablo-3: Granger Nedensellik Test Sonuçları

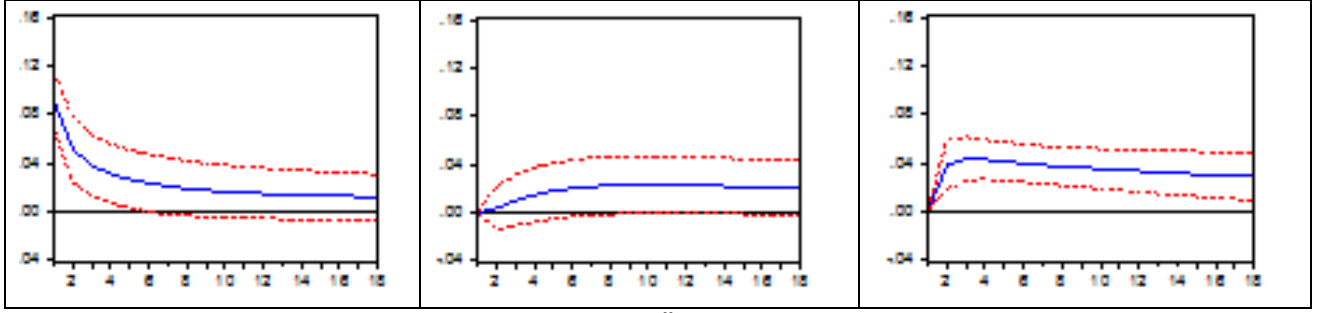
Yokluk Hipotezi	F İstatistiği	Olasılık Değeri	Sonuç
-----------------	---------------	-----------------	-------

İthalat İhracatın Granger Nedeni değildir.	6.7187	0.0108**	Yokluk Hipotezi reddedilir.
İhracat İthalatın Granger Nedeni değildir.	0.3049	0.5819	Yokluk Hipotezi reddedilemez.
SUE İhracatın Granger Nedeni değildir.	7.2285	0.0083***	Yokluk Hipotezi reddedilir.
İhracat SUE'nin Granger Nedeni değildir.	11.7761	0.0008***	Yokluk Hipotezi reddedilir.
Vergi İhracatın Granger Nedeni değildir.	2.5318	0.1144	Yokluk Hipotezi reddedilemez.
İhracat Verginin Granger Nedeni değildir.	8.2852	0.0048***	Yokluk Hipotezi reddedilir.
SUE İthalatın Granger Nedeni değildir.	14.4989	0.0002***	Yokluk Hipotezi reddedilir.
İthalat SUE'nin Granger Nedeni değildir.	28.2739	0.0000***	Yokluk Hipotezi reddedilir.
Vergi İthalatın Granger Nedeni değildir.	0.6367	0.4266	Yokluk Hipotezi reddedilemez.
İthalat Verginin Granger Nedeni değildir.	19.3681	0.0000***	Yokluk Hipotezi reddedilir.
Vergi SUE'nin Granger Nedeni değildir.	33.0122	0.0000***	Yokluk Hipotezi reddedilir.
SUE Verginin Granger Nedeni değildir.	0.6478	0.4226	Yokluk Hipotezi reddedilemez.
*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.			

Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre; İthalattan İhracata, İhracattan Vergiye, İthalattan Vergiye ve Vergiden SUE'e tek yönlü, İhracat ile SUE, İthalat ile SUE arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile, İthalatın İhracatın; İhracat ve İthalatın Verginin; Verginin, İhracatın ve İthalatın ise SUE'nin Granger Nedeni olduğu istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Granger Nedensellik test sonuçlarına göre değişkenlerin içselden dışsala doğru sıralamaları yapılarak VAR modelleri aracılığıyla Etki Tepki Fonksiyonları elde edilmiş ve Vergi Gelirlerine ilişkin sonuçlar Şekil-1'de gösterilmiştir.

Şekil-1: Etki Tepki Grafikleri

SUE'e Bir Standart Sapmalık Şok Verildiğinde Vergi Gelirlerinin Tepkisi	İhracat'a Bir Standart Sapmalık Şok Verildiğinde Vergi Gelirlerinin Tepkisi	İthalat'a Bir Standart Sapmalık Şok Verildiğinde Vergi Gelirlerinin Tepkisi
---	---	---

Elde edilen etki tepki sonuçlarına göre, Sanayi Üretim Endeksine bir standart sapmalılık şok verildiğinde, dış ticaret işlemlerinden alınan vergi gelirleri tüm dönemlerde pozitif ve ilk 5 dönem istatistiksel olarak anlamlı tepkiler vermektedir. İhracat değerlerine bir standart sapmalılık şok verildiğinde, tüm dönemlerde pozitif ilk 6 dönem hariç diğer dönemlerde istatistiksel olarak anlamlı tepkiler vermektedir. İthalat değerlerine bir standart sapmalılık şok verildiğinde ise, vergi gelirleri tüm dönemlerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepkiler vermektedir.

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; artan Sanayi Üretim Endeksi, İhracat ve İthalat dış ticaret işlemlerinden elde edilen vergi gelirlerini artırmaktadır. İhracatın gecikmeli istatistiksel olarak anlamlı tepkiler vermesi ise ihracatın ithalata bağlı olması olarak değerlendirilebilir. Nitekim elde edilen diğer sonuçlar da ülkemizin ihracat yapısının ithalata bağımlı olduğunu göstermektedir.

Tahmin edilen VAR modeli aracılığıyla varyans ayrıştırması sonuçları elde edilmiş ve bu sonuçlara göre, 18 dönem sonunda vergi gelirlerindeki değişimin %22,35'i Sanayi Üretim Endeksindeki değişimlerle, %8,67'si ihracattaki değişimlerle, %27,36'sı ithalattaki değişimlerle ve geriye kalan %41,25'i ise kendi içindeki değişimlerle açıklanmaktadır.

Sonuç

Toplam vergi gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olan dış ticaret işlem ve muamelelerinden alınan vergiler, hem kamu geliri sağlama hem de ulusal ekonomide birçok unsur için önemli bir etkidir. Bu yüzden çalışmada, dış ticaret işlemlerinden elde edilen vergi gelirlerinin ekonomik değişkenlerden nasıl etkilendiğini araştırmak amaçlanmış ve 2006.Ocak-2015.Eylül arası aylık Sanayi Üretim Endeksi, İhracat ve İthalat verileri kullanılmıştır. Dış ticaret işlemlerinden elde edilen gelirlerin nasıl etkilendiği Granger Nedensellik ve Etki Tepki Analizleri yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; İhracat ve İthalatın Verginin, Granger Nedeni ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Granger Nedensellik sonucuna göre bulunan değişkenlerin sıralamasına göre VAR modeli tahmin edilmiş ve etki tepki fonksiyonları hesaplanmıştır. Etki tepki fonksiyonu sonuçlarına göre; dış ticaret işlemlerinden alınan vergilerin, diğer değişkenlere verilen etkileri istatistiksel olarak anlamlı ve bu etkilere pozitif tepkiler verdiği bulunmuştur. Vergi gelirlerinin ithalat ve SUE'e verdiği tepkiler beklenen bir durumdur. Vergi gelirlerinin ihracata pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepkiler vermesi ise, ülkemiz ihracatının ithalata bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. İhracatın

ithalata bağığını azaltmanın gerekliliğı elde edilen sonuçlara göre tartışmalı bir konu olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Akkaya, Ş. (1992), Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Uluslararası Rekabet, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmış Doktora Tezi, İstanbul,

Akkaya, Ş. (1994); "Dış Ticaret Vergilerinin Kamu Gelirleri İçindeki Yeri ve Gelişimi", İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi, Sayı:36, s:268-294

Arıkan, C.. ve Yalcin, Y. (2013), Determining the Exogeneity of Tax Components with Respect to GDP, International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, Vol.3 No.2, pp:242-255

Atukeren, E. (2011), Granger Nedensellik Sınamalarına Yeni Yaklaşımlar, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı

Dickey, D.A ve Fuller, W.A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), pp. 1057-1072.

Gedik, M. A. (2010); "Vergi Politikalarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Hesaplanabilir Genel Denge Modeli", Maliye Dergisi, Sayı:159, Temmuz-Aralık, Ankara

Granger, C. W. J. (1969). "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods". *Econometrica* 37 (3): 424–438.

Gültekin, R. (2008), Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler Ve Eş Mali Yükümlülükler, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne

Gujarati, D. N. (2001) Basic Econometrics. McGraw-Hill, New York, ABD

Kolçak, M. (2013), Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 4, ss:188-209

Saraçoğlu, F. (2003), Vergilendirme ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3/2003, ss: 175-189

Selen, U. (2015), Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi (7. Baskı), Bursa, Ekin Yayınevi

Seyidoğlu, H. (2003), Uluslararası İktisat teori Politika ve Uygulama (16. Baskı), İstanbul, Güzem Can Yayınları

Tokatlıoğlu, M.Y. (2005), Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği, Akdeniz İİBF Dergisi, Cilt:10, ss: 46-72

Tuncer, D. (2007), Vergi Tekniğı Açısından Gümrük Vergisinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

Yavuz, Hakan ve Beşel, Furkan. (2015), Türkiye’de Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergi Gelirleri -Ekonomik Büyüme İlişkisi: Frekans Nedensellik Analizi, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2015, Yıl:3, Cilt:3, Sayı:1, ss:45-55

Yereli, Burçin. (1994), İslam Vergi Hukukunda Dış Ticaret Vergileri ve Osmanlı Devletinde Gümrük Vergileri Uygulaması, DEÜ IIBF Dergisi, Cilt:9, Sayı:I, ss:79-104

Vergi Uyumunu Ve Sonradan Kontrol Uygulamasının Vergi Uyumunu Üzerindeki Etkileri

Aysel DUĞAN
Gümrük ve Ticaret Uzman Yardımcısı

Özet

Bu çalışmada, vergi uyumu kavramına ilişkin literatürde yer alan iki farklı yaklaşım ele alınarak irdelenmiş, yükümlülerin uyum davranışlarını etkileyen faktörler açıklanmaya çalışılmış ve gümrük idareleri bünyesinde kullanılmakta olan sonradan kontrol uygulamasının yükümlülerin vergiye uyum kavramına yönelik tutum ve davranışları üzerinde yaptığı etkiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Giriş

İnsanlar kompleks canlılardır, bu nedenledir ki bireylerin tutum ve davranışlarının gerisinde yatan nedenleri anlamak da bir o kadar zor ve karmaşık bir süreçtir. Yükümlülerin vergiye uyum davranışlarına etki eden faktörlerin anlaşılması uzun dönemler boyunca devletlerin başlıca ilgi alanlarından birisi olmuş, konuya ilişkin farklı disiplinler tarafından birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Vergi uyumuna ilişkin olarak yapılan bu çalışmalarda ortak kaygı vergi gelirlerinin artırılması olmakla birlikte, bunun nasıl yapılacağına ilişkin yaklaşımlar ve teoriler farklılık göstermektedir.

Gümrük idareleri vasıtasıyla toplanan vergiler toplam vergi gelirleri içerisinde büyük bir paya sahiptir. 2015 yılında Bakanlığımızca dış ticaret işlemlerine bağlı olarak tahsil edilen vergiler, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %21'lik kısmını oluşturmaktadır. Bahse konu oran göz önünde bulundurulduğunda, yükümlülerin vergi uyumlarının nasıl artırılması gerektiği Gümrük İdareleri açısından da dikkate alınması gereken bir problemdir. Gümrük idarelerince vergi uyumunu artırmada kullanılabilecek pek çok araç bulunmakla birlikte, bu yöntemlerden bir tanesi sonradan kontrol uygulamasıdır.

Bu çalışmada, öncelikle vergi uyumunun kavramsal bir açıklaması yapılarak, uyumun artırılmasına yönelik olarak literatürde yer alan farklı iki teoriye değinilmiştir. Daha sonra sonradan kontrol uygulaması hakkında bilgi verilerek, İdaremizde sonradan kontrol

uygulamasının tarihsel süreci hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Son olarak, sonradan kontrolü uyum üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Vergi Uyumu Kavramı

Vergi uyumu ile ilgili olarak literatürde pek çok çalışma yer almakla beraber, uyuma ilişkin tanımlamalarda ortak nokta, kanunlarla belirlenen yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesi şeklinde ifade edilmektedir.

IMF 2015 yılında yayımladığı “Current Challenges in Revenue Mobilization: Improving Tax Compliance” adlı çalışmada vergi uyumunu en geniş anlamıyla vergi sistemi tarafından dayatılan yasal yükümlülüklerin karşılanması olarak tanımlamaktadır.

OECD tarafından yayımlanan “The 2004 Guidance Note” adlı belgede ise yükümlülerin “uyumlu” olarak adlandırılabilmesi için;

- Vergiye ilişkin kayıtların doğru tutulması,
- Vergi beyannamelerinin kanunlarda belirtilen süreler içinde verilmesi,
- Vergi borçlarının doğru hesaplanması ve bildirilmesi,
- Vergi borçlarının kanunlarda belirtilen sürelerde ödenmesi,

Koşullarını yerine getirmesi gerektiği belirtilmektedir. Kasıtlı ya da kasıtsız olarak yapıp yapılmadığına bakılmaksızın yukarıda sayılan kriterlerden en az birinin sağlanmaması durumunda yükümlülüklerin uyumlu olarak kabul edilmeleri mümkün bulunmamaktadır.

Ancak, vergi uyumuna ilişkin yapılan bu tanımlamalar konuya ilişkin bütüncül bir bakış açısı yansıtamamakta ve kavramı açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar. Vergi uyumu kavramı, sıklıkla vergiden kaçınma ve vergi kaçırma terimleriyle birlikte kullanılmakta ve bu terimler yardımıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu iki aktivite mevzuata uyum yönüyle birbirinden ayrılmaktadır. Vergiden kaçınma ile yüklenilen vergi borcunu azaltmak için alınan yasal önlemler kastedilmektedir. Vergi kaçırma ise aynı amaç doğrultusunda başvuru yasası yöntemlerle ilişkilendirilir. Bullen ve Wisconsin vergi kaçırma terimini şöyle tanımlamaktadır:

Kanun bir çizgi çizdiği zaman, bir olay çizginin belli bir tarafında yer alır ve eğer kanun tarafından belirlenen güvenli alandıysa kanunun müsaade ettiği her şeyden yasal olarak istifade etme hakkına haiz olur. Bir girişim ya da olay kaçırma olarak atfediliyorsa, bu bahse konu olayın çizginin yanlış tarafında bulunduğu anlamına gelmektedir (Bullen ve Wisconsin, 1916)

Bazı yorumlayıcılar tarafından vergi uyumsuzluğu sadece bir vergi kaçırma problemi olarak görülse de bu yöntemin konuya ilişkin tüm politik çıkarımı yansıtmadığı görülmektedir (James, Murphy ve Reinhart, 2004). Her ne kadar vergi kaçırma uyumsuzluğun uç bir formu olsa da tek başına kavramı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin, kanunlara itaat eden bir yükümlünün yükümlülüklerini azaltmak veya daha az vergi ödemek için sıklıkla itiraz prosedürlerini kullanması, çeşitli erteleme taktikleri uygulaması ya da mümkün olan bütün yasal kesintilerin yapılması için yollar araması vb. durumlarda, bu yönde bir davranış sergileyen bir yükümlünün uyumlu sayılabilmesi oldukça zordur. Her ne kadar bahsedilen bu aktiviteler

kanun hükümlerine uygun olsa da kanunun ruhuna uygun değildir. Bu açıdan, vergi uyumu sadece kanun hükümlerine değil aynı zamanda yasanın ruhuna da uyum şeklinde tanımlanmalıdır ve algılanmalıdır (James, Murphy ve Reinhart, 2004).

Uyuma yönelik bir diğer husus uyumun gönüllü ya da zorunlu olması durumudur. Eğer yükümlüler vergi idareleri tarafından soruşturma, inceleme, hatırlatmalar, tehdit ya da gözdağı veya yasal ve idari cezaların düzenlenmesine gerek kalmadan kendi istekleri ve iradeleriyle vergi yükümlülüklerini yerine getirirlerse bu tam anlamıyla uyum olarak ifade edilebilir. Başarılı gümrük idareleri, mükellefleri yükümlülüklerini gönülsüzce yerine getirmeleri için zorlamak yerine onları vergi işlemlerine ilişkin işbirliği yapmaya teşvik etmelidir.

Vergi Uyumuna Farklı Yaklaşımlar

Vergilendirme ile özel kesimden kamu kesimine karşılıksız olarak bir fon aktarımı gerçekleştirilmektedir ve mükellefler için bir yükür. Bu nedenle, çoğu zaman mükelleflerce yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda isteksiz davranılabilmektedir. Vergilerin ödenmesi konusunda yükümlülerin başvurabileceği iki seçenek mevcuttur, yükümlülüklerini yerine getirerek vergilerini ödemek ya da ödememe yolunu seçmek. Mükelleflerin bahse konu seçimlerini etkileyen faktörlere ilişkin olarak literatürde iki teori yer almaktadır: Rasyonel Tercihler Yaklaşımı ve Ahlaki Duygular Teorisi.

Vergi Uyumuna Klasik Yaklaşım

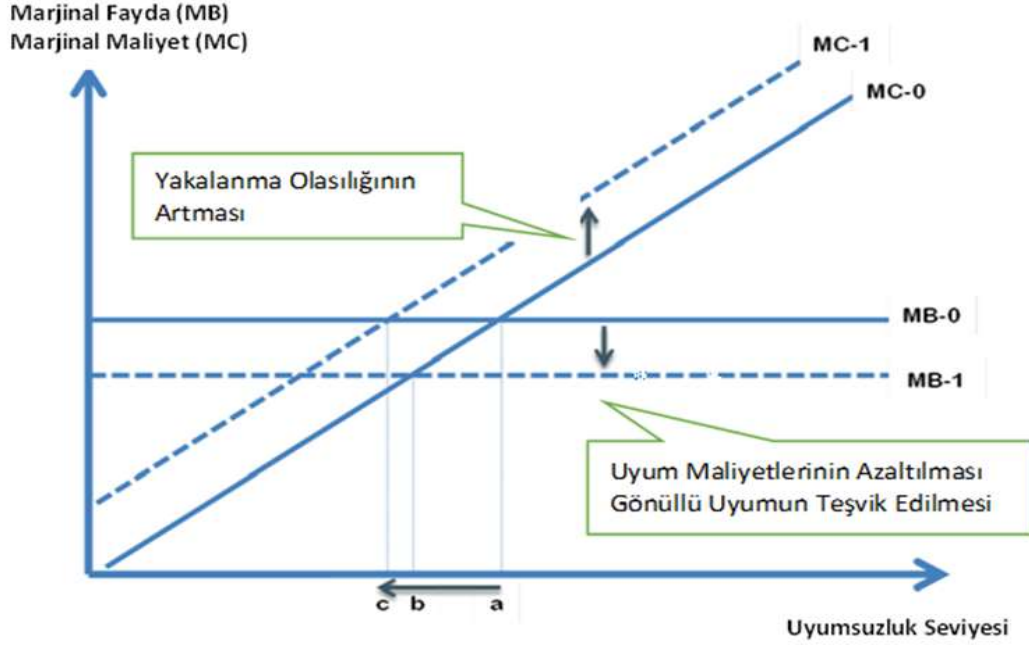
Vergi uyumuna yönelik olarak literatürde yer alan pek çok çalışma özellikle iktisadi rasyonellik ve fayda maksimizasyonu temeline dayandırılmakla birlikte, mükelleflerin vergi karşısındaki tutumunu modelleyen ilk çalışma Allingham ve Sandmo (1972) tarafından gerçekleştirilmiştir. Beklenen fayda modeli ya da caydırma modeli olarak ifade edilen bu modelin temelini rasyonel birey anlayışı oluşturmaktadır (Şentürk, 2014).

İktisadî anlamda rasyonellik, belirli maliyetle en yüksek tatmin formülüne erişmeyi hedef tutan davranış olarak tanımlanırken; rasyonel birey ise en az harcamayla en çok faydayı veya en az maliyetle en çok kârı sağlamaya çalışan iktisadi karar birimini ifade etmektedir. Söz konusu modele göre, bireyler karar alırken faydalarını maksimize edecek, maliyetlerini ise en aza indirecek yönde bir davranış ve tutum sergilemektedirler. Bireyler tarafından vergilendirmeye ilişkin bir karar alma sürecinde yine aynı mantık devreye girecek ve olası maliyetler, kayıp ya da kazançlar göz önünde bulundurularak nasıl pozisyon alınacağına karar verilecektir. Eğer, olası bir vergi kaçırma neticesinde elde edilecek kazanç ya da fayda yakalanma sonucunda yüklenilecek olan ceza ve zarardan daha fazla ise mükellefler vergiyi ödememe yolunu seçeceklerdir. Bahsedilen model ile mükelleflerin vergiyi ödeyip ödememe kararlarının yakalanma olasılığı, cezaların yüksekliği vb. hususların göz önünde bulundurularak alındığı varsayıldığından, mevzuatsal yaptırımların artırılması, para cezalarının oranlarında yapılacak olan artışlar, riskin sistematik olarak analiz edilmesi ve yönetilmesi neticesinde mevzuata aykırı davranışlar sergileyen yükümlülerin yakalanma olasılığının artırılması gibi düzenlemeler ile mükelleflerin uyum düzeylerinin artırılabilmesi varsayılmaktadır.

Dünya Gümrük Örgütü tarafından yayımlanan “Voluntary Compliance Framework” adlı çalışmada gönüllü uyumun üç yolla artırılabilceği ifade edilmektedir.

- 1) Uyumun maliyetlerini azaltmak
- 2) Uyuma yönelik teşvikleri artırmak
- 3) Yakalanma olasılığını artırmak

Grafik 1: Marjinal fayda ve marjinal maliyet unsurlarının uyumsuzluk seviyesine etkisi

Kaynak: OECD

Uyumsuzluğun seviyesine bakılmaksızın, uyumsuzluğun bütün düzeylerinde vergi oranı sabit olduğundan yükümlünün marjinal faydası da sabit kalacaktır. Diğer taraftan, uyumsuzluk seviyesi arttıkça uygulanan ceza oranları artacağından marjinal maliyetler de artacaktır. Temel olarak, bir yükümlü marjinal fayda ve marjinal maliyetin birleştiği a noktasındaki (MC-0,MB-0) uyumsuzluk seviyesinde kararlarını şekillendirecektir. Uyum maliyetlerinin azaltılması ya da gönüllü uyuma yönelik teşvik stratejileri MB-0 doğrusunu MB-1 seviyesine, yükümlülerin uyumsuzluk seviyelerini ise a noktasından b noktasına taşıyacaktır. Yakalanma oranlarının artırılmasına yönelik stratejiler ise MC-0 doğrusunu MC-1 yönünde hareket ettirecek, aynı zamanda yükümlülerin uyumsuzluk seviyelerinin de a noktasından c noktasına doğru gerilemesine neden olacaktır.

Vergi Uyumuna Ahlaki Yaklaşım

Rasyonel Tercihler Yaklaşımı mükelleflerin vergiye uyum kararlarını etkileyen faktörlere ilişkin olarak oluşturulan ilk modeldir ve konuya ilişkin literatürde pek çok çalışma yer almaktadır. Ancak, teori mükelleflerin vergiye uyum davranışlarını açıklamakta yetersiz olmamakla birlikte tek başına yetersiz kalmaktadır. Her bir birey toplumun karmaşık rollere sahip bir üyesidir ve insan davranışlarını etkileyen faktörler çok çeşitlidir. Bu nedenle, yükümlülerin kararlarını sadece bazı finansal maliyet ve faydaların basit bir hesabına

dayandırarak şekillendirdikleri inancı çok dar ve eksik bir bakış açısı sunmaktadır. Bireysel fayda ve çıkarın ötesinde bireylerin vergi ödeme/ödememe konusundaki tutum ve davranışlarını belirleyen; ahlaki, dinsel, hukuki, kültürel, kuramsal, siyasi, idari ve psikolojik faktörler de bulunmaktadır (Şentürk, 2014).

Ahlaki Duygular Teorisi olarak adlandırılan bu yaklaşıma olan ilgi son yıllarda büyük artış göstermiştir. Özellikle son zamanlarda bu alanda yapılan çalışmaların çokluğu artan bu ilginin bir göstergesidir. Klasik yaklaşımın tersine, artık mükelleflerin uyum, özellikle gönüllü uyum, davranışlarını şekillendiren farklı motivasyonların var olduğu ve bu motivasyon kaynaklarının da göz önünde bulundurularak daha kapsamlı stratejilerin oluşturulması gerekliliği pek çok alanda kabul görmeye başlamıştır. Özellikle psikoloji, sosyoloji gibi farklı disiplinler tarafından bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların katkısı yol gösterici niteliktedir.

Vergi uyumunu artırmaya yönelik olarak yürütülecek politikalarda her iki teorinin de önemli bir yeri olmakla birlikte bunların tek başına kullanılması yerine iki yaklaşımın harmanlanmasıyla oluşturulacak olan stratejilerin daha kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı sunacağı aşikârdır. Yükümlülerin uyum davranışlarını etkileyen faktörlerin iyi anlaşılması idarelere uyumu artırmak için daha etkin yaklaşımlar belirleme ve uygulama olanağı sağlayacaktır.

OECD tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen bir anket çalışması sonucunda yükümlülerin uyum davranışlarını etkileyen faktörler 6 başlık altında toplanmıştır:

Caydırıcılık

Son yıllarda yapılan çalışmalarda, caydırma stratejilerinin uyumlu ya da uyumsuz yükümlülerin davranışları üzerindeki etkilerine yönelik çelişkili bulgular yer almaktadır. Caydırma stratejilerinin sürekli olarak uyumsuz olan mükellefler üzerinde sonradan yapılan kontroller ile beraber uygulanması bir gereklilik olsa da, bazı yükümlüleri uyumsuz bir biçimde davranma konusunda teşvik edici olduğu yönünde çalışmalar da yer almaktadır. Caydırma stratejileri yüksek ahlaki ve toplumsal değerlerin ve normların olduğu yerde daha iyi işlemektedir.

Normlar

Hem kişisel hem toplumsal açıdan Normlar uyumu etkileyen en önemli faktörlerden biri olmasına rağmen yükümlülerin normlarını etkilemek ve değiştirmek vergi idarelerinin deneyimli olduğu bir aktivite değildir. İdareler tarafından genellikle kısa dönemli ve sonuç odaklı faaliyetlere odaklanılmakta, uzun dönemli etkiler yaratacak stratejileri uygulama konusunda isteksiz davranılmaktadır.

Fırsatlar

İdareler tarafından uyumsuzluk davranışlarını kısıtlamak büyük rağbet görürken yükümlülerin uyumlarını kolaylaştırmak için ise çok daha az bir çaba sarf edilmektedir. Basit ve sade bir dil kullanılarak, mevzuatın daha açık ve anlaşılır bir hale getirilmesi, formlar, başvuru belgeleri vb. daha sade olarak düzenlenmesi ve iletişimin artırılması, kasıtlı olmayan uyumsuzluğun azaltılmasında büyük rol oynayacaktır.

Adalet

İdarelerin akıllıca harcama yapan, iyi yönetici olarak algılanması, işlemlere ilişkin prosedürlerin her aşamasında yükümlülere karşı adil ve dürüst bir şekilde davranılması ve mevzuata aykırı bir durumun oluşması durumunda uygulanacak ceza ve yaptırımların adaletli olması yükümlülerin gönüllü vergi uyumlarını artırma konusunda etkili bir faktördür.

Ekonomik faktörler

Kişilerin gelirlerinin ya da genel anlamda ekonomik büyümenin yüksek olduğu bir durumda vergiye uyumunda yüksek olacağı yönünde genel bir kanı mevcuttur.

Etkileşimler

Uyumu artırmaya yönelik çalışmalar yapılırken kullanılan faktörlerin birbirleri ile etkileşimleri de hesaba katılmalıdır. Özelde, idareler uyumu kontrol ederken ve desteklerken özellikle dikkatli olmalıdır. Eğer idare tarafından yapılan kontrol ve denetimler yükümlülerce fazla kontrolcü olarak algılanırsa idareye karşı tutumları değişecek ve uyumsuzluğu artıracaktır. İdareler kamuya açık sinyaller göndermelidir ve anlaşılır olmayı önemsemelidir.

Sonradan Kontrol Kavramı

Gümrük idareleri çok eski zamanlardan beri varlıklarını sürdürmekte ve geçmişten beri, devlete vergi geliri sağlayan en önemli kurumlar arasında yer almaktadırlar. Gümrük idarelerinin vergi geliri sağlama, ticareti kolaylaştırma, üretici ve tüketici haklarının korunması, terör ve kaçakçılıkla mücadele, firmaların teşvik edilmesi ve ticaret erbabına ekonomik etkili gümrük rejimleri vasıtasıyla dolaylı yoldan kredi sağlama gibi çok çeşitli ve kritik fonksiyonları mevcuttur. Bu fonksiyonların etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi gümrük idareleri tarafından gerçekleştirilen kontroller ile sağlanmaya çalışılmaktadır.

Dış ticaret alanında yaşanan küresel gelişmeler gümrüklere yüklenen misyonu çok daha önemli bir konuma getirmiştir. Ülkeler arasında sınırların kalktığı, ticaretin serbestleştiği, ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik stratejilerin hız kazandığı bir ortamda artan rekabet, dış ticaret işlemlerinde maliyet ve hız sorunları doğurmuş, dolayısıyla gümrüklerde gerçekleşen iş ve işlem süreçleri firmaların rekabet edebilirliği üzerinde somut etkiler getirmeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler, İdarenin eşyaların rastgele ve tek tek fiziksel muayenesini yapılması yönündeki eski usul ve alışkanlıkları bir kenara bırakarak gelişen ortama ayak uydurması zorunluluğunu doğurmuştur.

Dış ticaret politikalarının uygulayıcısı konumunda olan Bakanlığımız kendisine yüklenen bu yeni misyonun bilinciyle yeni ortamın gerektirdiği düzenleme ve uygulamaları hayata geçirmektedir. Eşyaların ilgisine tesliminden sonra kontrolüne imkân tanıyan “Sonradan Kontrol” uygulaması da bu düzenlemelerden bir tanesidir.

Sonradan kontrol, gümrüğe yapılan beyanların ve gümrük işlemlerinin doğruluğu ile usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığı da dâhil eşyanın gümrük işlemlerine ve/veya sonraki ticari

işlemlere ilişkin ticari belge ve verilerin ya da riskli kişi veya işlemlerin ilgili kişilere ait yerlerde kontrolünü ifade etmektedir¹.

Gümrüklerde, yüksek risk taşıyan işlemlerin kontrolleri anlık olarak yapılmakta ve mali kaygılardan çok öncelikle güvenlik amaçlı olarak gerçekleştirilmekteyken, daha az riskli görülen ve gümrük işlemleri tamamlanan bir işleme ilişkin olarak ithalatçının kendi tesislerinde “sonradan” yapılan kontrollerde vergisel yönden yapılan incelemelere ağırlık verilmektedir. Her iki kontrol yöntemi de risk tabanlı kriterler kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

Sonradan kontrol uygulaması gümrük kontrollerinin daha etkin ve verimli yapılmasına olanak sağlamakta, gümrük idaresi üzerindeki yükü ve dış ticarete gümrük uygulamalarından kaynaklanan maliyetleri azaltmakta, aynı zamanda yasadışı ticaretle ve kayıtdışılıkla daha etkili mücadele edilebilmesini mümkün kılmaktadır.

Tarihsel Süreç

Avrupa Birliği bünyesinde sonradan kontrole ilişkin mevzuatsal düzenleme 12 Ekim 1992 tarihinde yürürlüğe giren 2913/92 sayılı Topluluk Gümrük Kodu'nun 78'inci maddesi ile hüküm altına alınmıştır. Söz konusu madde ile üye ülkelere eşyanın tesliminden sonra beyannamede yer alan bilgilerin doğruluğunun kontrol edilebilmesini teminen ithalat veya ihracat işlemlerine konu ticari bilgi ve belgeleri inceleme hakkı tanınmıştır.

Gümrük Birliğine ilişkin 1/95 sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı hükümleri uyarınca, aynı zamanda Avrupa Birliği üyeliğine yönelik müktesebat uyumu çerçevesinde Topluluk Gümrük Koduna uyum yükümlülüğümüz bulunduğundan, Topluluk Gümrük Kodundaki sonradan kontrole yönelik düzenlemeye paralel olarak, 04.11.1999 tarihli ve 23866 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanununun Eşyanın Tesliminden Sonra Beyanın Kontrolü başlıklı 73'üncü maddesinin 1 inci fıkrası;

“Gümrük idareleri, eşyanın tesliminden sonra ve beyannamedeki bilgilerin doğruluğunu saptamak amacıyla, eşyanın ithal veya ihraç işlemlerini veya sonraki ticari işlemlere ilişkin ticari belge ve verileri kontrol edebilirler. Bu kontroller beyan sahibine, söz konusu işlemler ile doğrudan ya da dolaylı olarak ticari yönden ilgili diğer kişilere veya belge ve verileri ticari amaçla elinde bulunduran diğer kişilere ait yerlerde yapılabilir. Mümkün olduğu takdirde eşya muayene de edilebilir.” şeklinde düzenlenmiştir.

2003 yılında başlayan Türk Gümrük İdaresinin Modernizasyonu-1 ve 2006 yılında başlayan Türk Gümrük İdaresinin Modernizasyonu-III adlı AB projeleri kapsamında, Alman Gümrük İdaresi ile yürütülen kısa süreli eşleştirme projeleri çerçevesinde sonradan kontrole ilişkin çalışmalar yürütülmüş olup, söz konusu projeler neticesinde hazırlanan Türk Gümrüklerinin İş Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2006) ve Strateji Belgesi gibi çıktılardan sonradan kontrolün mevzuatsal ve uygulamaya dönük altyapısının oluşturulmasında yararlanılmıştır (Toksöz, 2013).

Böylelikle, Gümrük Kanununun 10'uncu ve 73'üncü maddelerine dayanılarak, 27.10.2008 tarihli ve 27037 sayılı Resmi Gazetede “Sonradan Kontrol ve Riskli İşlemlerin Kontrolü

---

¹ Sonradan Kontrol Rehberi, 2014

Yönetmeliği” yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup; daha önce farklı birimler tarafından analiz, değerlendirme ve ihbarlara bağlı olarak yürütülen denetim çalışmaları yerini sistematik, planlı, risk analizine ve objektif seçim kriterlerine dayanılarak hazırlanan sonradan kontrol programına bırakmıştır. 2015 yılı itibariyle 7’nci Sonradan Kontrol Programı gerçekleştirilmiş olup, 8’inci Program 2016 yılı başı itibarı ile uygulamaya alınmıştır.

Planlı ve plandışı olarak yükümlünün tesislerinde yapılan kontrollerin yanısıra, gümrük idaresinde mevcut beyanname, belge ve bilgiler üzerinden risk analizine dayalı olarak da kontroller gerçekleştirilmektedir. Bakanlık Makamının 21.02.2012 tarihli Onayı ile yürürlüğe giren Taşra Teşkilatı Çalışma Yönetmeliği uyarınca, Bölge Müdürlükleri bünyesinde kurulan Kontrol Şubeleri tarafından gerçekleştirilen bu incelemeler ile yasa dışı ticaretle ve kayıt dışılıkla daha etkili mücadele edilebilmesine ve sonradan kontrol uygulamasının daha da yaygınlaşmasına imkân sağlanmıştır.

Sonradan Kontrol Uygulamasının Vergi Uyumuna Etkileri

Sonradan kontrol uygulamasının yükümlülerin uyum seviyeleri üzerindeki etkilerinin ortaya koyulmasına yönelik olarak yapılan birçok çalışmada birbirleriyle çelişkili sonuçlar yer almaktadır. Bazı çalışmalar, sonradan yapılan kontrollerin yükümlüler üzerinde olumlu bir etki bıraktığı ve uyuma teşvik edici yönde sonuçlar doğurduğunu ileri sürerken, bazı bulgular ise tam tersi yönde etkileri olduğu varsayımını desteklemektedir.

Sonradan kontrolün yükümlülerin uyum davranışlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesine neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi idare ve yükümlü arasında kurulmuş ya da kurulacak olan iletişim seviyesidir. İdareler tarafından gerçekleştirilen mevzuatsal, idari ve uygulamaya yönelik düzenlemelerle neyin amaçlandığı konusunda kamuya tam ve net sinyaller gönderilmeli ve açık bir iletişim içinde bulunulmalıdır. Bu husus, özellikle sonradan kontrol uygulaması açısından oldukça kritik bir öneme sahiptir. Sonradan kontrolün uyumu artırmada etkili olabilmesi için idarenin inceleme için seçilen firmaya incelemenin ve seçimin sebeplerine ilişkin bilgilendirmede bulunması gereklidir. Yükümlülerle kurulacak olan iletişim ortamı taraflar arasında şeffaflık sağlayacaktır.

İdaremiz bünyesinde gerçekleştirilmekte olan sonradan kontrol çalışmaları kapsamında, Sonradan Kontrol ve Riskli İşlemlerin Kontrolü Yönetmeliği’nin Sonradan Kontrole İlişkin Tebligat başlıklı 10 uncu maddesinin (1)’inci fıkrası uyarınca, sonradan kontrolü yapacak merkez denetim elemanı tarafından, sonradan kontrole başlama tarihinden en az 15 gün önce, sonradan kontrole başlanacağına ilişkin bildireceği hususu hüküm altına alınmıştır. Söz konusu madde uyarınca, sonradan kontrole tabi firmalara yapılan tebligatlarda ayrıca yükümlülere sahip oldukları hak ve yükümlülükler de hatırlatılmaktadır. Yapılan tebligatlarda sonradan kontrolün amaç ve kapsamına ilişkin olarak yapılacak ekstra bir bilgilendirme hem uygulamaya ilişkin farkındalık oluşturulmasına hem de yükümlülerin idarenin işleyiş süreçlerini daha iyi anlamasına imkân tanıyacaktır.

Sonradan kontrolün uyum üzerindeki etkileri hedeflemenin doğru yapıp yapılmadığına bağlı olarak da değişebilmektedir. Sonradan kontrol uyumlu yükümlüler üzerinde uyumluluk isteklerini azaltıcı yönde etki yaparken; uygulamanın kasıtlı olmayan hatalar yapan mükellefler üzerindeki etkileri ise olumludur. Bu noktada, idareler tarafından seçim kriterlerinin geliştirilmesi uyumsuz mükellef seçimini hedeflemede önemli rol oynayacaktır. Fakat uyumsuz yükümlülerin hedeflenmesi yoluyla sonradan kontrole alınmasının davranışların uyum yönünde değişmesine etki edeceği de kesin olarak söylenemez (OECD, 2010). Rasyonel birey yaklaşımına göre, eğer bir yükümlü uzunca bir süredir vergi kaçırıyor ve buradan elde ettiği kar yüksek miktarda ise, sonradan yapılan kontroller sonucunda yapılan usulsüzlüğün ortaya çıkarılması ve kendisine yüksek miktarda para cezası gibi bir yaptırım uygulanması uyumsuzluğa teşvik edici yönde bir etki doğurabilir, çünkü yükümlü bunu şanssız ve geçici bir durum olarak algılar ve oluşan zararın ileride yapılacak başka usulsüzlüklerle telafi edilmesi yolunu seçebilir.

Yükümlülerin sonradan kontrole yaklaşımı ahlaki duygular teorisi kapsamında ele alındığında, sonradan kontrol sürecine ve uygulanma biçimine odaklanmak gerekecektir. Sonradan kontrolü gerçekleştiren denetim elemanlarının tutum ve davranışları yükümlülerin vergilendirmeye ve genel olarak idare ve idare tarafından gerçekleştirilen prosedürlere ilişkin algısını ciddi seviyede değiştirebilir. Prosedürlerin yerine getirilmesi aşamasında yükümlülerde idare tarafından kendisine adil ve hakkaniyetli bir şekilde yaklaşıldığı algısının oluşturulması son derece önemlidir. Bu algının oluşturulması için birçok yöntem kullanılabilir. Örneğin, yapılan incelemeler sırasında denetim elemanlarınca yükümlülerin görüşlerinin alınması, yükümlülere adil ve tarafsız bir şekilde davranılması ve yükümlülerle empati kurularak açık bir iletişim sağlanması; her ne kadar sonucunda yükümlüye ek bir gider ve maliyet getirecek olsa da, yükümlülerin idareye ve sonradan kontrol uygulamasına olan tutum ve davranışlarının olumlu yönde şekillenmesine katkı sağlayacak, böylelikle gönüllü uyumlarını artıracaktır.

Sonradan Kontrol ve Riskli İşlemlerin Kontrolü Yönetmeliği'nin Sonradan Kontrolün Tamamlanması ve Değerlendirilmesi başlıklı 15 inci maddesinin (1) inci fıkrası;

“Merkez denetim elemanı sonradan kontrol sonucuyla ilgili olarak sonradan kontrole tabi kişilerle nihai bir görüşme yapar... Bu görüşmede, özellikle ihtilaf konusu hususlar, hukukî değerlendirme ve tespit edilen hususların gümrük vergileri ve sonuçları açısından etkileri ifade edilir.” hükmünü,

Sonradan Kontrole İlişkin Raporlar başlıklı 16 ncı maddesi ise;

“(1) Sonradan kontrol sonucunda varsa, vergilendirme için önemli olan tespitler, muhtemel vergi tutarı değişiklikleri ve yol gösterici nitelikteki tespitlerin yer aldığı değerlendirme raporu düzenlenir...”

“(2) Kişinin talep etmesi durumunda, rapor değerlendirmeye tabi tutulmadan kendisine gönderilir ve 15 gün içinde görüşlerini bildirme fırsatı tanınır.” hükmünü amirdir.

Anılan maddeler kapsamında, denetim elemanları tarafından, yapılan tespitlere ilişkin yükümlülerle çeşitli görüşmeler yapılmak suretiyle, hem tespiti yapılan hataların azaltılması hem de firmalarca gerçekleştirilen işlem ve prosedürlerin bütünüyle mevzuata uyumlu bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere rehberlik hizmeti sağlanmaktadır. Ayrıca, firmalara

bahse konu tespitlere yönelik olarak cevap hakkı tanınması suretiyle görüşlerini bildirme fırsatı verilmektedir. İdarece yükümlü lehine bu şekilde iyi niyetli yaklaşımların gösterilmesi, yükümlülerin idareye olan algı, tutum ve davranışlarında olumlu yönde etkiler yaparak gönüllü uyumlarını artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan, uyuma karşı direnen ve yükümlülüklerini kasıtlı olarak yerine getirmeyen yükümlülerin idareler tarafından uzun bir dönem boyunca izlenmesi ve gerekli yaptırımların uygulanması gerekmektedir. Uyumsuzluk yönünde istekli olduğu görülen firmaların sonradan yapılacak kontroller kapsamında sık sık incelenmesi, bahse konu yükümlülerin vergi kaçırma eyleminden, idare tarafından uygulanacak yaptırım ve cezalardan dolayı kazanç sağlayamamalarına neden olacaktır. Bu yöntem, idareler açısından uzun dönemli bir çalışmayı gerektirse de bu yönde bir uygulama toplum üzerinde olumlu bir etki yaratarak İdareye olan güvenin sağlanmasını sağlayacaktır. Kaçakçıların idareler tarafından yakın takibe alındığı ve cezalandırıldığı yönünde bir algının oluşması, diğer yükümlüleri İdare ile işbirliği yaparak birlikte hareket etmeye teşvik edecektir.

Sonuç

Kamu harcamalarının en büyük finansman kaynağı olan vergiler hükümetlerin politikalarını gerçekleştirmedeki en önemli araçtır. Ancak, ne yazık ki, vergi mükellefleri yükümlülüklerini yerine getirme ve vergilerini ödeme konusunda aynı ölçüde istekli değildirler. Vergilendirmeye ilişkin olarak yükümlüler tarafından verilebilecek iki alternatif karar vardır, vergilerini ödemek ya da ödememek. Söz konusu kararın verilmesi aşamasında etkili olan faktörler çok çeşitli ve insan doğasının karmaşasından dolayı anlaması ve kavraması kolay bir husus olmamakla birlikte, vergiye uyum problemi çok uzun zamanlardan beri idarelerin özellikle kontrol altına almaya çalıştığı bir alandır. Uyumsuz yükümlülerin söz konusu davranışlarının arkasında yatan sebebin araştırılarak davranışlarını mevzuata uyum yönünde değiştirmek için kullanılacak politika araçlarının belirlenmesi, vergi idareleri ve genel anlamda ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir.

Bugüne kadar, yükümlülerin uyum seviyelerinin artırılmasına ilişkin olarak pek çok çalışma yapılmış olup, yapılan çalışmalarda temel olarak iki farklı teori üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki, bireylerin vergiyi ödeme/ödememe kararlarını verme aşamasında kayıp, kazanç, maliyet ve kar gibi çeşitli hususları göz önünde bulundurarak fayda veya kazançlarını maksimize etmeye çalıştıkları varsayımına dayanan Rasyonel Tercihler Yaklaşımı, diğeri ise uyumun sadece kar maksimizasyonu ile değil aynı zamanda sosyal, kültürel, ahlaki, hukuksal vb. gibi çok çeşitli faktörler tarafından şekillenen bir kavram olduğu varsayımına dayanan Ahlaki Duygular Teorisidir. Yükümlülerin vergiye gönüllü uyumlarının artırılabilmesi için sadece tek bir varsayımın ele alınmasıyla gerçekleştirilecek stratejiler dar kapsamlı ve eksik bir yaklaşım olacağından, her iki varsayımın birlikte kullanılması ile oluşturulacak strateji ve politikalar konunun daha bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmasını ve analiz edilmesini sağlayacaktır.

Toplanan vergi gelirleri içerisinde hatırı sayılır derecede payı olan gümrük vergileri açısından da vergiye uyum problemi oldukça önemli bir husustur. Bu nedenle, gümrük idareleri

bünyesinde uyumu artırmaya yönelik çeşitli uygulamaların gerçekleştirilmesi hem gelirlerin artmasını sağlayacak hem de gümrüklerin yüklendikleri misyonları hakkıyla yerine getirme imkânı doğuracaktır. Eşyaların ilgisine tesliminden sonra yapılan gümrük işlemlerine ilişkin inceleme yapmaya olanak sağlayan sonradan kontrol uygulaması, yükümlülerin vergi uyumunu artırmada başvurulabilecek uygulamalardan bir tanesidir.

İdaremiz tarafından benimsenen sonradan kontrol uygulaması, mevzuat ve uygulama yönüyle Avrupa Birliği üye ülkeleriyle büyük oranda uyumludur. Gümrük İdaremizce ilk Planlı Sonradan Kontrol Programı 2009 yılında hayata geçirilmiş olup, 2015 yılı itibarıyla 7'nci Sonradan Kontrol Programı gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, İdaremiz bünyesinde sonradan kontrol alanında belli bir hafıza ve deneyim oluşmuştur.

Sonradan kontrol sürecinin yükümlülerin uyum seviyeleri üzerindeki etkilerine yönelik farklı görüşler mevcuttur. Genel anlamda, sonradan kontrolün yükümlüler üzerinde mevzuata uyumlu olma yönünde teşvik edici olabileceği gibi, tam tersi bir şekilde daha da uyumsuz olmaya zorlayıcı etkileri olabileceği yönünde teoriler bulunmaktadır. Yapılan sonradan kontrollerin ne yönde etki göstereceği hususu konunun İdarelerce ele alınış ve uygulanış şekline bağlıdır.

Yükümlülerin vergilendirmeyi ve idarece gerçekleştirilen iş ve işlemleri algılayış biçimleri ile taraflar arasında kurulan iletişim, yükümlülerin gönüllü uyum seviyelerinin artırılmasındaki en önemli etkenlerdendir. Eğer yükümlüler idareler tarafından kendilerine adil, tarafsız ve şeffaf bir şekilde davranıldığına ikna olur ve idarece gerçekleştirilen politikalar ve uygulamalar ile ulaşılması planlanan amaç ve hedefler konusunda yeterli bilgi ve anlayışa sahip olurlarsa, bu durum onların vergiye ve idareye bakış açılarını değiştirecek, vergilerini ödeme ve daha uyumlu olma yönünde teşvik edecektir. Sonradan kontrol uygulaması idare ile mükellefin karşılıklı iletişim ve bilgi alış verişinde bulunduğu bir uygulama olması nedeniyle, taraflar arasında açık bir iletişim kurulması, sürece ve işleyişe ilişkin bilgi paylaşımı sayesinde şeffaflığın oluşması ve yükümlülere rehberlik hizmeti sağlanması suretiyle yol gösterici nitelikte olması nedeniyle uyumu artırıcı yönde pozitif etkilere sahiptir.

Sonradan kontrol kapsamında incelenecek olan firmaların seçimi, vergi uyumunun artırılmasına ilişkin bir diğer husustur. Sonradan kontrol, uyum seviyesi yüksek yükümlüler üzerinde negatif bir etki ve algı oluştururken, uyum seviyeleri daha düşük olmakla birlikte yapılan ihlalleri kasıtsız olarak gerçekleştiren yükümlüler üzerindeki etkisi ise olumlu yöndedir. Diğer taraftan, İdarelerin uyumlu olma konusunda isteksiz davranan ve kasıtlı olarak ihlaller gerçekleştiren yükümlülere belli bir dönem boyunca yapılan sonradan kontrollerle takip etmek suretiyle gerekli yaptırımları uygulaması, İdarenin kaçakçılık ve uyumsuzluğa ilişkin tutumuna yönelik net sinyaller gönderecek, toplumda pozitif bir algı oluşmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, sonradan kontrol uygulaması gümrük idarelerinde uyumun artırılmasına yönelik olarak kullanılacak önemli araçlardan bir tanesi olmakla birlikte, uygulamadan maksimum verimin alınabilmesi için uygulamaya yönelik süreçlerde, vergi uyumuna etki eden çeşitli faktörler göz önünde bulundurulmak suretiyle, bilgi paylaşımı, diyalog, şeffaflık, işbirliği, yol göstericilik ve rehberlik gibi unsurların yer alması hususunda azami özen ve çaba gösterilmelidir.

Kaynakça

- IMF (2015), “Current Challenges in Revenue Mobilization: Improving Tax Compliance”.
- James, S., Murphy, K., Reinhart, M. (2004), “Taxpayer Beliefs and Views: Two New Surveys”, 20 Australian Tax Forum (2005).
- OECD (2004), “Compliance Risk Management: Managing and Improving Tax Compliance”, October 2004.
- OECD (2010), “Information Note: Understanding and Influencing Taxpayers’ Compliance Behaviour”, November 2010.
- Slemrod, J., Yitzhaki, S. (2002), “Tax Avoidance, Evasion, and Administration”, Handbook of Public Economics, Volume 3, Chapter 22.
- Şentürk, S.H. (2014), “Vergiye Gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi (2004).
- Toksöz, A. (2013), “Sonradan Kontrolde Neredeyiz?”, Gümrük ve Ticaret (2013), sayı 35, syf. 10-14.

TTIP ve Gümrük Birliği

Mustafa ŐAHİN
Gümrük ve Ticaret Uzmanı

Özet: AB ve ABD arasında görüşmeleri devam eden Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ekonomik dengeleri kökünden değiştirecek bir yapıya sahiptir. TTIP klasik bir serbest ticaret anlaşmasının ötesinde hükümler içermektedir ve bir ekonomik entegrasyon modeli olarak görülmelidir. Türkiye ise AB ile Gümrük Birliği sebebiyle TTIP’den zarar göreceğ ülkelerin başında gelmektedir. Uygulanmaya başlanmasından bugüne yaklaşık yirmi yıl geçmiş olsa da Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği halen tartışılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada TTIP’nin tarihçesi ve kapsamı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, Gümrük Birliği-TTIP ilişkisi ve TTIP’nin ülkemize etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcük: TTIP, TAFTA, Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Anlaşması

Abstract: The ongoing negotiations between EU and USA for the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) has a structure that will affect the economical balances fundamentally. TTIP includes provisions that are beyond a conventional free trade agreement and has to be evaluated as a model of economic integration. It is expected that Turkey, owing to the Customs Union with EU, will take the lead among countries that will suffer from a TTIP agreement. Even though it has been almost twenty years since the implementation of Turkey-EU Customs Union, it is still a matter of dispute. In this paper, primarily brief information about the short history and the scope of TTIP is given and the relation between Customs Union & TTIP and the effects of TTIP on Turkey is evaluated.

Key words: TTIP, TAFTA, Customs Union, Free Trade Agreement

Giriş

Her ne kadar son zamanlarda çok hızlı gelişen siyasi olayların gölgesinde kalmış olsa da halen dünyadaki en büyük ekonomik gündem konusu AB-ABD arasında görüşmeleri devam eden serbest ticaret anlaşmasıdır.

Dünya hâsılasının yaklaşık yarısını, küresel ticaretin ise neredeyse üçte birini teşkil eden bu iki büyük bloğun birbirleri ile yapacakları serbest ticaret anlaşmasının mevcut ekonomik dengeleri kökünden değiştireceği açıktır. Ülkemiz açısından bakıldığında ise, gerek AB gerekse ABD ile olan büyük dış ticaret hacmi ve AB ile olan gümrük birliği sebebiyle Türkiye'nin böyle bir anlaşmadan en çok etkilenecek ülkelerin başında geleceği öngörülmektedir.

Bu nedenle hemen her platformda hummalı çalışmalar yapılmaktadır. Sanayicilerimiz başta olmak üzere devlet kurumlarımız, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler; toplantılar, seminerler, çalıştaylar, konferanslar düzenlemektedir. Sayın Ekonomi Bakanımız ve son zamanlarda da Sayın AB Bakanımız hemen her konuşmalarında Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)'nin önemini vurgulayarak, Türkiye'nin de sürece dâhil edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Bilkent Üniversitesi işbirliği ile 18-19 Haziran 2014 tarihlerinde düzenlenen “Ticareti Kolaylaştırma ve Uygulamalı Dış Ticaret Çalıştayı”nda da ana konu Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın ticaret politikaları üzerine muhtemel etkileri olmuştur.

Bu çalışmamızda Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın tarihçesi ve kapsamı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Gümrük Birliği - TTIP ilişkisi ve TTIP'nin ülkemiz üzerindeki muhtemel etkileri genel olarak değerlendirilmiştir.

TTIP'nin Kısa Tarihçesi

Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı kısaca TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) veya TAFTA (Transatlantic Free Trade Agreement) olarak da ifade edilmektedir.

Kasım 2011'de düzenlenen AB-ABD Zirvesi'nde, küresel ekonomik krizden sarsılan Avrupa Birliği ve ABD'de büyümeyi canlandırmak ve istihdam yaratmak için en iyi çözümün iki bölge arasında kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması oluşturarak ticaret ve yatırım ilişkilerinin güçlendirilmesi olacağı yönünde karar alındı. Bu tespit doğrultusunda, Avrupalı ve Amerikalı yetkililer tarafından Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı sürecinin geciktirilmeden başlatılması için yoğun hazırlık çalışmaları yürütüldü (AKSES, 2014: s.1).

Bu kapsamda kurulmuş olan “Büyüme ve İstihdam Konusunda Yüksek Seviyeli Çalışma Grubu”nun (High Level Working Group on Jobs and Growth - HLWG) 11 Şubat 2013 tarihli raporunda tarafların kapsamlı bir ikili ticaret ve yatırım anlaşması için görüşmelere başlanması yönündeki önerisine (Finan Repor of HLWG, 2013) istinaden; 13 Şubat 2013 tarihinde ABD Başkanı Obama ve Avrupa Komisyonu Başkanı Van Rompuy ortak bir basın açıklaması yaparak AB ve ABD'nin Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı yapmak üzere müzakerelere başlayacağını duyurmuşlardır (EC, 2013).

TTIP görüşmeleri politik olarak 17 Haziran 2013 tarihinde başlamıştır (European Parliament PD, 2014). Sonrasında ilk tur görüşmeleri 8-12 Temmuz 2013 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İmzalandığında dünyadaki en kapsamlı ve en büyük serbest ticaret ve yatırım anlaşması olacak olan TTIP'nin son olarak 11. Tur görüşmeleri tamamlanmıştır.

TTIP'nin Kapsamı

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında yapılan Doha turu müzakerelerinin sonuçsuz kalması sonrasında dünya ticaretinden daha fazla pay almak ve gelirlerini artırmak isteyen ülkeler serbest ticaret anlaşmalarına (STA) yönelmişlerdir. Diğer taraftan imzalanan STA sayısındaki artışın yanında STA'ların içerik ve kapsam olarak da bir değişim geçirdiği yeni nesil STA olarak adlandırılan geniş kapsamlı anlaşmaların gündeme geldiği gözlenmektedir.

TTIP bu yeni nesil anlaşmalardan daha öte bir etkiye sahip olacaktır. Zira AB ve ABD'nin bir arada kural koyma kabiliyetlerinin bulunması halinde çok taraflı DTÖ sisteminde kabul ettiremedikleri ve Doha Kalkınma gündemine getiremedikleri alanlarda TTIP yoluyla üçüncü ülkelere kendi norm ve standartlarını dolaylı yoldan kabul ettirebilecek bir güce ulaşacakları düşünülmelidir (AKMAN, 2013: s.12).

Adından da anlaşılacağı üzere TTIP klasik bir serbest ticaret anlaşmasının ötesindedir ve bir ekonomik ortaklık ve hatta ekonomik entegrasyon olarak değerlendirilmelidir. Bunun sebebi anlaşma müzakerelerinin karşılıklı gümrük tarifelerinin düşürülmesinin yanında çok kapsamlı ortaklık hükümleri içermesidir.

Ortaklık kapsamında, hizmetler, yatırımlar ve kamu alımları da dâhil olmak üzere, tarafların pazarlarına engelsiz erişim, tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması, fikri mülkiyet hakları, sürdürülebilir kalkınma, çevre ve sosyal haklar gibi birçok farklı alanları kapsayan yeni kurallar ve standartlar yürürlüğe girecektir (DURAN, 2014).

Zaten mevcut durumda sanayi mallarında AB'nin ABD'ye, ABD'nin de AB'ye uyguladığı gümrük tarifeleri çok düşük seviyelerdedir. Ticaret hacmine göre ağırlıklandırılmış (trade-weighted) ortalama gümrük tarifelerinin yüzde 2-3 seviyelerinde (Commission SWD, 2013: s.17) olduğu düşünüldüğünde gümrük tarifelerinin düşürülmesinin taraflar açısından yaratacağı etkinin sınırlı kalacağı ortadadır.

AB'nin göreceli olarak yüksek gümrük tarifesi uyguladığı işlenmiş gıda ve motorlu araçlar sektöründe gümrük tarifelerinin düşürülmesinin önemli etkileri olabileceği düşünülmektedir (Joseph, 2013: S.15). Bununla birlikte tarafların TTIP'den asıl beklentileri yatırımlar ve hizmet sektörü konusunda yapılacak önemli işbirliği düzenlemeleri ve dış ticareti kısıtlayan tarife dışı engellerin kaldırılması ile taraflar arasında düzenleyici hükümler ve standartlardaki farklılıkların giderilmesi sonucunda sürdürülebilir büyümenin sağlanması dolayısıyla kişi başına düşen milli gelirin artırılması ve yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkarılmasıdır.

Gümrük Birliği ve TTIP

TTIP'nin bu kadar üzerinde duruluyor olması yapılacak anlaşmanın ülkemiz ekonomisi üzerinde büyük etkileri olacağından anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği sebebiyle TTIP'den zarar görecektir. Türkiye'nin başında geleceği öngörülmektedir. Bu noktada sorunun kaynağını araştırdığımızda karşımıza AB'ye üye olmadan Gümrük Birliğine girmiş olmamız çıkmaktadır.

Gümrük Birliği, Türkiye ile AB arasında 1963 Ankara Anlaşmasıyla başlayan bütünleşme sürecinin bir aşaması olarak Türkiye-AB Ortaklık Konseyinin 1/95 sayılı Kararı uyarınca 1 Ocak 1996 yılında uygulanmaya başlamıştır. Açık konuşmak gerekirse söz konusu Kararın müzakereleri aşamasında yeterli feraset gösterilememiş, Kararın getirecekleri doğru öngörülememiştir. Burada muhtemelen tam üyeliğin yakın zamanda gerçekleşeceği, Gümrük Birliğinin kısa bir geçiş süreci olacağı düşüncesiyle hareket edilmiş olmasının etkileri vardır.

Gümrük birliklerinin serbest ticaret anlaşmalarından temel farkı üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasıdır. Dolayısıyla Türkiye-AB gümrük birliğinde de ortak gümrük tarifesi (OGT) uygulanmaktadır. Ancak bu Gümrük Birliğinde, ortak gümrük tarifesi ifadesindeki ortaklık, tarifenin ortak belirlenmesini içermez AB'nin kendi menfaatleri doğrultusunda belirlediği gümrük tarifesinin ortak uygulanması söz konusudur. Sonuç olarak gümrük birliğiyle ticaret politikalarımız AB'ye bağlanmıştır. Fakat Türkiye karar alma mekanizmalarında temsil edilmemektedir.

Diğer taraftan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. Maddesi, üçüncü ülkelerle yapılan STA'lar da dâhil, Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak Kararın imza tarihinden itibaren beş yıl içinde uyum sağlama sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemiştir (1/95 sayılı Karar,1996). Türkiye de bu maddeye istinaden AB'nin STA yaptığı ülkelerle STA'lar yaparak uyumu sağlamıştır.

Ancak AB'nin tercihli gümrük rejimi o günden bugüne sürekli değişmektedir. AB pek çok yeni STA yapmıştır ve her yeni STA Türkiye için yeni bir tehdit olmuştur. Çünkü AB ile STA yapan ülkeler AB'den tavizler alırken ortak gümrük tarifesi sebebiyle aynı tavizleri doğrudan Türkiye'den de alır hale gelmektedirler. Ancak Türkiye, STA'lar menşesi ile çalıştığı için ve AB üçüncü ülkeler ile yaptığı STA'lara Türkiye'yi dâhil etmediği için karşı taraftan taviz alamamaktadır. Dolayısıyla AB ile STA imzalayan ülkenin malları Türkiye'ye indirimli veya sıfır vergi ile girerken Türk malları söz konusu ülkeye yüksek vergiler ödenerek girebilmektedir.

AB ile gümrük birliği yapmış olan diğer iki ülke Andorra ve San Marino, AB'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı STA'lara eklenen maddeler ile anlaşmalara doğrudan dâhil edilirken, Türkiye AB'nin STA yaptığı ülke ile ayrı anlaşma yapmak zorunda bırakılmaktadır. AB'nin STA'larında "Turkey Clause" olarak bir madde eklenmektedir. Fakat bu madde yalnızca karşı tarafı Türkiye ile STA yapmaya davet eder ve herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Bu da sonuçta AB ile STA imzalayan ülkelerin, Türkiye ile de STA imzalamak konusunda isteksiz davranmalarına, süreci uzatmaya çalışmalarına, müzakereler aşamasında anlaşma yapmak zorunda olan taraf biz olduğumuz için bazı konularda dayatmalar yapabilmelerine sebep olmaktadır.

Esasen geçmişte AB'nin STA imzaladığı ülkeler nispeten küçük ekonomiler olduklarından, son yıllara kadar bu yanlış uygulamanın Türkiye'ye etkileri ihmal edilebilir düzeylerde olmuştur. Ancak Güney Kore, Meksika, Güney Afrika ile imzalanan anlaşmaların ve Hindistan, Kanada, Japonya gibi ülkeler ile devam eden müzakerelerin yanında şimdi bir de ABD ile yapılan TTIP görüşmelerinin Türkiye üzerinde çok önemli etkileri olacağı kuşkusuzdur. Çünkü bu ekonomiler çok büyük ekonomilerdir ve dış ticaret hacimleri çok büyüktür. Özellikle Hindistan

Güney Kore ve Meksika tekstil ve otomotiv sektörleri itibariyle AB'ye ihracatta Türk mallarının Pazar payını azaltabilecek önemli rakipler olduklarından Türkiye açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. Bununla birlikte TTIP, kapsamı ve getirileri açısından mevcut riskleri katlayacak çok daha büyük bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktisadi Kalkınma Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Ömer Cihad Vardan Haziran 2014'te gerçekleştirilen Yeniden Canlanan Türkiye AB Ticari İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği” Panelinde Gümrük Birliği ile ilgili olarak gelinen noktayı şöyle ifade etmiştir:

“GB ile elde edilen ticari avantajlarımız zaman içinde yıpranmış ve neredeyse yok olma noktasına gelmiştir. AB o zamandan bu yana, o kadar çok tercihli ticaret anlaşması yapmıştır ki, GB'nin ilk dönemlerindeki "biricik" (unique) durumumuz artık kalmamıştır. Aynı zamanda, bu süreç içinde dünya ticaretinde ve AB ticaret politikasında önemli değişimler meydana gelmiş ve gümrük birliği bu gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Bir başka deyişle köprünün altından çok su akmıştır. Bugün AB'nin STA'lar kapsamında üçüncü ülkelere tarım, kamu alımları, hizmetler gibi alanlarda verdiği ve aldığı tavizler, gümrük birliğinin çok ötesine geçmiştir.” (IKV, 2014).

Kanaatimizce Gümrük Birliğinin Türkiye açısından en önemli negatif yönü bağımsız bir ülke olarak dış ticaret politikamızı kendimiz belirleyemememizdir. Yukarıda da belirtildiği gibi AB ticaret politikasını doğal olarak kendi menfaatleri ve ihtiyaçları doğrultusunda belirlemektedir ve Türkiye de bu politikalara uyum sağlamakla yükümlüdür. AB Türkiye'ye sormadan gümrük tarifelerini istediği gibi belirleyebilirken ve istediği ülke ile STA imzalayabilirken, Türkiye bu imkâna sahip değildir. Gümrük Birliğinden çıkılması durumunda gümrük tarifelerimizi ihtiyaçlarımız doğrultusunda kendimiz belirleme imkânına kavuşacağız. Aynı zamanda önemli bağlarımız ve yüksek ticaret hacmimiz olan Rusya, Azerbaycan, İran gibi ülkelerle, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile bazı Balkan ülkeleri ve Afrika ülkeleri ile STA yapmamız gündeme gelebilecektir.

TTIP'nin Türkiye'ye Olası Etkileri

TTIP'nin imzalanması ve bu süreçte Türkiye'nin dışlanması durumunda Türkiye'nin ekonomik olarak yaşayacağı kayıplar şu iki temel sebeple ortaya çıkacaktır:

1) ABD malları ülkemize vergisiz veya düşük vergili girecek: Anlaşma ile birlikte AB ve ABD karşılıklı olarak gümrük tarifelerinde indirimler yapacaklardır. Gümrük Birliği sebebiyle biz de dış ticaret rejim kararımızı AB'nin gümrük tarifelerini esas alarak belirlediğimiz için ABD aynı tavizleri doğrudan Türkiye'den de almış olacaktır. Türk malları ise ABD'ye eskisi gibi vergi ödenerek girmeye devam edecektir. Dolayısıyla tek taraflı bir taviz verilmiş olacak, bir dengesizlik oluşacaktır. Sonuç olarak ABD mallarının ülkemiz piyasalarında pazar payı artacaktır.

2) Türk malları AB ve ABD'de büyük pazar payı kaybı yaşayacak: İhracatta en büyük pazarımız AB ülkeleridir. 2014 yılı itibariyle toplam ihracatımızın yaklaşık %45'i AB ülkelerine gerçekleştirilmektedir. ABD'ye ihracatımız ise aynı dönemde toplam ihracatımızın yaklaşık %4'ünü oluşturmaktadır (TÜİK,2014). İhracat pazarımızın yaklaşık yarısını oluşturan

iki devin birbirlerine sağlayacakları avantajlar üçüncü ülke olarak Türkiye'nin rekabette geriye düşmesine ve pazar payının daralmasına sebep olacaktır.

Neticede TTIP'nin Türkiye'ye olumsuz yönde büyük etkileri olacağı tartışmasızdır. Bu etkinin hangi ölçüde olacağına dair bazı çalışmalar olmakla birlikte mevcut çalışmalar yetersizdir.

Avrupa Komisyonunun hazırladığı 60 sayfalık TTIP Etki Değerlendirme Raporunda (Impact Assessment Report on the Future of EU-US Trade Relations) Türkiye'ye veya TTIP'nin Gümrük Birliğine etkilerine hiç değinilmemiştir.

Bertelsmann Vakfının Almanya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsüne (IFO) yaptırdığı "Transatlantic Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) Makroekonomik Etkiler" çalışmasında, hazırlanan iki farklı senaryoya göre milli gelirden %0,3-2,5 azalma olacağı (Bertelsmann Vakfı, 2013: s.28-30) ve yaklaşık olarak 25-100 bin kişinin işini kaybedeceği (Bertelsmann Vakfı, 2013: s.41) öngörülmüştür.

Türkiye'de ise Merkez Bankası'nın yayınladığı "AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri" başlıklı rapora göre hazırlanan 3 farklı senaryodan sadece tarifelerin kaldırılacağı senaryoya göre Türkiye'de %0,132'lik bir GSYH kaybı yaşanmakta iken bu rakam iki ülke arasındaki tarife dışı engellerin kısıtlı ölçüde azaltılması halinde %0,359'a ve daha çok azaltılması durumunda ise %0,561'e çıkmaktadır (Merkez Bankası,2013).

TTIP'nin Türkiye'ye olumsuz etkilerinin ne ölçüde olacağı hakkındaki resmi açıklama Avrupa Birliği Bakanı Sayın Volkan Bozkır'dan gelmiştir. Sayın Bakan yaptığı açıklamada ABD ile AB'nin anlaşması durumunda, ABD'ye Türkiye'nin ihracatının sıfır gümrükle yapılmasının çok önemli olduğunu aksi takdirde ABD mallarının pazarımıza sıfır gümrük ile girmesi sonucunda Gayri Safi Milli Hasıla'mızın yüzde 3'ü ile 4'ü arasında kayıp yaşanacağını, ticaret kaybımızın 2,5-3 milyar dolar civarında, istihdamdaki olumsuz etkinin ise yüzde 11 seviyesinde olacağını ifade etmiştir (Hürriyet,2014).

Sayın Bakan'ın açıkladığı rakamların hangi çalışmaya dayandığı belirtilmemiş olmakla birlikte açıklanan sonuçların IFO Enstitüsü ve Merkez Bankası'nca yapılan çalışmaların sonuçlarına göre gerçeğe daha yakın olduğu ve durumun vahametini daha net ifade ettiği düşünülmektedir. Merkez Bankası'nca yayınlanan çalışma iyimser bir çalışma olarak değerlendirilebilir. IFO Enstitüsünün çalışmasında ise Gümrük Birliği sebebiyle ABD ürünlerinin ülkemize tercihli tarifeden yararlanarak gireceği hususu göz ardı edilmektedir.

Diğer taraftan konuyla ilgili olarak Brookings Enstitüsü ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) işbirliğinde hazırlanan, Brookings Enstitüsü TÜSİAD Kıdemli Araştırmacısı ve Türkiye Projesi Direktörü Prof. Dr. Kemal Kirişçi tarafından kaleme alınan 'Türkiye ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: ABD ile Türkiye Arasında Model Ortaklığı Güçlendirmek' başlıklı raporda, AB ve ABD arasındaki serbest ticaret anlaşmasına Türkiye'nin de katılmasının ekonomik yararlarının yanı sıra siyasi ve stratejik önemine vurgu yapılmıştır (KİRİŞÇİ,2013).

Sonuç: Öngörüler ve Öneriler

TTIP müzakereleri sürecinde ülkemiz menfaatlerinin korunması düşüncesiyle farklı senaryolar tartışılmış ve pek çok fikir öne sürülmüştür. Bu senaryoları kısaca değerlendirecek olursak:

Türkiye TTIP müzakerelerine taraf olarak katılabilir mi? Veya yapılacak anlaşma metnine Türkiye maddesi eklenerek Türkiye'nin de anlaşma kapsamına dâhil edilmesi sağlanabilir mi?

Bu senaryonun gerçekçi görüldüğünü söylemek zor. Zira mevcut durumda bile müzakerelerin çok zorlu geçtiği, pek çok konuda anlaşmazlıkların yaşandığı bilinen bir gerçektir. Hem AB hem ABD ekonomik açıdan kendilerini zorunlu hissettikleri için, karşılıklı tavizler vererek, çetin pazarlıklarla ama son derece büyük bir kararlılıkla müzakereleri sürdürmektedir. Böyle bir süreçte Türkiye'nin de müzakerelere dâhil edilmesi zaten zor olan süreci tamamen çıkmaza sokacak bir durum olarak görülecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin müzakere gücünü artıracak çok büyük siyasi gelişmeler olmadığı sürece bu senaryonun gerçekleşmesi mümkün değildir.

Türkiye ABD ile TTIP paralelinde STA imzalayabilir mi?

Türkiye en kısa sürede ABD ile STA müzakere sürecini başlatmalıdır. Ancak bu süreç uzun bir süreçtir. Hâlihazırda AB ve ABD müzakerelere devam etmektedir ve büyük mesafeler alınmıştır. Türkiye ile ABD arasında oluşturulacak Yüksek Seviyeli Çalışma Komitesinin bir an önce görüşmelere başlaması, STA müzakerelerine geçilmesi ve nihayet bir anlaşma sağlanması halinde dahi AB-ABD anlaşması ile Türkiye-ABD anlaşması arasında Türkiye'nin tahammül edemeyeceği çok uzun bir süre olacağı beklenmelidir.

Diğer taraftan ABD'nin Türkiye ile STA yapmaya kesinlikle istekli olmadığı bilinmektedir. ABD-Türkiye Yüksek Seviyeli Çalışma Komitesi hazırlıkları bile ülkede etkin tekstil iş örgütlerini harekete geçirmiştir. ABD, yaklaşık 500 bin kişiye istihdam sağlayan tekstil ve hazır giyim sektörüne büyük önem vermektedir. Bu sebeple her ne kadar genel tarife oranları düşük olsa da ABD'nin tekstil ve hazır giyimde uyguladığı gümrük tarifeleri çok yüksektir ve ABD'li tekstilciler Türk tekstilcilerine avantaj sağlayacak bir anlaşmaya şiddetle karşıdır.

Türkiye AB ile Gümrük Birliğini dondurabilir mi?

Bu konu yakın zamanda Sn. Bakan Volkan Bozkır'ın özetle Gümrük Birliğini dondurabileceğimizi veya dondurmasak bile hukuki dayanağı olmasa da AB'nin STA imzaladığı ülkelere Gümrük Birliği'nin avantajlarını uygulamayacağımızı belirten açıklaması (Hürriyet, 2014)) ile gündeme gelmiştir.

İhracatımızın yarısına yakını AB ülkelerine yaptığımız düşünüldüğünde Gümrük Birliğinin dondurulmasının ihracata büyük darbe vurmamak demek olduğu dolayısıyla söz konusu olmayacağı net bir şekilde anlaşılır. AB ile STA imzalayan ülkelere Gümrük Birliğinin avantajlarının uygulanmaması isteniyorsa konu AB ile masaya oturularak karşılıklı müzakerelerle çözümlenmeli ve gerekirse 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı yenilenmelidir.

Diğer taraftan AB ile anlaşarak veya tek taraflı olarak İthalat Rejim Kararında değişiklikler yapılarak, AB ile STA imzalayan ülkelere vergi indirimi uygulamasak bile söz konusu ülkeler menşeli eşyalar AB ülkeleri üzerinden Türkiye'ye serbest dolaşım (A.TR) belgeleri ile -yine vergisiz şekilde- gelebilir. Sonuç olarak bu durum serbest dolaşım sisteminin yani Gümrük Birliğinin sonlandırılmasını menşe esaslı sisteme dönülmesini zorunlu kılar. Ayrıca uluslararası hukuk veya teamüllere aykırı herhangi bir girişim AB'nin de karşılık vermesinin ve sonuçta Gümrük Birliğinin uygulanamaz hale gelmesinin yolunu açabilir.

O halde yapılması gereken ne bekle-gör stratejisi izlemek ne de beklemeyelim bir adım atalım derken ters tepecek restlerle gereksiz gerilim yaratmaktır. Yapılması gereken haklıyken haksız duruma düşmeden bir an önce AB ile müzakere masasına oturaktır.

TTIP'den Gümrük Birliği sebebiyle ne kadar büyük kayıp yaşayacağımız bilimsel çalışmaların sonuçlarıyla ortaya konulmalı ve AB üyeliği kararlılığından şaşmadığımız vurgulanarak, resmen AB üyesi olacağımız tarihe kadar Gümrük Birliğini bir serbest ticaret anlaşmasına çevirmek için görüşmelere başlanmalıdır. Bu kapsamda AB ile tarım, hizmet sektörü ve kamu alımlarını da içerecek şekilde Gümrük Birliğinden daha ileri avantajlar sağlayacak bir anlaşmanın imzalanması da mümkündür.

AB ile imzalanacak ve Gümrük Birliğinin yerini alacak, kapsamlı bir yeni nesil serbest ticaret anlaşması bir taraftan Gümrük Birliğinden sağladığımız avantajları kaybetmememizi sağlarken diğer taraftan AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'lar sebebiyle zarar görmemizi önleyecek ve belki de en önemlisi: dış ticaret politikamızı bağımsız bir şekilde belirleyebilmemizin önünü açacaktır. Unutulmamalıdır ki, 2023 yılı hedeflerine ulaşmamızın yolu milli birlik ve bütünlüğünü koruyan, dünya ile barışık ve ticaret politikalarını kendisi belirleyen bağımsız bir Türkiye'den geçer.

Kaynakça

- AKMAN, M. Sait (2013). AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı ve Türkiye. TEPAV Raporu.
- AKSES, Selen (2014). Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Müzakereleri: Son Durum. İKV Değerlendirme Notu: 83.
- Bertelsmann Vakfı (2013). Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) Who Benefits From a Free Trade Deal Part 1: Macroeconomic Effects.
- Commission Staff Working Document (2013) Impact Assesment Report on the Future of EU-US Trade Relations, Brüksel.
- DURAN, Aram Ekin (2014). Türkiye TTIP Anlaşmasının İçinde Olmalı. Deutsche Welle Türkiye Ekonomisi Bölümü.
- European Parliament Policy Departments (2014). Key Studies Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP).

(Adres:

<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201405/20140527ATT84575/20140527ATT84575EN.pdf> Erişim: 26.12.2014).

- Final Report of the High-Level Working Group on Jobs and Growth (2013).

(Adres: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/february/tradoc_150519.pdf Erişim: 26.12.2014).

- FRANCOIS, Joseph (2013). Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment: An Economic Assesment..European Commission Final Project Report

(Adres: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21996D0213\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21996D0213(01):EN:HTML) Erişim: 26.12.2014)

- KİRİŞÇİ, Kemal (2013). Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership: Boosting the Model Partnership with the United States. Brooking Turkey Project Paper No:2

- T.C. Merkez Bankası (2013). AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri. Merkez Bankası Ekonomi Notları Sayı: 2013/30

- İktisadi Kalkınma Vakfı (2014), “İKV Başkanı “Yeniden Canlanan Türkiye AB Ticari İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği” Panelinde Konuştu” (Adres: http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=74&id=425&anahtar=TTIP%20-%20sthash.G9RFxVfF.dpuf Erişim: 26.12.2014)

- Basın açıklaması (Adres: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-94_en.htm (Erişim: 26.12.2014)

- Key Studies Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP), European Parliament Policy Departments, Haziran 2014 (Adres: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201405/20140527ATT84575/20140527ATT84575EN.pdf> Erişim: 26.12.2014)

- Hürriyet, 06 Kasım 2014, “Gümrük Birliğini Dondururuz”, (Adres: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27518315.asp> Erişim: 26.12.2014)

- Türkiye İstatistik Kurumu, “Ülkelere göre dış ticaret istatistikleri” (Adres: <http://www.tuik.gov.tr> Erişim: 26.12.2014)

- 1/95 sayılı Karar

(Adres: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21996D0213\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21996D0213(01):EN:HTML) (Erişim: 26.12.2014)

İthalatsız İhracat Mümkin Müdür Hala? Türkiye'nin İthalat Bağımlılığı Üzerine Bir Değerlendirme

Mert Can DUMAN
Gümrük ve Ticaret Uzman Yardımcısı

Özet

Ülkemizde ticaretin serbestleşmesiyle beraber başlayan dönem günümüze kadar incelendiğinde ihracatımızın büyük oranda ithalatımıza bağımlı olduğu, ihracatımızda görülen artış oranları ile ithalatımızda görülen artış oranlarının birbirine benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buna ek olarak, ithalat yapımıza odaklanıldığında ise uzun dönemde ara malı ithalatına bağımlılık oranımızın ortalama olarak yaklaşık %71 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. İhracatımızın ara malı ithalatının büyük bir oranda yer tuttuğu ithalatımıza yüksek oranda bağımlı olması zaman içerisinde dış ticaret açığı ve dolayısıyla cari işlemler açığı konusunda iyileşme sağlanamaması sorununu beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada temel olarak ithalatımızın ara malına ithalatına olan bağımlılığına ve bu bağımlılığın en aza indirilmesi için uygulanabilecek politika önerilerine değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde 1990-2015 döneminde ihracat ve ithalatımızın genel görünümüne yer verilmiş, ara malı ithalatının toplam ithalatımız içerisindeki payından bahsedilerek ithalat yapımızın ara malı ithalatına olan bağımlılığı değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan hesaplamalar ve yapılan akademik araştırmalar göstermektedir ki, ülkemizde yüksek büyüme oranları hızlı ara malı ithalatı ve dolayısıyla hızlı ithalat artışıyla beraber dış ticaret açığı sorununu beraberinde getirmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise ara malı ithalatına olan bağımlılığın en aza indirilmesi için yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji ihtiva eden bir üretim ve ihracat yapısının yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ülkemizin ihracat sepetinin yoğunluğu ile sofistikasyon değerlerine yer verilmiş, önümüzdeki dönemlerde ihracat rekabetçiliğimizin yükselmesi için ihracat sepetimizin niteliğini artırıcı politikaların uygulanması gerektiğinden söz edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise ithalat bağımlılığının azaltılması için 2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı ile Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) ve Eylem Planı'nda yer alan stratejik hedefler dikkate alınarak önümüzdeki döneme ilişkin politika önerilerinden bahsedilmeye çalışılmış; çalışma genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç kısmıyla ise sona ermiştir.

Giriş

1980'li yıllar ile uygulanmaya başlayan ihracata dayalı modeli ile beraber ülkemizde emek yoğun ihraç ürünlerinin toplam ihracatımız içerisinde aldığı pay yüksek değerlerde seyrederken Avrupa Birliği ile 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin etkileri ile beraber 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yıllarda sermaye yoğun ihraç ürünlerine doğru bir değişim gözlemlenmiştir (Saygılı vd., 2010). Bunun yanında özellikle 2000'li yıllar ile beraber ülkemizin dış ticaret istatistiklerinde hızlı bir yükseliş söz konusudur. Bu çalışmada yer alan değerlendirmenin başladığı 1990 yılından 2015 yılına kadar geçen 26 yıllık süreçte ise ihracatımız yıllık ortalama %10,8 oranında artarken ithalatımız ise bahsi geçen dönemde yıllık ortalama %11,5 oranında artmıştır.

1990 yılından bu yana geçen sürede hızlı bir oranda artan ihracatımıza daha yüksek bir hızda artan ithalatımız da eşlik etmiş; bu durum dış ticaret açığı ile cari işlemler açığı sorunlarını beraberinde getirmiştir. İhracatta yaşanan artışların yanında ithalatta da büyük boyutlu artışların görülmesi sonucu genişleyen cari işlemler açığı 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin tetikleyici unsurlarından biri olurken her ne kadar 2001 yılından sonra uygulanmaya başlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, ekonomik göstergelerin birçoğunda iyileştirme sağlasa da cari işlemler açığının sürdürülebilirliği günümüzde de önemini koruyan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

1990-1999 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama %8,5 oranında artan ihracata karşılık yıllık ortalama %9 oranında artan ithalat gelirken 2000-2009 yılları arasındaki dönemde ise bu oranlar sırasıyla %15,6 ve %15,9 olarak gerçekleşmiştir. 2010-2015 yılları arasındaki dönemde ise ihracatımız yıllık ortalama %6,3 oranında artarken ithalatımız ise yıllık ortalama %8 oranında artmıştır. Tablo 1'de 1990-2015 yılları arasında belirlenmiş dönemler itibarıyla ülkemizin ihracatı ve ithalatındaki yıllık ortalama değişim oranları verilirken Grafik 1'de de 1990-2015 dönemindeki ihracat ve ithalat değerlerinin görünümü verilmektedir.

Grafik 1'den de görülebileceği üzere, 1990 yılında 12,96 milyar dolar olan ihracatımız 2014 yılı sonu itibarıyla Cumhuriyet rekoru kırarak 157,6 milyar dolara kadar yükselmiş 2015 yılı sonunda ise 143,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında 22,3 milyar dolar olan ithalatımız ise en yüksek değerini 251,7 milyar dolar ile 2013 yılında görmüş; 2015 yılı sonu itibarıyla ise 207,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu değerlere ek olarak, Akbaş ve Şentürk (2013) çalışmasında, Türkiye'nin 1990-2010 yılları arasında ithalatı ve ihracatı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından, kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde tekrar dengeye geldiği ifade edilmektedir.

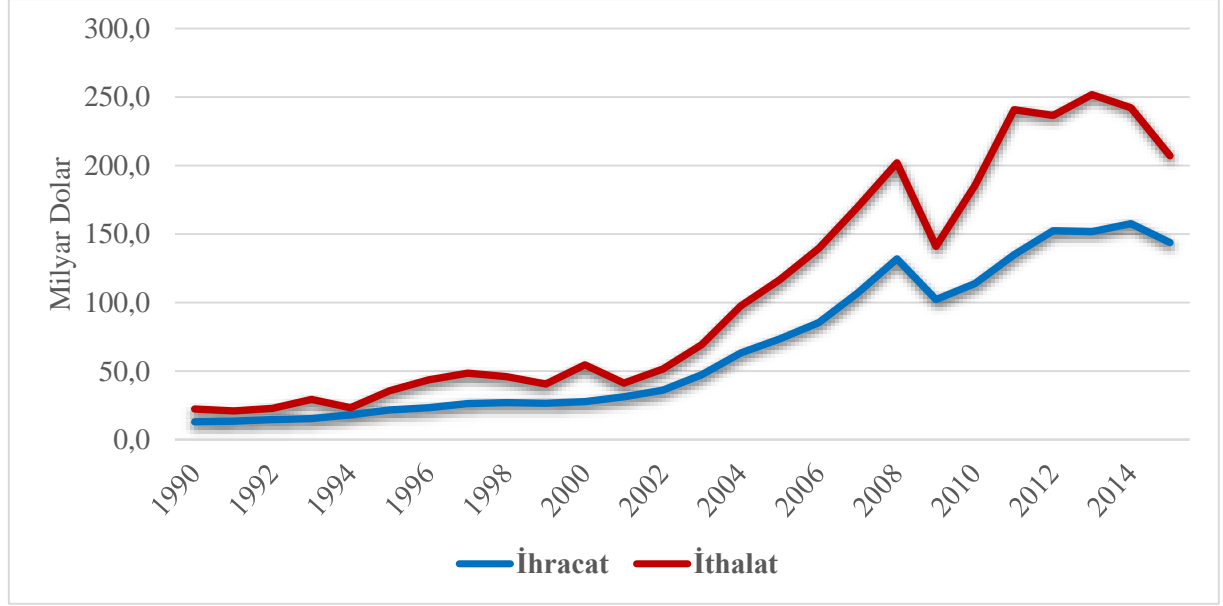
Yapılan kestirimler sonucu Türkiye'nin ihracatının söz konusu dönemde önemli derecede ithalata bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akbaş ve Şentürk, 2013).

Tablo 1: Seçilmiş Dönemler İtibarıyla Ülkemizin İhracatının ve İthalatının Yıllık Ortalama Artış Oranları

Dönem	İhracat Yıllık Ortalama Değişim	İthalat Yıllık Ortalama Değişim
1990-1999	8,5%	9,0%
2000-2009	15,6%	15,9%
2010-2015	6,3%	8,0%

Kaynak: TÜİK

Grafik 1: 1990-2015 Döneminde Ülkemizin İhracat ve İthalat Değerleri

Kaynak: TÜİK

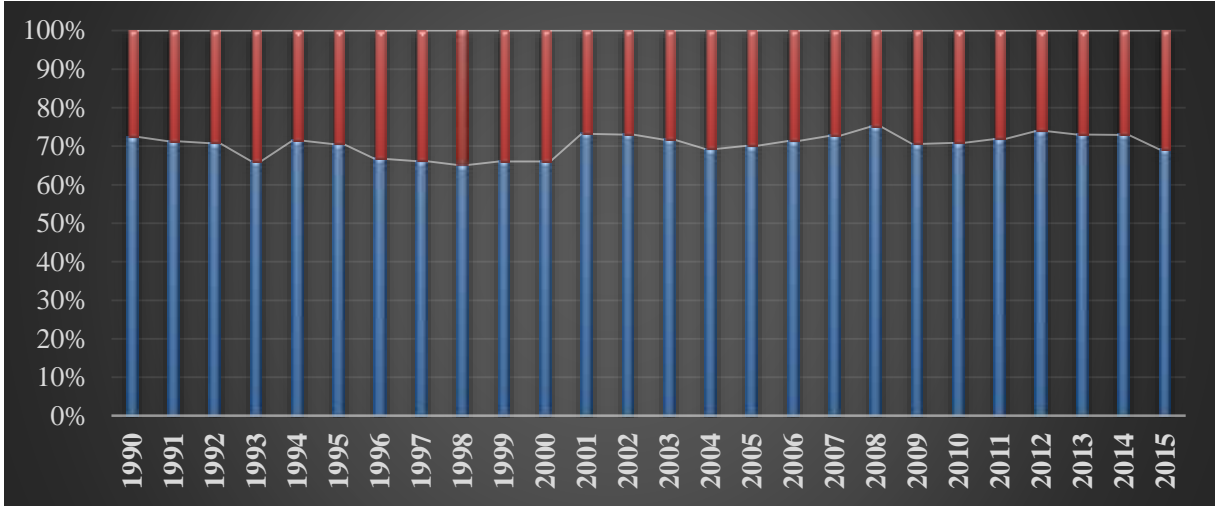
Ülkemizin İthalat Yapısı Hakkında Genel Bir Değerlendirme ve Ara Malı İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Yoğunluğu

Çalışmada değerlendirilen 1990-2015 yılları arasındaki dönemde ithalatımızın ihracatımızdan daha yüksek oranda artmasının en önemli nedenlerinden biri olarak ara malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki payının çok yüksek düzeylerde seyretmesi gösterilebilir. TÜİK verilerine göre 1990 yılında toplam ithalatımızın %72,4'ünü oluşturan ara malı ithalatı 2015 yılına gelindiğinde ise toplam ithalatın %69,2'sini oluşturmaktadır.

Grafik 2'de 1990-2015 yılları arasında ara malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı verilmektedir. 1990-2015 arasındaki dönemde ara malı ithalatının toplam ithalatımız içerisindeki payı ortalama olarak %70,5 olarak gerçekleşmiştir. Saygılı vd. (2010) çalışmasında başta enerji olmak üzere ülkemizin temel hammaddelerde net ithalatçı konumunda olduğu ve ithal enerjiye bağlı olarak ödemeler dengesinin kırılgan bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Son dönemlerde emtia ve enerji fiyatlarındaki gerileme, cari işlemler açığımız üzerinde olumlu gelişmeleri beraberinde getirirse de 2008-2010 yıllarında özellikle emtia

fiyatlarındaki hızlı artış Türkiye'nin dış ticaret açığının ve dolayısıyla cari işlemler açığının temel belirleyicilerinden biri olmuştur (Saygılı vd. 2010).

Grafik 2: 1990-2015 Döneminde Ara Malı İthalatının Toplam İthalatımız İçerisindeki Payı

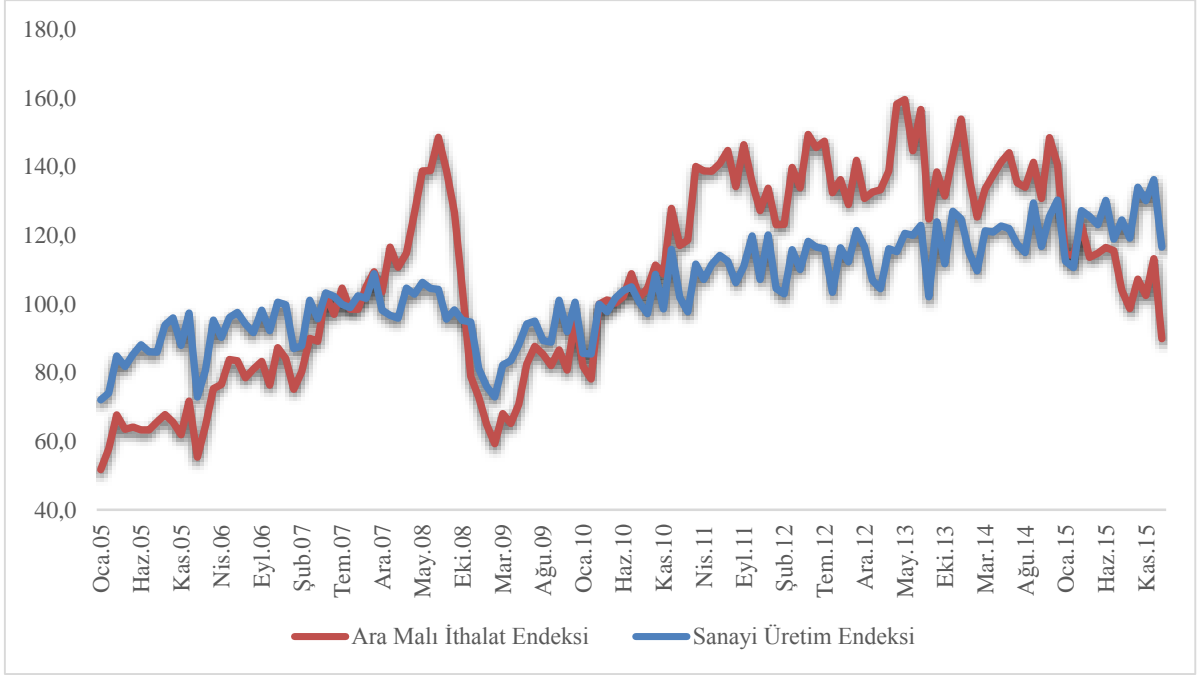
Kaynak: TÜİK

Ülkemizin Üretim Yapısı ile Ara Malı İthalatımız Arasındaki İlişki

Ülkemizin üretim yapısı değerlendirildiğinde sanayi üretimimiz ile ara malı ithalatımız arasında güçlü bir ilişkinin varlığından söz edebilmek mümkün hale gelmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verileri kullanılarak 2005-2015 döneminde ara malı ithalatının endeks değeri hesaplanıp sanayi üretim endeksi verisiyle kıyaslandığında söz konusu bu iki endeks arasındaki korelasyon değerinin 0,794 düzeyinde gerçekleştiği; diğer bir deyişle, bu iki değişken arasında güçlü ve pozitif yönlü doğrusal bir ilişkinin varlığından söz edilebildiği görülmektedir. Grafik 3'te sanayi üretim endeksi ile bu çalışma kapsamında hesaplaması yapılan ara malı ithalatı endeksinin 2005-2015 yılları arasındaki görünümü verilmektedir.

Sanayi üretim endeksi ile ara malı ithalatı endeksi arasındaki pozitif yönlü güçlü doğrusal ilişki; ithalat yapımızın aynı kalması ve sanayi üretimimizin artması durumunda ara malı ithalatımızın da artacağını ifade etmektedir. Nitekim ülkemizin sanayi üretimi ve büyüme yapısı incelendiğinde ara malı ithalatına dayalı bir yapının varlığından söz etmek çok da yanlış olmayacaktır. Bu durum, yüksek büyüme oranlarına ancak ara malı ithalatı başta olmak üzere ithalatımızı artırarak sahip olabileceğimiz ve bunun da dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı sorunlarını beraberinde getireceği gerçeğini doğrulamaktadır.

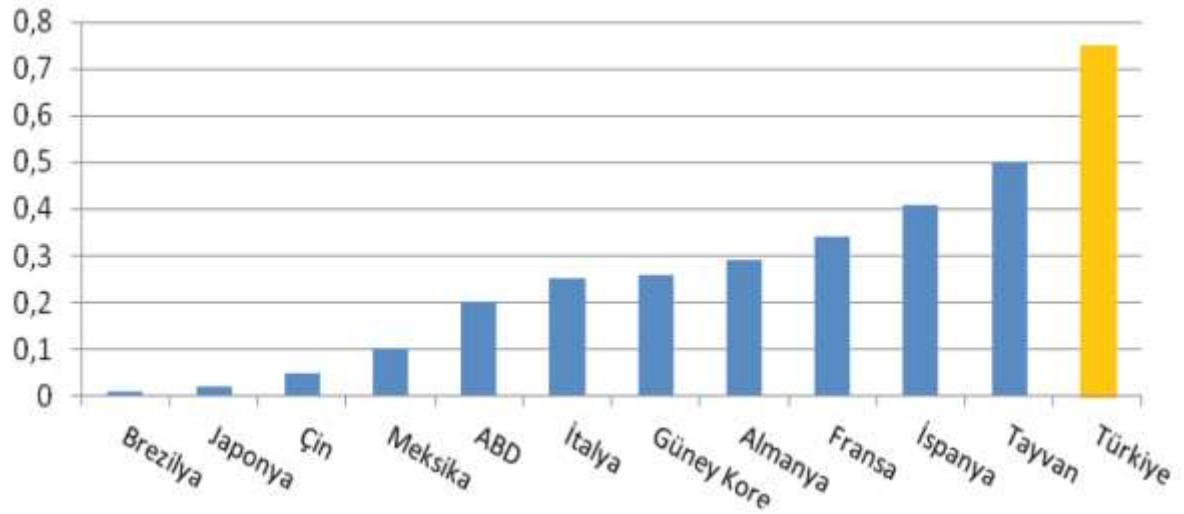
Grafik 3: 2005-Ocak 2016 Döneminde Sanayi Üretim Endeksi ile Ara Malı İthalatı Endeksi (2010=100)

Kaynak: TÜİK, Yazarın hesaplamaları.

Bunun yanında seçilmiş ülkeler itibarıyla ülkelerin ithalat bağımlılık oranlarına bakıldığında Türkiye'nin ihracatının %70'i aşan bir oranda ithalata bağımlı olduğu görülmektedir. Aşağıdaki grafik diğer bir deyişle, 100 birim ihracat yapmak için kaç birim ithalat yapılması gerektiğini gösterirken; ülkemizin ithalat bağımlılığının seçilmiş ülkelere kıyasla yüksek bir oranda gerçekleşmesi ihracat rekabetçiliğimizi önemli ölçüde sıkıntıya sokabilecek bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Sak, 2011).

Grafik 4: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerin İthalat Bağımlılık Oranları

Kaynak: Sak (2011).

Ara Malı İthalatı Başta Olmak Üzere İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması İçin Uygulanabilecek Politika Önerileri

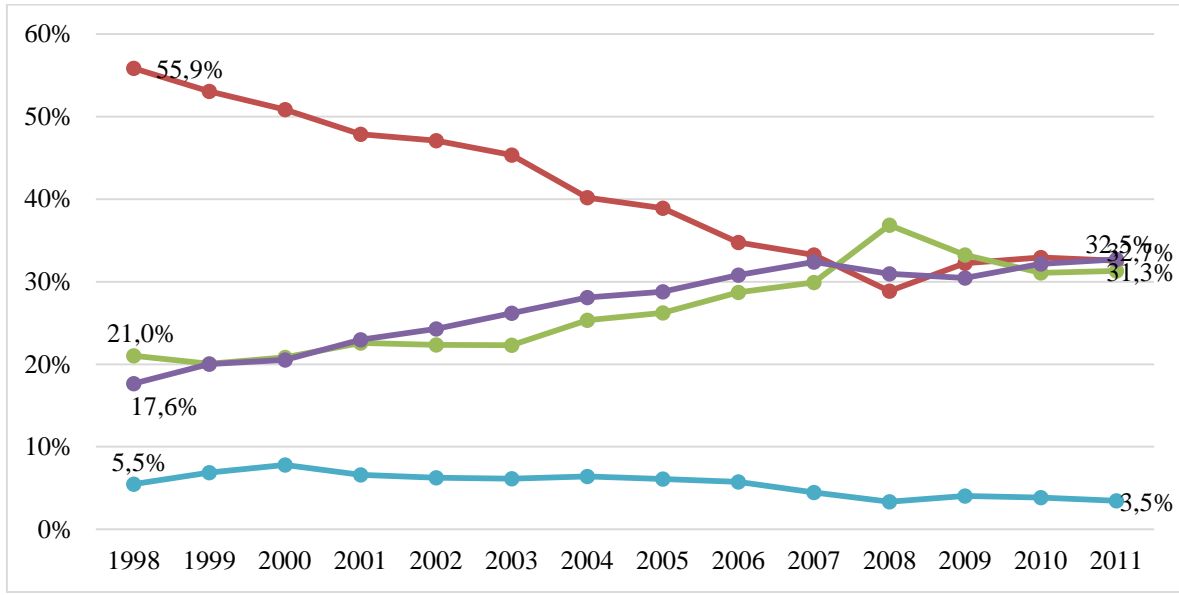
Yapılan değerlendirmeler ile varılan ihracatımız ve ithalatımız arasındaki uzun dönemli ilişkinin ve ara malı ithalatının toplam ithalatımız içerisinde yüksek bir orana sahip olması sonucunun ışığında çalışmanın bu bölümünde, yüksek teknolojlili ve katma değerli üretimin söz konusu sarmaldan çıkmak için faydalı olacağı ifade edilmeye çalışılacaktır.

Duman (2014) çalışmasında 1998-2011 dönemi arasında ülkemizin ihracatının teknolojik yoğunluğu verilmiştir. OECD teknolojik yoğunluk sınıflandırması ve Birleşmiş Milletler COMTRADE veritabanından alınan veriler kullanılarak yapılan hesaplamada düşük teknoloji ihracatının toplam içerisindeki payının söz konusu dönemde önemli bir derecede gerilediği ancak buna karşın yüksek teknoloji ihracatının toplam içerisindeki payında atalet gözlemlendiği ifade edilmektedir. Çalışmaya konu olan 1996-2011 yıllarında yüksek teknoloji ihracatının toplam içerisindeki payı %3,5-4 düzeylerinde dalgalanırken büyük oranda azalan düşük teknoloji ihracatının toplam içerisindeki payı, daha ziyade orta-düşük ve orta-yüksek teknoloji ihracatına kaymıştır.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumu'nun beraberce açıkladığı resmi dış ticaret istatistiklerine göre ise 2016 yılı Ocak ayı itibarıyla yüksek teknolojlili ürünlerin toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payı %3,2 olarak gerçekleşirken, toplam içerisinde orta yüksek teknolojlili ürünler %32,7, orta-düşük teknolojlili ürünler %25,5 ve düşük teknolojlili ürünler %38,6 paya sahiptir. Bu minvalde, ülkemizin yüksek katma değerli ve yüksek teknolojlili üretim ve ihracat yapısına henüz ulaşamadığı değerlendirilebilir. Grafik 5'te mavi çizgi yüksek teknoloji ihracatını, gri çizgi orta-düşük teknoloji ihracatını, sarı çizgi orta-yüksek teknoloji ihracatını, turuncu çizgi ise düşük teknoloji ihracatını göstermektedir.

Ara malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki payının sürdürülebilir seviyelere çekilmesi ve ihracatımızın ithalatımıza olan bağımlılığın azaltılması için getirilebilecek politika önerilerinden ilki katma değeri yüksek ürün üretmeye ve ihraç etmeye yönelik teşvik ve destek politikasının geliştirilmesidir. Akbaş ve Şentürk (2013) çalışmasında katma değeri yüksek ürün üretimi ve ihracatının ithalata olan bağımlılığı azaltacağı ifade edilmektedir. Hausmann vd. (2005) çalışmasında ülkelerin ihraç ettikleri ürünlerin ihracat sepeti üzerindeki etkilerini inceleyen EXPY değişkeni kullanılarak Duman (2014b) tarafından ülkemiz için hesaplanan sofistikasyon değeri incelendiğinde ülkemizin 2011 yılı sonunda kişi başına geliri 14.500\$ seviyesinde olan ülkelerin beceri setine benzer bir beceri setine sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 5: 1998-2011 Döneminde Türkiye'nin İhracat Sepetinin Teknolojik Yoğunluğu

Kaynak: Duman (2014).

Seçilmiş ülkeler için söz konusu değer incelendiğinde ise Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya gibi gelişmekte olan Avrupa ülkelerinin ülkemize kıyasla daha yüksek ihracat niteliğine sahip olduğu görülmektedir (Duman, 2014b ve Duman, 2015). Dolayısıyla, 2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı'nda da yer aldığı üzere ülkemizin önümüzdeki dönemde ihracat rekabetçiliğinde ön sıralara geçebilmesi için ihracat niteliğini yükseltici politikaları hayata geçirmesi gereklilik arz eden unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna ek olarak, ülkemizin üretim ve ihracat yapısında yüksek teknolojlü ürünlerin oranının artması ve daha yüksek katma değerli üretim ve ihracat yapısına ulaşılması önem arz eden diğer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine 2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı'nda yüksek teknolojlü ürün ihracatımızın toplam imalat sanayi ihracatımız içerisindeki payının 2023 yılına kadar kademeli olarak mevcut oranından %8 düzeyine kadar çıkarılması hedeflenmektedir.

Buna ek olarak, ihracat sepetimizin daha nitelikli bir düzeye yükseltilmesi için ihracat destinasyonlarımızın ihraç ürünlerinin niteliği üzerindeki etkisi dikkate alınarak farklılaştırılması ve ihracat politikamızın daha yüksek ihracat beceri setine uygun pazarlara uygun bir şekilde yönlendirilmesi de getirilebilecek politika önerilerindedir (Duman, 2014b).

Bunların yanında ülkemizin ara malı ithalatı bağımlılığının azaltılması doğrultusunda geliştirilen politikalardan bir diğeri ise Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemiz ekonomisinin girdi tedarikinin güvence altına alınarak ara malı üretiminde etkinliği artırılmış bir ekonomi olması vizyonuyla yola çıkılan GİTES'te girdi kaynaklarındaki belirsizlikler nedeniyle oluşan risklerin en aza indirilmesi, ihracata dönük üretimde daha etkin ve düşük maliyetli girdi tedarikinin sağlanması ile ara malı ithalatı bağımlılığının azaltılması öncelikli hedefler arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda son olarak, ülkemizin önümüzdeki dönemde biçim değiştiren ve daha komple nitelikli hale gelen çoklu ticaret anlaşmalarında etkin rol oynaması gerektiğini ifade etmekte

faýda var. Özellikle müzakereleri devam eden Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nda (TTIP) AB ve ABD'nin ortaklığına ek olarak ülkemizin de aktif bir role sahip olması ve bu bağlamda Gümrük Birliği'nin güncellenerek günümüz koşullarına uygun hale getirilmesi de ara malı bağımlılığımızın azaltılması doğrultusunda uygulanması yararlı olacak politikalar arasındadır (Duman, 2014a).

Sonuç Yerine

Günümüz ekonomilerinde, ekonomik gelişimi ivmelendiren temel unsurlardan biri olan dış ticaret aynı zamanda, ülkeler arasındaki rekabetin gittikçe daha yoğun olarak hissedildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler dış ticaretteki rekabetçilik düzeylerini yükseltebilmek için birçok politikayı bir arada uygulayarak bir politika seti aracılığıyla amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Gerek para politikaları ile kur savaşlarına girerek gerekse de AR-Ge alanında yapılan harcamaların toplam gelir içerisindeki payını artırma yoluna giderek dış ticaret alanında rekabetçilik düzeylerini yükseltmeyi amaçlayan ülkeler arasındaki rekabet giderek çetinleşmektedir.

Bu çalışmada ticaret yapımıza yapılan genel bir değerlendirme sonucu, uzun dönemde ihracatımızın yüksek bir oranda ithalatımıza bağımlı olduğu; ithalatımızın içerisinde de ara malı ithalatının çok yüksek bir oranda yer tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, sanayi üretim endeksi ile ara malı ithalatı endeksi dikkate alınarak yapılan hesaplamalar neticesinde, yüksek büyüme oranlarının ara malı ithalatını artırarak dış ticaret açığının genişlemesine neden olduğu yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Önümüzdeki dönemde yarışın iyice kızıştığı dış ticarete rekabetçi konumumuzu kaybetmememiz için ara malı ithalatına ve dolayısıyla ihracatımızın ithalatımıza olan bağımlılığının azaltılması önem arz eden hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, üretim ve ihracat yapımızın katma değeri yüksek ve yüksek teknoloji ihtiva eden bir yapıya büründürülmesi; bu doğrultuda ülkemizde doğru alanlarda doğru destek mekanizmalarının oluşturularak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Soruna getirilen teşhis sonucu doğru tedavi süreçlerinin uygulanması ile beraber ülkemiz Cumhuriyetimizin 100. kuruluş yıldönümü olan 2023 yılında dünyada dış ticarete söz sahibi ve rekabetçi gücünü geliştirmiş ülkeler arasında yer alacaktır. Bu doğrultuda, ülkemizin mevcut ekonomik sistemdeki gelişmeleri en yakından takip etmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akbaş, G., Şentürk, M. (2013). Türkiye'nin İthalat ve İhracat Bağımlılığı: Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama, Ege Akademik Bakış, Cilt: 13, Sayı: 2, 195-208.

Duman, M.C. (2014a). Oyunun Yeni Kural - TTIP, İktisat ve Toplum, 47. Sayı, 47-53, Mayıs 2014.

Duman, M.C. (2014b). Where You Export Matters: Explications on the Export Sophistication of Turkey and Its Export Destinations, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2014.

Duman, M.C. (2015). What Did Poland Achieve? Comparison of Polish and Turkish Economies, Cracow University of Economics Discussion Papers Series, CUE DP 2015, No.1 (19).

Hausmann R., Hwang J., Rodrik D. (2005). What You Export Matters, NBER Working Paper No. 11905

Hausmann R., Hwang J., Rodrik D. (2007). What You Export Matters, Journal of Economic Growth, 12 (1), 1-25

OECD, HS6 Teknolojik Sınıflama Tablosu

Sak, G. (2011). Cari Açığın Birinci Sorumlusu Üretim Yapımızdır, ASO Forum Dergisi, 32-35.

Saygılı, Ş., Cihan, C., Yalçın, C., Hamsici, T. (2010). Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, No: 10/02, 1-135.

T.C. Ekonomi Bakanlığı (2013). Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) ve Eylem Planı (2013-2015).

T.C. Ekonomi Bakanlığı (2012). 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret İstatistikleri Veritabanı.

UN COMTRADE, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://wits.worldbank.org/>

Petrol Fiyatlarındaki Düşüş Neden Akaryakıt Fiyatlarına Sınırlı Yansıdı?

Osman KURT
Gümrük ve Ticaret Uzmanı

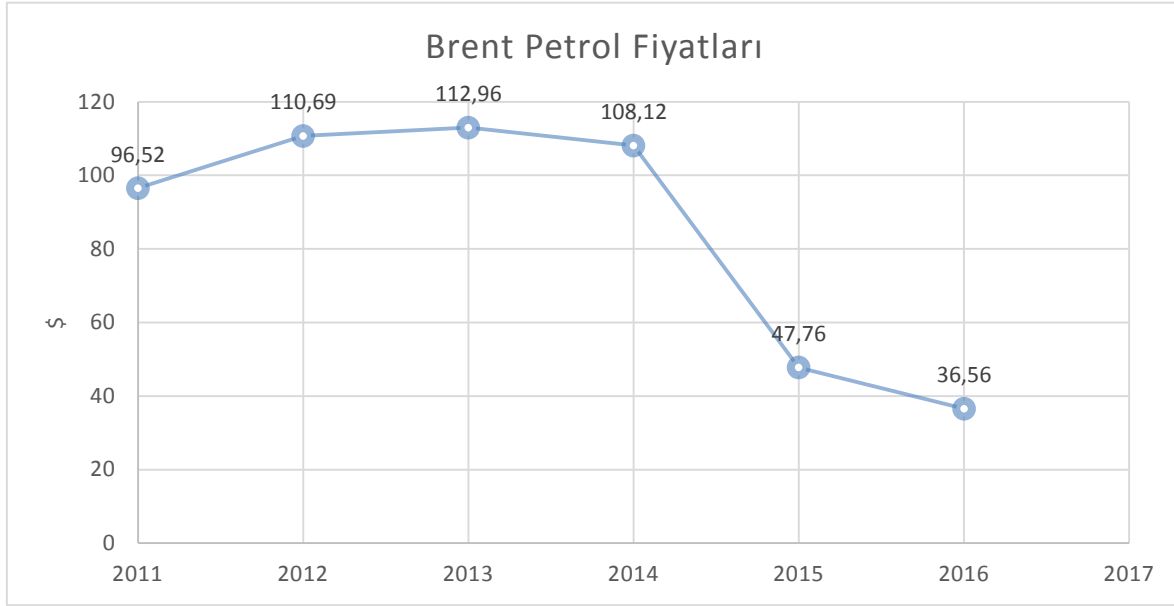
Bu makalede kamuoyunda son dönemde oldukça popüler olan petrol fiyatlarındaki düşüşün neden akaryakıt pompa satış fiyatlarına sınırlı yansıdığı incelenmektedir. Bu sadece ülkemiz değil özellikle Avrupa ülkeleri kamuoylarının da gündem konularından biridir. Bu doğrultuda bazı temel sorulara cevap aranacaktır. Diğer taraftan gerek siyasiler gerekse sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar tarafından sıklıkla eleştiri konusu edilen söylemlerin doğruluk payı üzerinde durulacaktır. Bu alanda temel sorular şu şekilde sıralanabilir. Ülkemiz acaba dünyanın en pahalı akaryakıtını mı kullanmaktadır? Dünyanın en yüksek vergi oranları Türkiye’de midir? Akaryakıt üreticisi/ithalatçısı ve dağıtıcı firmalar fiyat düşüşlerinde kar maksimizasyonuna giderek tüketicileri mağdur mu etmektedir?

Brent Petrol Fiyatlarının Son Yıllardaki Seyri ve Akaryakıt Piyasasındaki Temel Aktörler

---

Çıkarılan ham petrol, petrol sahalarına göre farklılar arz etmektedir. İçeriğindeki kimyasal yapısına göre kalite farklıları bulunduğu için piyasaya arzı esnasında türüne göre kıymeti farklılaşmaktadır. Brent petrol, İngiltere tarafından Kuzey Denizinden çıkarılan, piyasada fiyat hareketlerinde gösterge niteliği taşıyan ve standart hale getirilmiş ham petrol türüdür. Bunun yanında en çok bilinenler, Batı Teksas ve Dubai türleridir.

Şekil 1: Brent Petrol Fiyatlarının Yıllar İçinde Seyri² (1 Ocak tarihleri baz alınmıştır.)

Rafineriler tarafından temin edilen ham petrol işlenerek akaryakıt ve akaryakıt türevi ürünlere dönüştürülür. Dolayısıyla ham petrol fiyatları, üretilen akaryakıt ve türevlerini etkileyen en önemli unsur olmakla birlikte şirketlerin katlandıkları sabit ve değişken maliyetler ile piyasadaki rekabet yapısı da ürün fiyatlarını etkilemektedir.

Rafineride işlenmek suretiyle yurtiçinden temin edilen ya da yurtdışından ithal edilen akaryakıt, toptancı firmalar tarafından dağıtıcı ve bayi firmalara satılmak suretiyle piyasaya arz edilir. Bu arz süreci ülkemizde Enerji Bakanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Maliye Bakanlığı ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından kurumların görev alanları çerçevesinde düzenlenmektedir.

Ülkelere Göre Benzin ve Motorin Fiyatları

Akaryakıt olarak en yaygın tüketimi bulunan benzin ve motorin için ülkeler arası pompa fiyatları incelendiğinde, \$ bazında benzin fiyatı sıralamasında ülkemiz 13'üncü, motorin fiyatı sıralamasında ise 23'üncüdür. Dolayısıyla ülkemiz akaryakıt fiyatlarında dünya birincisi değildir. Tablo 1'de yer aldığı üzere en yüksek fiyatlı ülkelerin büyük çoğunluğu Avrupa ülkeleridir.

Tablo 1: Ülkelere Göre Benzin ve Motorin Fiyatları (\$) ^{3,4}

	Benzin Fiyatı \$	Motorin Fiyatı \$	
1) Hollanda	1,64	1,51	1) İsrail
2) Norveç	1,63	1,47	2) İngiltere
3) Danimarka	1,54	1,46	3) Norveç

² Veriler, ABD Enerji Bilgi İdaresinin Avrupa Brent Petrol Spot Fiyatları FOB'a karşılık gelmektedir.

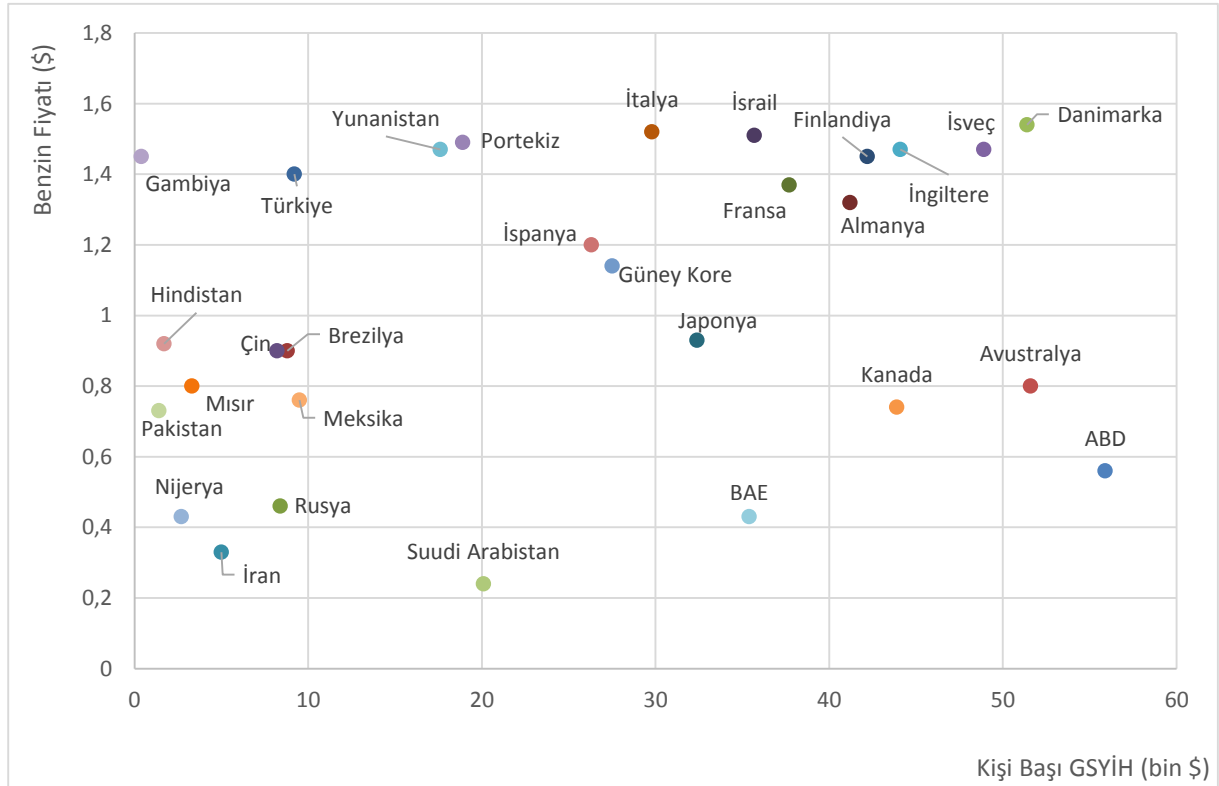
³ <http://www.globalpetrolprices.com/>

⁴ Hong Kong, Malta gibi çok küçük ülkeler dışarıda bırakılmıştır.

4) İtalya	1,52	1,36	4) Gambiya
5) İsrail	1,51	1,34	5) İsviçre
6) Portekiz	1,49	1,31	6) İzlanda
7) Yunanistan	1,47	1,28	7) İtalya
8) İngiltere	1,47	1,26	8) Uruguay
9) İsveç	1,47	1,25	9) Kamboçya
10) Finlandiya	1,45	1,23	10) Finlandiya
11) Gambiya	1,45	1,23	11) Danimarka
12) İzlanda	1,44	1,22	12) Arnavutluk
13) Türkiye	1,40	1,10	23) Türkiye

Diğer taraftan, sadece fiyat sıralamasına bakarak yorum yapmak yanıltıcı olabilir. Önemli bir tüketim ürünü olan akaryakıtın, tüketicilerin geliri/harcamaları içindeki yerine de bakmak gerekmektedir. Ülkeler arası kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) farklılıkları tüketicilerin kendi bütçelerinden akaryakıt tüketimine ayıracağı oranları farklılaştırmaktadır. Örneğin bir Fransız ve Türk ailesinin bir ayda 100lt benzin tüketimi olduğunu varsayalım. Benzin satış fiyatları çok yakın olduğu için her iki aile aynı tutarda yakıt ödemesi yapacak olmasına rağmen Fransız ailesinin ortalama geliri Türk ailesinin yaklaşık 4 katı olması nedeniyle Türk ailesinin kendi bütçesi içinde akaryakıt tüketimi için ayıracağı oran yüksek olacaktır.

Şekil 2: Ülkelerin Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasılları ile Litre Bazında Benzin Fiyatları⁵

⁵ Kişi Başı GSYİH değerleri 2015 yılına aittir ve IMF tahminlerine görelerdir.

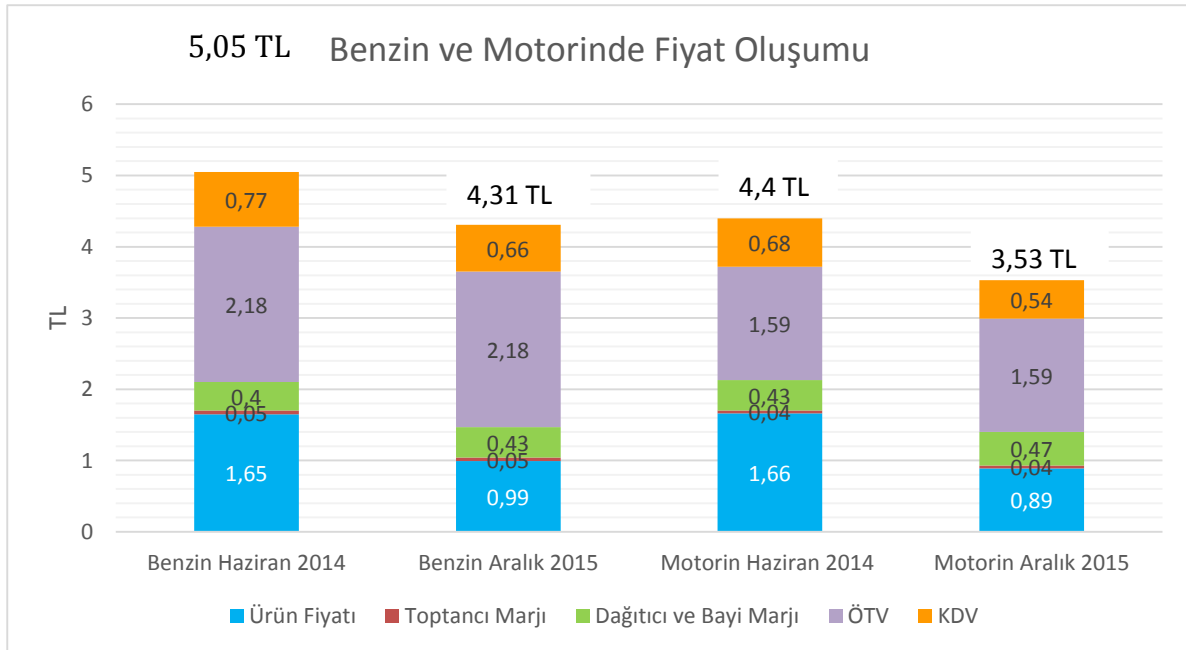
Şekil 2’de seçilen bazı ülkelere ait kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla düzeyi ile benzin fiyatları gösterilmektedir. Grafiğin yatay ekseninde sağa doğru hareket edildikçe kişi başına GSYİH artmakta, benzer şekilde dikey ekseninde yukarıya doğru hareket edildikçe de \$ bazında benzin fiyatları artmaktadır. Grafiğin sağ tarafına düşen ülkelerdeki tüketicilerin gelirleri sol tarafa düşenlerden daha yüksektir. Grafiğin sağındaki yüksek gelir grubuna giren Avrupalı tüketicileri benzini 1-1,6 \$ arasında tüketirken, 50 bin \$ üzerinde gelire sahip ABD vatandaşları 0,6 \$’a yakın bir fiyattan benzin tüketme imkanına sahiptir. Ülkemiz vatandaşları ise 10 bin \$ ve altı kişi başı GSYİH’li ülkeler arasında Gambiya vatandaşları ile beraber en pahalı benzini tüketmektedir.

Pompa Satış Fiyatı Nasıl Oluşuyor?

Ülkemizde satılan benzin ve motorin fiyatının oluşumunu etkilen faktörler ürün fiyatı, toptancı marjı, dağıtıcı ve bayi marjı ile KDV ve ÖTV’den oluşmaktadır. Şekil 3’te görüldüğü üzere toptancı marjı ile dağıtıcı ve bayi marjının fiyat hareketlerinden çok az etkilendiği neredeyse sabit olduğu görülmektedir. Bunun yanında ÖTV’de maktu vergi uygulaması bulunduğundan herhangi bir tutar değişikliği olmadığı sürece yıllar içinde tutar olarak sabit seyretmektedir. KDV nispi oran üzerinden belirlendiği için fiyat farklarına bir miktar tepki vermektedir. Örneğin benzinin litresinin 2014 Haziran ayında 5,05 TL olduğu dönemde 0,77 TL’si KDV iken 2015 Aralık ayında bu tutar 0,66 TL’ye düşmüştür aynı dönemde ise ÖTV değişmemiş ve 2,18 TL olarak tahsil edilmeye devam etmiştir.

Şekil 3: Benzin ve Motorin için Fiyat Oluşumu

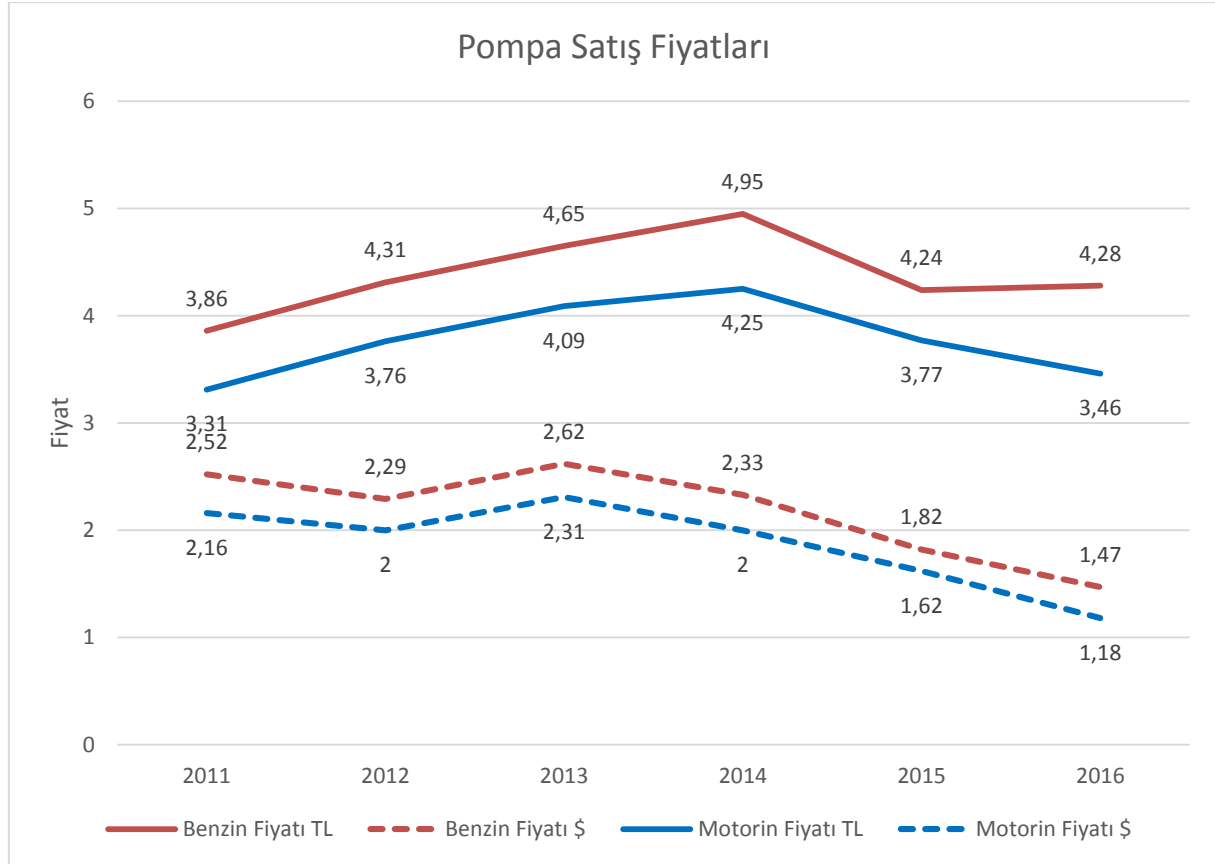
Şekil 3’te de görüldüğü gibi benzin ve motorin fiyatı içinde en çok değişim gösteren bileşen rafineri çıkışı/ithalat fiyatıdır.

Haziran 2014 ile Aralık 2015 arası dönemde benzin için 0,74 TL'lik (%15), motorin için ise 0,87 TL'lik (%20) bir fiyat düşüşü söz konusudur.

Diğer taraftan döviz kurundaki hareketin pompa satış fiyatları ile karşılaştırılması fiyat hareketinin anlaşılması anlamında önemli bir husustur. 2013 yılından beri \$ bazında benzin ve motorin fiyatları tedrici olarak düşmektedir. 2013 yılından itibaren düşüş \$ olarak benzinde %44, motorinde ise %49 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4: Benzin ve Motorin Pompa Satış Fiyatlarının Yıllar İtibari ile TL ve ABD Doları ile Seyri⁶

Vergi Yapısı

Ülkemiz bütçesinde vergi gelirleri içinde petrol ve doğalgaz ürünlerinden alınan ÖTV'nin önemli bir payı bulunmaktadır. Bu alanda 2015 yılı bütçesinde 48 milyar TL'nin üzerinde vergi geliri beklenmekte olup, toplam ÖTV'nin %51'i toplam vergi gelirlerinin de %11'i petrol ve doğalgaz ürünlerinden alınan ÖTV'den oluşmaktadır. Bunun dışında önemli miktarda ayrıca KDV tahsilatı da bulunmakla birlikte bütçe kalemleri ve gerçekleşme raporlarında petrol ve doğalgaz kaynaklı gelirlerin ayrıştırılması yapılamadığı için miktarı doğru tespit etme imkanı bulunmamaktadır.

⁶ 1 Fiyatlar 1 Ocak tarihleri itibari ile olup, Shell Türkiye verileridir.

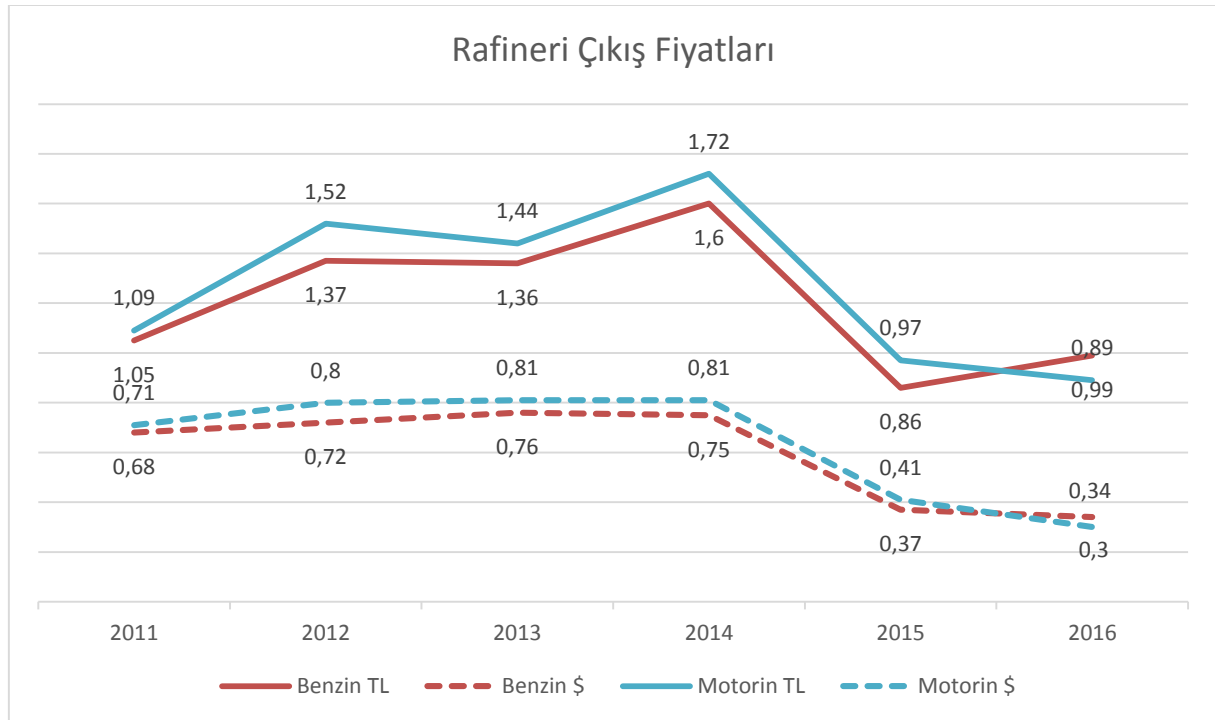
Şekil 3'te de görüldüğü üzere akaryakıt fiyatını belirleyen en temel etmenlerden biri vergi miktarıdır. 2015 yılı Aralık ayı için toplam verginin fiyat içindeki payı benzin için %66, motorin için ise %60'tır. Verginin yüksek olmasının sebebi ise ÖTV'den kaynaklanmaktadır. ÖTV Kanununun 1 sayılı Listesinin A cetvelinde yer alan benzin ve motorin için litre başına sırasıyla 2,1765TL ve 1,5945TL'lik maktu vergi uygulanmaktadır. Maktu vergi spesifik vergilendirme olduğu için fiyat hareketlerinden etkilenmemektedir. Mevcut fiyat yapısında benzinin %50'si, motorinin %45'i sabit bir ÖTV tutarından oluşmaktadır. Dolayısıyla, ÖTV tutarının yüksekliği akaryakıt pompa satış fiyatının esnekliğini önemli ölçüde kırmaktadır. ÖTV ayrıca KDV Kanununa göre KDV hesaplanırken vergi matrahına girer. Bundan dolayı ÖTV tutarı ne kadar yüksek olursa hesaplanan KDV'de o derece yüksek olur.

Benzer bir vergi yapısı Avrupa Birliğinde de bulunmakta olup, örneğin Hollanda, ve İngiltere'nin ÖTV (excise tax) ve KDV tutarları ülkemizden fazladır.⁷

Rafineri Satış Fiyatının Yıllar itibari ile Seyri

Mevcut durumda fiyat oluşumunda esneklik sağlayan neredeyse tek unsur ürün fiyatını en önemli şekilde etkileyen rafineri çıkış fiyatları olmaktadır. Rafineri çıkış fiyatlarını incelediğimizde hem benzin hem de motorinde 2014 yılı sonrasında önemli bir düşüş meydana geldiği görülmektedir.

Şekil 5: Benzin ve Motorin Rafineri Çıkış Fiyatlarının Yıllara Göre Seyri⁸

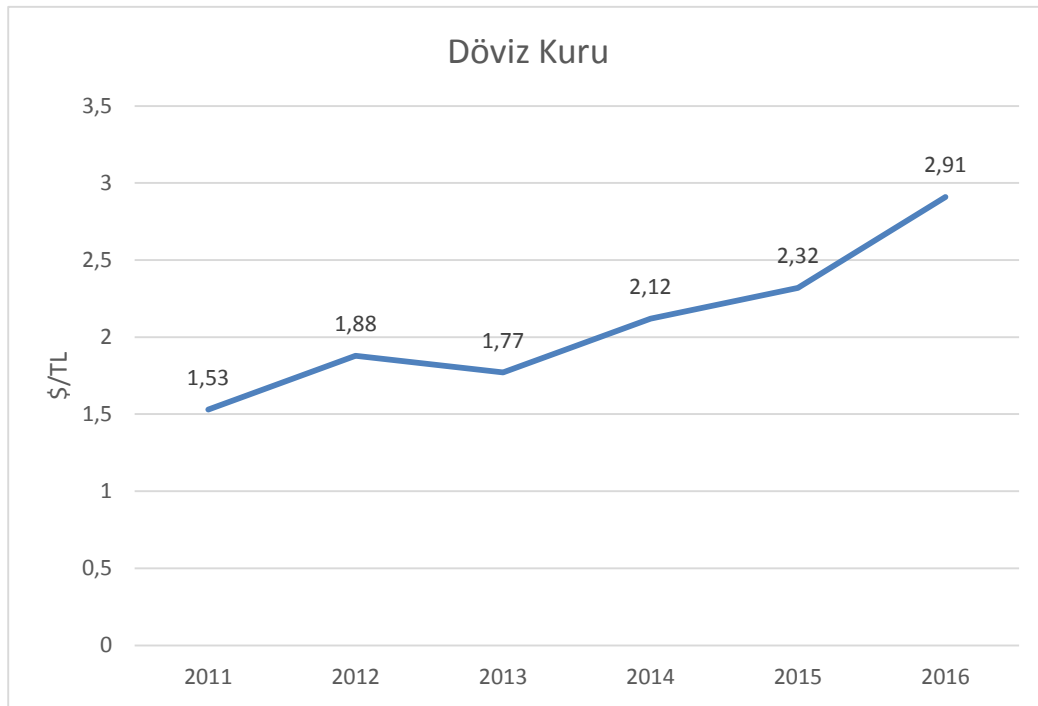
⁷ Oran ve Tutarlar için AB'nin haftalık Petrol Bültenleri incelenebilir.

⁸ Veriler EPDK Raporlarından derlenmiş olup, 1 Ocak tarihleri kullanılmıştır.

2014 yılı ile 2016 yılı Ocak aylarını karşılaştırdığımızda benzinin rafineri çıkış fiyatı 1,6 TL'den 0,99 TL'ye motorinin ise 1,72 TL'den 0,89 TL'ye düştüğü görülmektedir. Bu da oransal olarak benzinde %38, motorinde ise %48'lik düşüşü ifade etmektedir. Diğer taraftan düşüş oranları TL ve \$ cinsinden farklılık arz etmektedir. \$ cinsinden 2014 yılı ile 2016 yılı Ocak aylarını karşılaştırdığımızda benzin için düşüş oranı %55, motorin için ise %63 olmuştur. Dolar bazındaki rafineri çıkış fiyatlarındaki azalışın, TL fiyatlarındaki azalışa birebir karşılık gelmeyişinin nedeni kur farkıdır. 2014 yılından 2016 yılı başına gelindiğinde \$, TL karşısında %37 değer kazanmıştır. TL/\$ kuru artmasa idi rafineri çıkış fiyatı motorin için 0,72 TL ve benzin için 0,64 TL olacaktı.

Şekil 5: ABD Dolarının TL Karşında Yıllar İçindeki Değer Hareketi⁹

Bunun yanında rafineri çıkış fiyatı, brent petrol satış fiyatındaki ve kurdaki değişimlere bire bir oranda bir tepki vermemektedir. 2012-2014 yılları arasında brent petrol fiyatları yatay bir seyir izlerken dolar kurunun bu dönemlerdeki hareketinin rafineri çıkış fiyatlarına neredeyse yansımadağı görülmektedir.

Sonuç

2014 yılından itibaren uluslararası spot piyasalarda işlem gören brent petrol fiyatı Şekil 1'den görüleceği üzere \$ bazında ciddi düşüş göstermektedir. 2014 yılı sonrası için düşüş oranı %66 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün Tablo 2'de görüldüğü üzere rafineri çıkış fiyatlarına \$ bazında büyük ölçüde yansıdığı görülmektedir. Bunun yanında Şekil 3'de

⁹ Merkez Bankası tarafından Açıklanan 1 Ocak'a en yakın tarihi içeren \$/TL döviz kuru

görüldüğü üzere ülkemizde toptancı ile dağıtıcı ve bayi marjları neredeyse sabit olduğu için şirketlerin düşen petrol fiyatları karşısında büyük bir kar maksimizasyonuna gittiğinin söylenemeyeceği düşünülmektedir.

TL bazlı rafineri çıkış fiyatlarında %40'ın üzerinde düşüşler olmasına rağmen ABD dolarının Türk lirası karşısında %37 değer kazanması, bu düşüşü sınırlandırmıştır.

Tablo 2: 2014-2016 Yılları Benzin ve Motorin İçin Fiyat Değişimleri

	<i>Benzin</i>	<i>Motorin</i>
<i>Rafineri Çıkış Fiyatı TL</i>	- %42	- %44
<i>Rafineri Çıkış Fiyatı \$</i>	- %63	- %54
<i>Pompa Satış Fiyatı TL</i>	- %13	- %18
<i>Pompa Satış Fiyatı \$</i>	- %36	- %41

Diğer taraftan pompa satış fiyatları TL olarak çok sınırlı bir düşüş (benzin %13-motorin %18) gerçekleşmiştir. Bunun öncelikli nedeni ÖTV'nin maktu olarak tahsil edilmesinden dolayı ürün fiyat hareketlerine tepki vermemesidir.

Diğer bir neden ise maktu ÖTV miktarının toplam fiyat içindeki oranının (benzin %50, motorin %45) çok yüksek olmasıdır. Bu yükseklik ürün fiyat hareketlerinin pompa satış fiyatlarına yansımaları önemli ölçüde kırmaktadır.

Diğer önemli neden ise ham petrol fiyatlarının düştüğü dönemde ABD dolarının, Türk lirası karşısında önemli ölçüde değer kazanmasıdır.

Pompa satış fiyatlarının \$ ve TL olarak düşüş farklıları söz konusudur. Bunun nedeni ise TL olan pompa satış fiyatı için dolar kurunun etkisinin sadece ürünün rafineri çıkış fiyatına yansımaları, \$ olan pompa satış fiyatında ise fiyatı oluşturan diğer unsurlarında (toptancı marjı, dağıtım ve bayi marjı ile vergiler) etkilenmesinden kaynaklanmaktadır.

Ülkeler arası pompa fiyatları incelendiğinde ülkemiz \$ cinsi benzin fiyatında 13'üncü, motorin fiyatında ise 23'üncü sırada bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkemiz akaryakıt fiyatlarında dünya birincisi değildir. Ayrıca ülkemizden daha yüksek oran ve tutarlarda vergi alan ülkeler bulunmaktadır.

Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü Tarafından Uygulanan Projelerde Elde Edilen Deneyimler Işığında Gümrük Ve Ticaret Bakanlığının Ve Diğer Devlet Kurumlarının Gelecekteki Projelerinde Faydalanabilecek Öğrenilmiş Dersler - I

Abdullah OĞUZ
Gümrük ve Ticaret Uzmanı

Abstract

Turkey, as a long-lasting challenger willing to be a member of European Union, has benefited from funding offered within the framework of EU Pre-Accession Financial Assistance programs since 2002, which amounted to billions of Euro and spanned across all sectors including government, NGO and private sectors. DG Customs Enforcement, a main service unit subordinated to the Ministry of Customs and Trade and a judicial law enforcement unit responsible for combatting illicit trade all across Turkey including territorial waters and air space, has been the leading agency having granted 54 million

Euros so far. In this article, based on the experiences of DG Customs Enforcement and the designated unit for projects within the DG in question, a guideline is presented for other service units of the Ministry of Customs and Trade, and for other government agencies in Turkey.

Key words: Project management, EU Pre-Accession Financial Assistance Programming, IPA (Instrument for Pre-Accession), requirements analysis, stakeholder analysis, supply contracts, twinning contracts.

Anahtar kelimeler: Proje yönetimi, AB Katılım Öncesi Mali Yardım Programlaması, IPA (Katılım Öncesi Aracı), ihtiyaç analizi, paydaş analizi, tedarik sözleşmeleri, eşleştirme sözleşmeleri.

Takdim

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile 1996 yılında Gümrük Birliği'ni tesis etmesi ve ardından 1999 yılında adaylık statüsünün başlamasıyla, giderek artan bir düzeyde ve kapsamlı bir yaklaşımla bütün sektörleri de içeren katılım öncesi mali yardımların 2002 yılından itibaren Avrupa Birliği tarafından ülkemize tahsis edilmesi işlemi ülkemizdeki kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan projelerle hayat bulmuş ve ciddi sonuçları olan etkin kazanımlar yaratmıştır.

AB Katılım Öncesi Mali Yardım projeleri 3 döneme ayrılmış olup ilk dönem olan 2002 – 2006 yılları arasında 1.320 milyon Avro'luk bütçe, 2007 – 2013 döneminde ise Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance - IPA) kapsamında ve beş bileşen altında 4.795 milyon Avro'luk bütçe ülkemizdeki yararlanıcı kuruluşlar tarafından kullanılmıştır.¹⁰ Üçüncü dönem olan ve 2014 – 2020 yılları arasını kapsayan IPA II kapsamında ülkemize 4.453 milyon Avro'luk bütçe tahsis edilmiştir.¹¹

Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde, birliğin katılım sonrası dış sınırlarını koruyacak ve kilit konumdaki kurumlardan biri olarak kabul edilen Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın ana hizmet birimi ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'na istinaden İçişleri Bakanlığı'na bağlı üç kurumla birlikte adli kolluk görevini ifa eden Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü, 54 milyon Avro'luk kaynak kullanımı ile Bakanlığımıza tahsis edilen yaklaşık 85 milyon Avro'luk bütçeden en fazla yararlanan birim olmuş, projelerin hayata geçirilmesi ile Avrupa Birliği ve dünya çapında ses getiren ciddi uyuşturucu madde ve kaçak eşya yakalamalarına imza atmıştır.

Bu makalede, projelerin içeriği, gerçekleşmiş ve potansiyel etkileri ve ayrıca etkinliğine ilişkin bir analiz yapılmayacaktır. Bu konunun başka bir yazıda ve makalede ya da kapsamlı bir şekilde ele alınarak bir Gümrük ve Ticaret Uzmanlığı tezinde incelenebileceği ve çok faydalı öneriler ve sonuçlar yaratılabileceği düşünülmektedir. Bu makale,

---

¹⁰ Türkiye – AB Mali İşbirliği, <http://ab.gov.tr/index.php?p=5>

¹¹Turkey - financial assistance under IPA II, http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/turkey/index_en.htm

Bakanlığımızın özellikle diğer birimlerinin Genel Müdürlüğümüz AB katılım öncesi mali yardım projeleri ile milli bütçe ve Yap-İşlet-Devret gibi diğer kaynaklardan fonlanan projelerinin uygulanmasında elde edilmiş kişisel ve kurumsal deneyimlerinin paylaşılması amacını taşımaktadır.

Bu makalede, proje yönetiminin önemi, başarılı bir proje yönetiminin nasıl sağlanacağı, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım projelerinin türleri ve bu projelerin hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar, daha etkin bir ihtiyaç analizinin yürütülmesi, paydaşlar ve son kullanıcıların talepleri ve gereksinimlerinin tespiti, insan kaynakları yönetimi ve iletişimin etkinliğine ilişkin hususlar ve öneriler sunulmuştur.

Bu makalenin devamı niteliğindeki ikinci makalede, proje yönetiminde genel olarak izlenebilecek aşamalar, risk unsurları, proje yönetiminde kullanılacak araçlar ve teknikler, bütçe ve zamanlamaya ilişkin planlama süreci konularına yoğunlaşılacaktır.

Proje Yönetiminin Önemi

Projelerin başarısızlığına ilişkin birçok dergide, gazetede ve web sitesinde yayınlanmış yüzlerce yazı bulunmaktadır. Özellikle The Standish Group'un yayınladığı Chaos Raporlarında projelerin başarısızlığına ilişkin veriler çok çarpıcı bir şekilde bulunmaktadır. Örneğin 2009 yılında yayınlanan raporda yazılım geliştirme projelerinin yalnızca %32'sinin zamanında ve bütçe sınırları içerisinde tamamlandığı ve ölçülebilir iş ve paydaş faydaları yarattığı belirtilmektedir. PWC tarafından 2012 yılında yapılan bir ankette ise yetersiz proje tahminleri ve planlamanın proje başarısızlıklarının %30'unu oluşturduğu belirtilmektedir.¹²

Başarısızlıkla sonuçlanan projelerin genel olarak karşılaştıkları sorunlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- İhtiyaç analizinin eksiklikler içermesi
- Kapsamın belirlenmesinde gerçekçi olmama
- Hedeflerin ve sonuçlar belirlenmesinde ölçülebilirlikten uzak olma
- Esnekliğin az olması (Katı hedefler ve süreçler)
- Bütçenin aşılması
- Planlanandan daha uzun sürede bitirme
- Kritik yolun (critical path) belirlenmesinde ve yönetiminde yanlış uygulamalar
- Umulandan düşük teknik performansın elde edilmiş olması
- Sonuçtan, üründen veya hizmetten beklenen yararı elde edememe
- Paydaşların en az birinin beklentilerini karşılayamama
- Risklerin değerlendirilmesinde ve yönetiminde yetersizlik
- Üst yönetimin ilgisizliği

Proje Yönetim Enstitüsü'nün (PMI), Amerikan Ulusal Standartları Enstitüsü (ANSI) tarafından da proje yönetim standardı olarak kabul edilen Proje Yönetimi Bilgi Birikimi

---

¹² A Strong PMO Is More Crucial Than Ever Before. Coulson, Mike. Policy & Practice 73.1 (Feb 2015): 34-35.

Kılavuzu'nun 5. baskısında (A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide) - Fifth Edition) proje yönetiminin aşağıda yer alan temel hususlardan oluştuğu belirtilmektedir:

- İhtiyaçların tanımlanması
- Paydaşların ihtiyaçları, endişeleri ve beklentilerini kapsamaları
- Paydaşlarla aktif iletişim kurmak ve devam ettirmek
- Proje kısıtlarını dengelemek
  - ✓ Kapsam
  - ✓ Kalite
  - ✓ Zamanlama
  - ✓ Bütçe
  - ✓ Kaynaklar
  - ✓ Riskler

Proje Yönetim Enstitüsü'nün proje yönetimi unsurları dikkate alınarak, yukarıda yer alan maddelerde yer alan başarısızlık nedenleri temelinde ve AB proje geliştirme ve uygulama metodolojisi göz önünde bulundurularak 2016 yılı ve sonrasında Bakanlığımızın bütün birimleri tarafından geliştirilecek ve yürütülecek projelerde dikkat edilmesi gereken hususlar müteakip paragraflarda ele alınmaktadır.

AB Katılım Öncesi Mali Yardım Projeleri

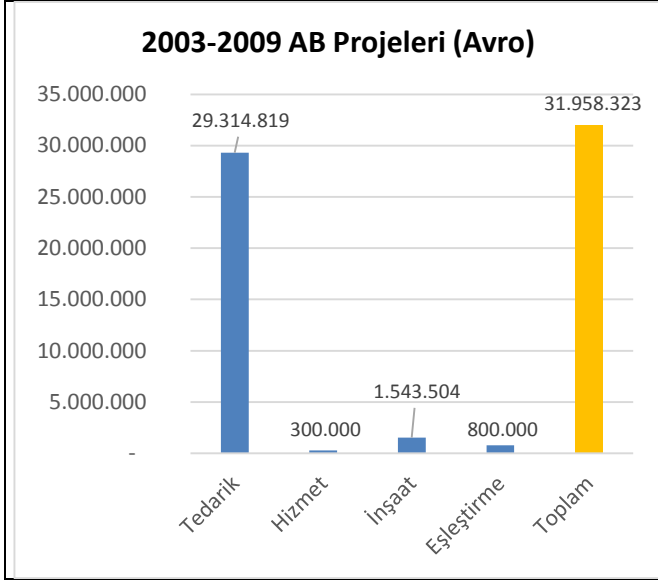
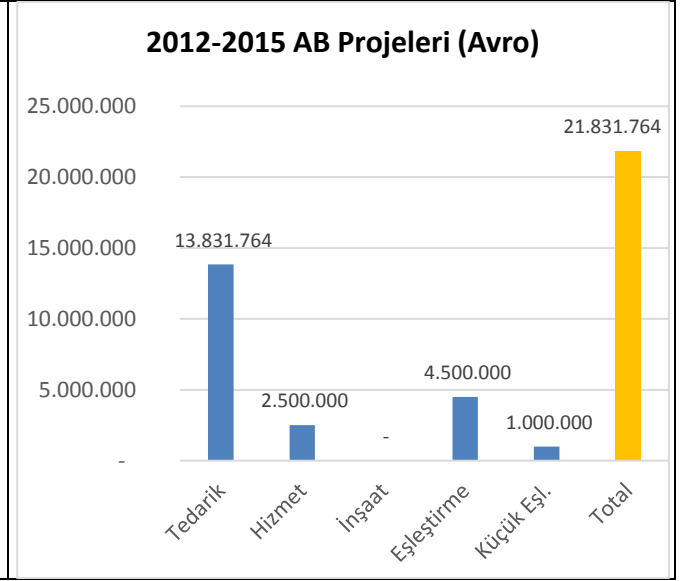

Ülkemizin 1999 yılından itibaren Avrupa Birliği üyeliğine adaylığının kabul edilmesiyle birlikte 2002 yılından başlamak üzere ülkemiz kurumlarının tabi oldukları mevzuat ve idari ve operasyonel kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik olarak katılım öncesi mali yardım aracı kapsamında çeşitli enstrümanlar aracılığıyla finansal destek sağlanmaktadır.

Bu destekler, temel olarak, mal tedariki (supply), hizmet (service), inşaat işleri (works), eşleştirme (twinning) ve hibe (grant) sözleşmeleri aracılığıyla sağlanmaktadır. Her bir destek aracının benzer bir kabul süreci olmakla birlikte, ihale değerlendirme ve uygulama süreçleri farklı bir şekilde yürütülmektedir. Bakanlığımızca mal tedariki başta olmak üzere hizmet, inşaat işleri ve eşleştirme sözleşmeleri kapsamında projeler yürütülmüştür.

Bakanlığımızın ve özellikle Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü'nün 2003 yılından itibaren çok yüksek bütçeye ve ülke sınırlarını aşarak dünyada takdir edilen Avrupa Birliği projelerini başarı ile kabul ettirmiş ve uygulamış olması dolayısıyla AB projelerinin uygulanmasında ciddi bir bilgi birikimi ve öğrenilmiş dersleri de içeren bir belge arşivi oluşmuştur.

Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü'nün 2003-2009 döneminde uygulamış olduğu ve tamamladığı projeler ile 2012-2015 döneminde sunulmuş olan ve bir kısmının ihale süreci başlamış olmakla birlikte henüz uygulama aşamasına geçilmemiş olan projelerinin Avro üzerinden mali değeri sırasıyla Grafik-1 ve Grafik-2'de sunulmaktadır.

Grafik-1:**Grafik:2**

AB Katılım Öncesi Mali Yardım projeleri kapsamında hazırlanan proje fişlerinin içeriği aşağıdaki gibi şekillenmektedir:

- Problemin tanımlanması, ana hedef ve beklenen hedeflerin belirtilmesi
- IPA II belgeleri ve diğer ilgili belgelerle bağlantı
- Problemin analizi ve paydaşların tanımlanması
- Diğer projelerle bağlantısı ele alınarak ihtiyacın belirtilmesi
- Öğrenilmiş dersler
- Paydaş analizi
- Projenin genel hedefi
- Projenin spesifik hedefleri
- Sonuçlar
- Bütçe
- Sürdürülebilirlik
- Ana faaliyetler
- Projenin olası etkileri
  - ✓ Çevre ve iklim değişimi
  - ✓ Paydaş olmayanlara etkisi
  - ✓ Eşit haklar ve cinsiyet
  - ✓ Azınlıklar ve hassas gruplar

İhtiyaç Analizi

Kamu kurumlarının, faaliyette buldukları alanlar, kendilerine yasalar ve çeşitli hukuki düzenlemeler ile verilen görev, sorumluluk ve yetkiler, ülkede ve dünyada faaliyet alanlarına yönelik mevcut durum ve değişiklikler, ülkedeki sosyal ve ekonomik durum, vatandaşların ve mükelleflerin gereksinimleri, çalışanların çalışma ortamlarının daha iyi bir düzeye çıkarılmasına ilişkin talepler ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik

olarak oluşan gerekliliklerle sürekli olarak karşı karşıya kalınmakta ve bütün bu ihtiyaçların etkin bir şekilde analiz edilmesi ve doğru çözümlerin ortaya konulması, uzun vadede kurumsal verimliliği sağlamak açısından zorunlu hale gelmektedir.

Kamu kurumlarının etkin çalışmasının önündeki engellerin aşılması ve vatandaşlara daha iyi bir hizmet verebilmesine yönelik olarak ortaya çıkan ihtiyaçların belirlenmesi sürecinde öne çıkan ve proje ekibi tarafından göz önünde bulundurulması faktörler aşağıdaki şekilde belirtilebilir:

- Kurumun gereksinim duyduğu ihtiyaçları doğru bir şekilde tespit etmek ve öncelik sırasına koymak
- İhtiyaç belirleme faaliyetleri için zaman ve kaynak (personel, saha ziyaretleri için bütçe, dış uzmanlar için ödenek gibi) ayırmak
- Bütün ilgili kurum içi ve dışı paydaşları belirlemek, paydaşların fikirlerini ve geri bildirimlerini yalnızca projenin başlangıcında değil projenin tüm aşamaları boyunca sürekli bir şekilde almak
- Paydaşlarla iletişimi düzenli ve periyodik olarak sürdürmek ve değişen paydaş ihtiyaçlarına çok kısa sürede cevap vermek
- İhtiyaç analizini gerçekleştirecek deneyimli kurum içi ve dışı uzmanları belirlemek ve bu kişilerin kuruma ilişkin bilgi düzeylerinin üst seviyede olmasını temin etmek
- Kurumun özellikle taşra birimlerinin ihtiyaçlarına yönelik olarak bölge müdürlüklerine ve sahalara ziyaretler düzenlemek, taşrada görevli memurlarla toplantılar gerçekleştirmek ve ayrıca yazılı olarak taşra birimlerinin görüşlerini almak
- İhtiyaçların projenin başlangıcında ve yürütülmesi esnasında değişebileceğinin farkında olmak ve esnek bir ihtiyaç değerlendirme ve müdahale planı yapmak
- İşbirliği ve iletişim için uygun ortamı ve araçları sağlamak, bu araçların kullanımına ilişkin kuralları net bir şekilde belirlemek
- İhtiyaçların başarısının ölçümü için objektif ve ölçülebilir test kriterleri oluşturmak
- Kurumun üst düzey yönetiminden açık desteği almak

AB projelerinin hazırlanmasına temel teşkil eden ihtiyaçların şekillenmesinde kullanılan kriterler şunlardır:

- IPA II belgelerinde belirtilen öncelikler ile kurumun stratejisi ile uyumlu mudur?
- Kurum içindeki son kullanıcılar, iç ve dış paydaşların düşünceleri ve önerileri dikkate alınarak ihtiyaç analizi yapıldı mı?
- Tespit edilen ihtiyaçtan olumlu ve olumsuz olarak etkilenenler kimlerdir?
- Kurum içi ve dışında var olan ve oluşabilecek riskler düşünüldü mü?
- Varsayımlar ve kısıtlar dahil edildi mi?

AB projelerinin hazırlanmasında referans alınacak belgeler temel olarak şunlardır:

- Ülke Strateji Belgesi
  - ✓ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf
- Eylem Belgesi
- Sektör Planlama Belgesi
- Accession Partnership (AP)
  - ✓ http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/turkey_apd_2008.pdf
- National Programmes for the Adoption of the Acquis

- ✓ <http://ab.gov.tr/index.php?p=42260&l=2>
- İlerleme Raporları
  - ✓ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf
- Practical Guide
  - ✓ <http://ec.europa.eu/europeaid/prag/>

İhtiyaçların etkili bir şekilde yazılabilmesi ve kapsamın etkin bir şekilde belirlenebilmesi ve ilgili faaliyet ve sonuçlarla bağlantılarının açıkça kurulabilmesi için aşağıdaki hususların ihtiyaç analizi yapanlar tarafından dikkate alınması gerekmektedir:

- İhtiyaçlar potansiyel çözümü belirtmemelidir. Yapılması gereken eylemlerin değil, kurum ve paydaşlar tarafından ihtiyaç duyulan gereksinimlerin belirtilmesi gerekmektedir.
- Her yeni ihtiyaç için tek bir tanımlayıcı numara, harf veya bunlardan oluşan bir dizi belirtilmeli ve ilgili oldukları diğer ihtiyaçlar ve paydaşlarla ilişkisi belirtilmelidir.
- En iyi, optimal, ideal ve kolay gibi belirsiz kelimeler kullanılmamalı, biraz, bazı, birkaç ve birçok gibi muğlak ölçümlerden kaçınılmalıdır.
- Ölçüm birimleri açıkça ve sayı ile tanımlanmalıdır. (2 saat, 1 hafta, 10 gün gibi)
- Daima, hiçbir zaman ve hepsi gibi kesinlik ifade eden terimlerin kullanımından kaçınılmalıdır.
- Genellikle, normalde, sık sık, ara sıra, açıkça, kesinlikle, vesaire, ve benzeri gibi terimlerin kullanımından kaçınılmalıdır.
- Verimli, etkin, minimize ve maksimize etmek gibi kelimelerin kullanımından genel olarak kaçınılmalıdır.

Avrupa Birliği projelerinde proje fişlerinin hazırlanması ve Avrupa Birliği Bakanlığı ve Avrupa Komisyonu'ndan onay alınması aşamalarında ihtiyaç ve boşluk analizinin önceden yapılmış olması ve kesinlikle proje fişine eklenmiş olması projenin kabulünde çok önemli bir kriter olmaktadır. Proje fişinde belirtilen hususların ihtiyaç analizi ile bağlantılandırılması ve referans gösterilmiş olması fişin içeriğinin dayanağını vurgulamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Hedef Ve Sonuçların Belirlenmesi

Hem ihtiyaçların belirlenmesinden hem de ihtiyaçların belirlenmesinden sonra alt hedefler, faaliyetler ve sonuçların oluşturulması aşamasında, proje ekibinin dikkat etmesi gereken hususlar, bunların spesifik, ölçülebilir, başarılabılır, doğrudan faaliyetlerle ilintilenebilir, üzerinde bütün paydaşlarca mutabık kalınan, gerçekçi, zaman boyutu olan ve test edilebilir olmasını temin etmek olacaktır.

Hedefler ve elde edilmesi beklenen sonuçların belirlenmesi aşamasında, ihtiyaçların tespitinde gerçekleştirilen sürece benzer bir şekilde, paydaşlarla çok sıkı bir ilişkinin yürütülmesi ve paydaşların bütün beklenti ve endişelerinin dikkate alınması büyük önem arz etmektedir. İhtiyaçların muhtemel çözüm önerilerine dönüştürüleceği bu aşamada değişen organizasyon içi ve dışı koşullar dikkate alınmalıdır.

Son Kullanıcılar ve Paydaşlar

Projenin aktivitelerinden ve sonuçlarından etkilenecekler, son kullanıcılar, kurum içindeki paydaşlar ve kurum dışındaki paydaşlardır.

Paydaşların ve ayrıca son kullanıcıların ihtiyaçlarının, görüşlerinin ve endişelerinin doğru bir şekilde proje sürecine aktarılması için dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- Proje yönetiminin her sürecinde aktif katılımlarının sağlanması temin edilmelidir.
- Paydaşların ihtiyaçlarının etkin bir şekilde aktarılmasını ve proje belgelerinde yer alması temin edilmelidir.
- Çok fazla görüş ve perspektifin bulunması ve farklı paydaş gruplarının ihtiyaçlarının öne çıkarılmaya çalışması nedeniyle ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda doğru ve yerinde müdahalelerde bulunmak büyük önem arz etmektedir.
- İhtiyaçların önceliklendirilmesi gerekmektedir. Proje yöneticisi ve proje ekibi, son kullanıcılar ve paydaşların ifade ettikleri çok sayıda ihtiyacın belirli bir önceliğe göre değerlendirilmeleri gerektiğinin bilincinde olmalıdır. Özellikle paydaşların da bu konuda ikna edilmiş olmaları önemlidir.
- İhtiyaçların dinamik bir yapıda olması teknolojik gelişmelerden çok etkilenen projelerde baskın bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişen ihtiyaçlara cevap vermek ve paydaşlarla düzenli bir toplantı ortamında buluşmak önemlidir.
- Projenin uygulanması sürecinde paydaşlar her zaman aynı kalmayabilir. Paydaşların temsilcileri değişebileceği gibi paydaş olarak bulunan kurumlar da zaman içinde paydaş listesinden çıkabilir ya da yeni kurumlar dahil olabilir. Değişen paydaşlarla birlikte gelen belirsizlikler projenin en başında dikkate alınmalı ve riskler için de olası etkileri ve müdahale araçları ile birlikte dahil edilmelidir.

İnsan Kaynakları ve İletişim

Proje ekibinde yer alacakların seçiminde projelerin yürütülmesi ve koordinesinden sorumlu birimin üyeleri ve projeden etkilenecek birimlerde çalışanların nitelikleri öncelikli olarak proje lideri tarafından değerlendirilmelidir. Proje başlangıcında ve ileriki aşamalarında insan kaynaklarının yönetimi ve proje ekibi ile iletişim açısından dikkate alınması gereken hususlar şunlardır:

- Proje hedefleri ve kurumun üst düzey hedefleri ile projenin sonuçlarını elde edebilecek faaliyetleri yürütme ve/veya koordine etmede yetkinliğe sahip ve iletişime açık üyelerden oluşan bir proje ekibinin oluşturulması
- Organizasyon yapısından kaynaklanan farklılıklar ve olası sorunların dikkate alınması
  - ✓ Kamu kurumlarının organizasyon yapılarında baskın olan, matris tipi bir örgütlenmeden ziyade, fonksiyonel bir örgütlenmedir. Proje yöneticisinin tek başına karar verme yetkisi ve bağımsız bir ekiple çalışma imkanı sınırlıdır.
- Farklı dil ve kültürlerin varlığı
  - ✓ Çok uluslu şirketlerle çalışma durumunda dikkate edilmesi gereken hususların listelenmesi ve bir plan çıkarılması
  - ✓ Farklı zaman dilimlerine göre iletişimin ve faaliyetlerin düzenlenmesi
  - ✓ Kültürel ve dini hassasiyetlerin göz önünde bulundurulması

- İletişim araçlarının tespiti ve proje süresince nasıl kullanılacaklarına ilişkin kuralların oluşturulması ve bildirilmesi
- İhtiyaçların ve fikirlerin herkes tarafından aynı anlaşıldığının temin edilmesi

Kurumlarda özellikle proje yönetimine adanmış bir birimin olması insan kaynakları yönetimi ve iletişimin etkinliğinin sağlanması açısından çok büyük bir avantaj sağlamaktadır. Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü'nde 2002 yılından beri projelerin uygulanması konusunda uzmanlaşmış kişilerden oluşan bir Daire bulunmaktadır. Proje ve Teknik Sistemler Dairesi olarak adlandırılan bu dairede çalışanlar AB projeleri ve diğer projelerin yürütülmesinde bilgi ve sertifikaya sahip olmanın yanı sıra uzun yıllardır söz konusu projelerde aktif olarak çalışmanın vermiş olduğu tecrübe ile etkin sonuçları olan projelere imza atmaktadırlar. Söz konusu Genel Müdürlükte proje yönetimine adanmış bir birimin olmasının en belirgin sonucu Bakanlığımızın AB projelerinden aldığı mali kaynakların yaklaşık %65'inden fazlasının Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü tarafından kullanılmış olmasıdır.

AB projelerinde iletişim, AB Bakanlığı, MFİB (Hazine Müsteşarlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi) ve koordinasyonu sağlayan Bakanlıklar (örneğin entegre sınır yönetimi projelerinde İçişleri Bakanlığı) ile yazışma kuralları gereği resmi yazılar vasıtasıyla olmakla birlikte, işlemlerin hızlandırılması açısından e-posta da sıklıkla tercih edilmektedir. Ayrıca, projelerin değerlendirildiği ve görüşüldüğü toplantılar da sık kullanılan bir iletişim aracı olmaktadır. Bunların yanı sıra, telefon vasıtasıyla bilgi alışverişi de kullanılmaktadır. Ancak, genel olarak bağlayıcı olmasını sağlamak açısından telefon dışındaki diğer araçların kullanılması büyük önem arz etmektedir.

AB Projelerinin Uygulanması

Avrupa Birliği'nden alınan katılım öncesi mali destek kapsamında birden fazla sözleşme yöntemi ile projeler uygulanmakla birlikte, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile diğer Bakanlıkların en çok kullandıkları sözleşmeler mal tedariki (supply) ve eşleştirme (twinning) olmaktadır.

AB Mal Tedariki Projelerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

---

Mal tedariki projeleri, kurumumuzca en çok kullanılan araç olmuştur. Özellikle, tedarik kapsamında alınan araç, konteyner ve trenleri X ışınıyla tarayan sistemler kaçakçılıkla mücadelede en gelişmiş teknolojiye sahip bir sistemin Bakanlığımız taşra birimlerinde yaygınlaşmasını sağlamış ve nihai olarak şüpheli görülen sevkiyatların çok kısa süre içerisinde kontrolüne imkan tanımıştır.

Bütün AB projelerine olduğu gibi, mal tedariki projelerinde de proje fişi hazırlanması ile süreç başlamaktadır. Talep edilen ürüne ihtiyaç duyulduğunun güçlü ve somut veri ve istatistiklerle desteklenmesi gerekmekte ve bu makalede ayrıntılı olarak belirtildiği gibi gerekçelendirilmesi yapılmalıdır.

Tedarik projelerinin hazırlanmasında hem proje fişinin hem de teknik şartnamenin içeriğinde bulunması gereken ve kabul edilme şansını artıran faktörler şunlardır:

- Öğrenilmiş derslerin proje fişine anlaşılır bir şekilde yansıtılması
  - ✓ Kurum tarafından önceki yıllarda uygulanmış projelerden alınmış dersler
  - ✓ Kurumun diğer birimleri veya diğer milli veya yabancı kurumlar tarafından önceki yıllarda uygulanmış benzer projelerden alınmış dersler
- İhtiyaç ve çözümle uyumlu teknik özelliklerin belirlenmesi gerekmektedir. Fonksiyonellikten uzak, piyasada mevcut olmayan ve geliştirilmesi yakın dönemde mümkün görünmeyen ürünlere yönelik teknik özelliklerin yazımından kaçınılmalıdır.
- Tek bir firmanın ürettiği ürünlerin belirtilmesinin zorunlu olduğu haller dışında, rekabeti kısıtlayacak teknik özelliklerin minimize edilmesi ve mümkünse tamamen çıkarılması gerekmektedir. Piyasada ihtiyaçlara uygun ürünlerin araştırılması ve elde edilen bilgilerin broşür ve kataloglarla desteklenmesi projenin kabul edilebilirliği ve uygulanabilirliğini artırmaktadır.
- AB tarafından zorunlu kılınan teknik gereksinimlerin ve düzenlemelerin dahil edilmesi gerekmektedir. Örneğinin taşıt alımına yönelik bir projede çevrenin korunması için araçlarda bulunması gereken emisyon özellikleri veya elektromanyetik uyumluluk ve güvenliğe ilişkin cihazlarda bulunması gereken özellikler dahil edilmelidir.
- Teknik şartnamede belirtilen tüm özelliklerin muğlaklıktan uzak ve anlaşılır olması gerekmektedir.
- Teknik şartnamede belirtilen özelliklerin çok ayrıntılı olmasından ziyade, az ve öz sayıda olması ve zorunlu ihtiyaçları kapsamaması, rekabetin sağlanması ve daha fazla ürünün teklif edilmesinin önünü açacaktır.

Yukarıdaki maddelerde belirtilen hususlara uygun bir proje fişi ve teknik şartnamenin hazırlanmış olması, projenin ve şartnamenin kabulünün daha hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleşmesini ve ihaleye çıkma sürecinin kısaltılmasını sağlayacaktır. Bu süreçte, özellikle müdahil olan aktörlerin fazla olması (MFİB, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu ve Avrupa Komisyonu / Brüksel) proje fişi, teknik şartname ve piyasa araştırmasında eksik kalmış her türlü hususla ilgili yorumların daha sık proje birimlerine bildirilmesine ve süreçte birden fazla yeniden çalışma yapılarak zaman ve kaynak israfının doğmasına sebep olacaktır.

Teknik şartnameye eşlik etmesi gereken piyasa araştırması belgesi de projenin kabul edilebilirlik ve uygulanabilirlik ihtimalini artıran etkenlerdendir. Piyasa araştırması belgesinde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- Talep edilen ürünün en az üç firma tarafından üretildiğinin tespit edilmiş olması
- Ürünün AB ihale kurallarına göre uygun (eligible) ülkelerde üretiliyor olması gerekmektedir. Ancak ürünün uygun ülkeler dışındaki ülkelerde (ABD, Kanada, Japonya, Çin, Uzakdoğu ülkeleri gibi) üretiliyor olması durumunda ise kapsamlı bir gerekçelendirme ile ürünün uygun ülkelerde üretilmemesi nedeniyle istisna talebinde (derogation) bulunulması gerekmektedir. Özellikle ileri teknoloji ürünlerinde (araç ve konteyner tarama sistemleri) ve elektronik ürünlerde (bilgisayar, yazıcı, kamera vs.) uygun ülkede üretimi yapılan ürünleri bulabilmek zorlaşmaktadır.
- Hesaplanabilmesi durumunda, AB projeleri kapsamında alınan ürünlerin KDV ve ÖTV'den muaf olması dolayısıyla bu vergilerin piyasa araştırmasına esas değerlerden çıkarılması daha gerçekçi bir fiyatlandırmanın yapılmasına imkan verecektir.

- Piyasa araştırmanın nasıl yapıldığının açıklanması özellikle incelemeyi yapacak MFİB ve Avrupa Komisyonu birimlerinin olası sorularını elimine etmek açısından bir avantaj sağlayacaktır.
- Piyasa araştırmasında dahil edilmiş ürünlerinin broşürlerinin eklenmesi daha önceki yıllardaki projelerde istenmemiş olmakla birlikte, son yıllarda projelerin denetimi ve kabulünü gerçekleştiren kurumlar tarafından talep edilmeye başlanmıştır. Broşürler, distribütör veya bayilerden alınmış basılı materyallerin taranmış halleri olabileceği gibi, elektronik belge (pdf, doc uzantılı belgeler) ve web sayfasından kopyalanmış bilgiler de olabilir.

AB Eşleştirme (Twinning) Projelerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Eşleştirme mekanizması, aday ülkelerin uyum sağladıkları AB mevzuatının hayata geçirilmesi sürecinde gerekli kurumsal yapılanmanın gerçekleştirilebilmesi için, üye devletlerin kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan uzmanların bizzat aday ülkede bulunması ve ilgili kurumda kurumsal yapılanmaya ilişkin müktesebatın uygulanmasına yönelik bir projede çalışması üzerine kuruludur. Eşleştirme sistemi çerçevesinde sağlanan teknik yardımlar iki yıla ulaşan bir dönemi kapsayabilmekle beraber, bu süre aday ülkenin spesifik ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir.¹³

Eşleştirme projelerinde, üye ülkelerden yalnızca biri başvurabileceği gibi birden fazla üye ülkeden kamu kurumları da konsorsiyum oluşturarak başvurabilirler. Konsorsiyum olması halinde proje lideri ve Yerleşik Eşleştirme Danışmanı (Resident Twinning Adviser – RTA) yalnızca bir üye ülke kamu kurumundan seçilmekle beraber kısa dönemli uzmanlar konsorsiyumu oluşturan bütün üye ülkelerden ya da uygun görülen diğer üye ülkelerden sözleşmede belirlenen nitelikleri sağlamak koşuluyla ve faaliyetlerin kapsamı ve koşullarına uygun olarak projenin uygulanması süresince katılım sağlarlar.

Eşleştirme projelerinin hazırlanması ve kabulü için proje önerisinin ve fişinin ilgili birimlere sunulmasında dikkate alınması gereken hususlar şunlardır:

- Öğrenilmiş derslerin proje fişine anlaşılır bir şekilde yansıtılması
  - ✓ Kurum tarafından önceki yıllarda uygulanmış projelerden alınmış dersler
  - ✓ Kurumun diğer birimleri veya diğer milli veya yabancı kurumlar tarafından önceki yıllarda uygulanmış benzer projelerden alınmış dersler
- Kurum tarafından önceki yıllarda uygulanmış ya da uygulaması devam eden eşleştirme projeleri ve tedarik ve hizmet gibi diğer projelerle bağlantısı
- Mevcut kurumsal yapının tanıtılması
- Projenin konusuna ilişkin mevcut durumun ve hedef kitlenin tanıtılması
- Proje konusunun, AB Müktesebatı, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program öncelikleri ile bağlantılı olarak seçilmesi
- Projenin amaçlarının ve uygulamaya yönelik hedeflerin belirlenmesi
- Kurumun bir eşleştirme projesini yürütebilecek kapasiteye sahip olup olmaması
- Proje lideri, RTA ve kısa dönemli yabancı uzmanların niteliklerinin belirlenmesi

¹³ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2012). Twinning Mekanizması ve Türkiye. Ankara. Sayfa 8.

- Üye devlet veya devletlerin uygulamalarını yerinde görmek ve istişarelerde bulunmak üzere genel olarak kurumların orta ve üst düzey yetkililerinin katılım sağladığı ve süresi genellikle bir haftadan az olan çalışma ziyaretlerinin düzenlenmesi
- Üye devlet veya devletlerin uygulamalarını yerinde görmek ve bizzat uygulamanın içinde yaparak öğrenme yöntemi ile katılım sağlayan kurumun bizzat uygulayıcı birimlerinde görev alan memur ve amirlerin katıldığı stajların düzenlenmesi
- Proje sonunda elde edilecek sonuçların ve çıktılarının doğru bir şekilde tespit edilmesi
- Sonuçları gerçekleştirmeyi sağlayacak aktivitelerin ayrıntılandırılması ve bunların sonuçlarının ölçülebilir objektif ölçütlere bağlanması
- Projenin uygulanması süresince çevirilerin nasıl yapılacağına açık bir şekilde belirtilmesi
- Faydalanıcı kurumun projeyi sahiplenme isteğinin ifade edilmesi
- Sürdürülebilirliğin nasıl sağlanacağına dair önlemlerin belirtilmesi (Örneğin projede eğitim alan kadronun eşleştirme projesine esas konu ile ilgili çalışmalardaki devamlılığının nasıl sağlanacağı)

Projenin uygulanması süresince dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- RTA ve asistanları için yararlanıcı kurumda oda tahsis edilmesi ve ofis mobilyasının, bilgisayar, yazıcı, telefon ve faks makinesinin sağlanmasının ilk baştan göz önünde bulundurulması
- RTA ile devamlı ve etkin bir iletişimin sağlanması ve düzenli olarak yararlanıcı ülke kamu kurumunda toplantıların organize edilmesi
- Üye devlet kamu çalışanları ile devamlı bir iletişimin sağlanması
- Eşleştirme projesinin yurtiçi ve yurtdışındaki faaliyetleri için Bakanlık personelinden doğrudan projenin konusu ile ilgili kişilerin objektif kriterlere göre seçilmesi ve görevlendirilmesi
- Projenin her bir faaliyeti ilgili raporlama çalışmasının yapılması ve arşiv dosyalarının oluşturulması
- Projenin bitiminde proje faaliyetlerini ve sonuçlarını aktaran nihai raporun hazırlanması ve söz konusu raporun siyasi otorite tarafından imzalanarak kabul edilmesi

Sonuç

Özellikle Bakanlığımızın milli bütçe ve diğer kaynaklar ile fonlanan projelerinin yanı sıra 2016 yılı ve sonrasında devam edecek Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Destek Programlaması kapsamında başarı potansiyeli yüksek ve sonuç odaklı projeler sunması ve uygulaması, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, dış ticaret ve iç ticaret erbabının daha verimli bir ortamda iş yapmasının temin edilmesi ve kaçakçılığın en etkin bir şekilde önlenmesine ciddi katkılarda bulunacaktır. Özellikle milli bütçe kısıtı altında başlatılamayan birçok idari kapasiteyi güçlendirici nitelikteki proje, AB projelerinden her yıl ülkemize sağlanan yüksek miktarda kaynak ile realize edilebilmektedir. Bu sebeple, proje yönetiminin temel ilkeleri ile AB projelerinin kurallarına ilişkin bilgi ve deneyim birikiminin diğer birimlerimizde de etkin bir şekilde kullanılmasını temin etmek ve fikir ve planlama aşamasında olan projeleri biran önce hayata geçirmek için Bakanlığımız birimlerini harekete geçirmek elzemdir.

Tekafül Sigortacılığı ve Kooperatifçilik

Müveddet ÇARDAK
Gümrük ve Ticaret Uzman Yardımcısı

Tekafül, 1970'lerde İslami bankaların Müslüman ilkeleriyle uyumlu bir sigorta sistemi geliştirmek istemesiyle ortaya çıktı. İslami Sigorta Şirketi gibi ilk tekafül operatörleri, bu ihtiyacı karşılamak üzere 1979'da kuruldu. Şirket, Fayzal İslami Bankası'nın İslami usullere uygun sigorta sağlamak isteği ve 1978'deki resmi danışma kurulunun fetvası doğrultusunda ortaya çıktı. (ICMIF takafül <http://www.takaful.coop>) Kar temel bir etken olmadığı için, şirket tamamen kooperatifçilik ilkelerine dayalı olarak kurulmuştur. Tüm gelir gider farkları bir fona aktarılmış ve nakdi harcamalar risk fonundan yapılmıştır. Operatörün karı yalnızca sermayeden sağlanan gelirden meydana gelmiştir. Aynı şekilde, Suudi Arabistan İslami Sigorta Şirketi 1979'da Dallah Al Baraka Grup operatörlerini desteklemek için 1979 yılında kurulmuştur. Bu model diğer inanç temelli kuruluşlarla oldukça benzer bir şekilde kurgulanmıştır fakat diğer dini belirli kesimlere yaymayı amaç edinen inanç temelli kuruluşların aksine tekafül, banka işlemlerini desteklemeyi amaç edinmiştir.

Malezya'da Malezya Tekafül Şirketi (STM) 1984 yılında İslam Bankası sahiplerinin işlemlerini desteklemek için kurulmuştur. STM, operatör ve katılımcıların sermaye yatırımlarından kazandıkları karın veya poliçe sahipleri fonlarının paylaşıldığı hayat sigortası alanında aile tekafül işlemleri için "Mudharaba" yöntemini kullanmıştır. Yönetim giderleri, operatörle paylaşılan kardan ödenmiştir. Genel tekafül ve yıllık grup tekafülü geliştikçe yatırım harici işlemlerden elde edilen kar da paylaşılmıştır. Harcamaları karşılamak için bu tarz planlarla yatırım gelirlerinin yeterli gelmeyeceği görülmüştür ve sonuç olarak bu gelir gider farkı STM'nin mudharaba modelinde kar olarak değerlendirilmiştir. Buradan hareketle, STM kar gereçlerini bankacılık işlemleri için geliştirmiştir. STM iş ve işlemlere başladığında, dünya çapında yalnızca bir elin parmakları kadar tekafül operatörü bulunmaktaydı. O zamandan bu yana, çeşitli sayıda modeller geliştirildi ve mudharaba modeli de kendi içinde gelişti.

İslami Dayanışma Örgütüncü Aralık 1985'te Cidde'de gerçekleştirilen toplantıda tekafülün temeli İslami Fıkıh Akademisi tarafından netleştirildi ve şu sonuçlara varıldı:

- 1- Sabit sigorta tarifeleri için ticari sigorta şirketleri tarafından yapılan ticari sigorta sözleşmesi riski temel unsur olarak addeden ve şeriat hükümlerine göre haram sayılan bir sözleşmedir.
- 2- İslami sözleşme (akit) ilkelerine uyan alternatif sözleşme; dayanışma ve yardım temelinde bir sigorta kooperatifçiliği sözleşmesidir. Benzer şekilde, reasürans durumunda da kooperatif sigortacılığı prensipleri esas alınmaktadır.
- 3- Akademi, İslam ekonomisini sömürü ve sistemdeki bozukluklardan bağımsızlaştırmak için Müslüman ülkeleri sigorta kooperatifi enstitüleri ve reasürans için kooperatif işletmeleri kurmaya davet etti.

Bu kararlar, yazılanların dışında yazılmayanların da önemli olduğu bir metin olması açısından önemlidir. Metinde açıkça belirtilen hususlar bir sigortanın İslami olarak nitelendirilebilmesi için üç temel prensibi bünyesinde bulunması gerekmektedir:

- İslami ilkeler
- Bağışlar
- Kooperatifçilik ilkeleri

Metinde bulunmayan hususlar aşağıda belirtilmiştir:

- Tekafül uygulayıcısı için işlem ilkeleri
- Riskin ayrıştırılması, sigorta riski yalnızca katılımcılarla paylaşılmalıdır, operatörle paylaşılmamalıdır.
- Katılımcılar ve operatör ilişkisinin temeli wakala (acente) ve mudharaba (kar dağıtım) veya kabul edilebilir herhangi bir hayır vakfından oluşabilir.
- Faiz dışı kar; katılımcı ile operatör arasında paylaşılabilir, yalnızca katılımcılara dağıtılabilir veya yedek akçe olarak ayrılması veya hayır işleri gibi diğer amaçlar için özgülenebilir. (Taylor n.d.)
- Operatörlerin içinde İslami danışma kurulu veya benzer bir kurulun oluşturulması gerekmektedir.
- Fetva yayınlanmalıdır.
- Uygulamalar üzerinde şeri hükümlerin sağlanması için sürekli gözetim yapılması gerekmektedir.

1980'ler boyunca ve 1990'ların başında, hem Malezya hem de Bangladeş, Endonezya ve Sri Lanka gibi ülkelerdeki diğer operatörler de benzer modelleri benimsediler. Bu operatörlerin çoğunluğu, bankacılık işlemlerini desteklemekten ziyade kar elde etmeye yönelikti. Doğal olarak, birikimlerine koruma sağlamayı taahhüt etmek ve birikimlerinin İslami usulde değerlendirilmesini sağlamak Müslümanlara cazip geliyordu. Genel olarak, katılımcıların çoğunluğunu Müslümanlar oluşturuyordu. Mudharaba modelinin dünya çapında özellikle Orta Doğu'da tekafülü de içeren İslami finans uygulamalarının kabul görmemesi nedeniyle bir dezavantajı vardı. Güneydoğu Asya'nın İslami kabullerin uygulama maliyetlerine katlanmasına ve uygulamaları yaymaya yönelik bir politika izlemesine karşılık Orta Doğu'nun muhafazakar duruşu iki kutup arasında "bize karşı onlar" mücadelesinin sergilenmesine sebep olmuştur.

Tekafüle uygulandığı gibi, faiz dışı karın uygulayıcı ile de paylaşıldığı bir mudharaba sözleşmesi de genel olarak kabul görmemektedir. Faiz dışı karın paylaşılmadığı mudaraba sözleşmesi evrensel olarak caizdir.

Ürünlerin çoğu bu dönem boyunca gelişirken özellikle araç ve konut kredilerinde zorunlu korumayla beraber ihtiyari korumaya ihtiyaç duyulmuştu. STM, öncü tasarruf ürünlerinde tekafül bankacılığı uygulamalarını geliştirdi. Etiqa, Maybank Takaful ve Takaful Nasional isimli iki ayrı şirketin birleşmesiyle Maybank Tekafül'ce satılan ürünler tekafül bankacılığının gelişimine yeni ivme kazandırdı. STM'nin ürünleri geleneksel sigorta ürünlerinden tamamen farklı görünse de Maybank Tekafül'ün ürünleri kardeş şirketi olan Maybank Sigorta'nın sattığı ürünlerin bir benzeri olarak tasarlanmıştı. Bu da potansiyel katılımcılara ihtiyaçlarına göre geleneksel sigorta veya tekafülden birini seçmelerine imkan sağlamıştır. Takaful Nasional, katkı payından sağlanan geliri operatöre sunmak yerine, komisyon ödemelerinde kullanarak bir acenteye tekafül ürünlerini sattırmakta öncü olmuştur.

1990'ların sonlarında, Suudi Arabistan'daki Bank El Cezire, operatöre tekafül fonunda işlem görmesi için katkı payı yatırıldığı wakala modelini popüler hale getirmiştir. Buradan hareketle, tekafül fonu, operatöre işlemlerin yürütülmesi için katkı payı ödenmesi haricinde tam kooperatif veya mütüel olarak kurulmuştur. Operatör gerçekleşen maliyetlerin ödenen katkı paylarından az olmasını sağlaması yoluyla kar elde eder. Bu bir mütüel sigortacı veya karşılıklılık esasına göre çalışan sabit veya işlem maliyetine göre katkı payı alan anonim şirket ile benzerdir. Bu model, Tekafül Iklas'ın Uzak Doğu ve Orta Doğu'yu kabul edilebilir bir modelle karşılıklı birleştirerek Malezya'da hızlı bir şekilde yayıldı.

2000'lerin sonunda birçok çok uluslu şirket tekafül hizmeti sunmaya istekli hale geldi. Şirketlerin çoğunun amacı sadece kar elde etmek olduğundan; gayrimüslimlere de Müslümanlara sunduğundan farklı olmayan ürünler sundu. Çok uluslu şirketlerin çoğu mütüelden ziyade anonim şirkettir. Örneğin, Prudential, Allianz ile birlikte Malezya ve Endonezya'daki sigorta piyasasının lideridir. AIA Endonezya'daki geliştirilen uygulamalara Malezya'dakilere gösterdiği kadar ilgi göstermektedir. ING, Great Eastern Life ve Friends Provident (A.M. Teminat ile birlikte) Malezya'da uygulamalarına henüz başlamıştır. Büyük reasürörler de Münih Re, Swiss Re ve Hannover Re gibi aktörlerle retekafül piyasasına girmişlerdir. İnanç, tekafülün pazarlanmasında diğer unsurlardan ziyade ön plana çıkmaktadır. Birçok çok uluslu firmanın acenteler kanalıyla büyümesinin aksine bazıları tekafül bankacılığı girişiminde bulunmuştur. HSBC Amanah ve CIMB Aviva tekafül bankacılığına tamamen odaklanmışken Malezya'da tekafül bankacılığı Bank Simpanan Nasional tarafından acente gücüne ek olarak tedbirli bir şekilde geliştirilmiştir. Konut kredileri için sigorta gibi zorunlu ürünler dayanak noktasıdır (Odierno and Ismail, 2009).

Orta Doğu'daki gelişimle Asya arasındaki gelişimde farklılıklar mevcuttur. Asya'da Orta Doğu'nun aksine genel tekafülün yanında aile tekafülü de gelişmiştir. Orta Doğu'da aile korumasına karşı bir duruş söz konusudur.

Tekafül piyasası büyümektedir. Günümüzde birçok Müslüman çoğunlukta ve bazı Müslüman azınlıkta ülkelerde yerel tekafül aktörleri bulunmaktadır. Tekafül piyasasının olmadığı Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerde, İslami bankacılığın gelişimiyle paralel olarak tekafüle ilgi artmaktadır. Buradan hareketle, benzer piyasalar Müslümanların zorunlu sigorta ihtiyacını caiz bir şekilde karşılamaya yönelik çözümlere ihtiyacını anlamışlardır. Sigortalamaya duyulan ihtiyacın farkındalığı gibi tekafül operatörlerinin karlı hale getirilmesinin sağlanması da büyümede etkin faktörler olarak görülmektedir. Tekafül Endonezya, Malezya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde yayılmaya devam ettiği sürece daha fazla Müslüman ülke tekafülün gelişmesini bekleyecektir. Bu genişleme Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerde de kendini gösterecektir. Böyle ülkelerde, İslami finansa gösterilen ilgi, tekafüle gösterilen ilgiyi artırmaktadır. Çok uluslu şirketler tekafülde kar potansiyeli görmeye devam etmekte ve Malezya ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Endonezya gibi ülkelerde daha fazla küresel adımlar atabilmek için tekafül merkezleri kurma eğilimi göstermektedirler. Gelecekte, tekafül ilk başta İslami finans çizgisinde ilerleyen yerel aktörler; sonrasında ise çok uluslu şirketler tarafından geliştirilmeye devam edilmelidir. Daha az gelişmiş ülkelerde tekafül; hükümet yardımına veya diğer uluslararası kuruluşlara veya mevcut kooperatiflerin gönüllülüğüne ihtiyaç duyabilir.

Tekafül Çeşitleri

Günümüz tekafül uygulayıcılarının temelinde kar amacı bulunmaktadır. Bazı piyasalarda, prim ödemeleri, katkı payları ve öngörülmüş tasarruflar için kıyasıya bir rekabet vardır. Birçok tekafül operatörü için odak noktası mütüellerin aksine tasarruf ürünleri değil; hayat dışı sigorta veya konut kredisi risk koruma ürünlerinden biridir.

Tekafül şirketleri yalnızca kar amacı güden sigortacılar değildir. Tekafül operatörü, katılımcılardan oluşan grupları ihtiyaç durumunda birbirlerine yardım edebilmeleri için bir araya getiren bir tekafül fonu kurar. Katkıda bulunanlar ile ihtiyacı olanlar arasındaki doğrudan bağlantı bu durumda henüz mevcut değildir. Dini konular üzerine kurulu bu şirketlerin çalışmalarını dini gerekliliklere uyup uymadığını dikkatlice gözlemleyen bir şeriat (İslami hukuk) danışma kurulu olmasına rağmen din ve dini kurallar odak noktasında değildir.

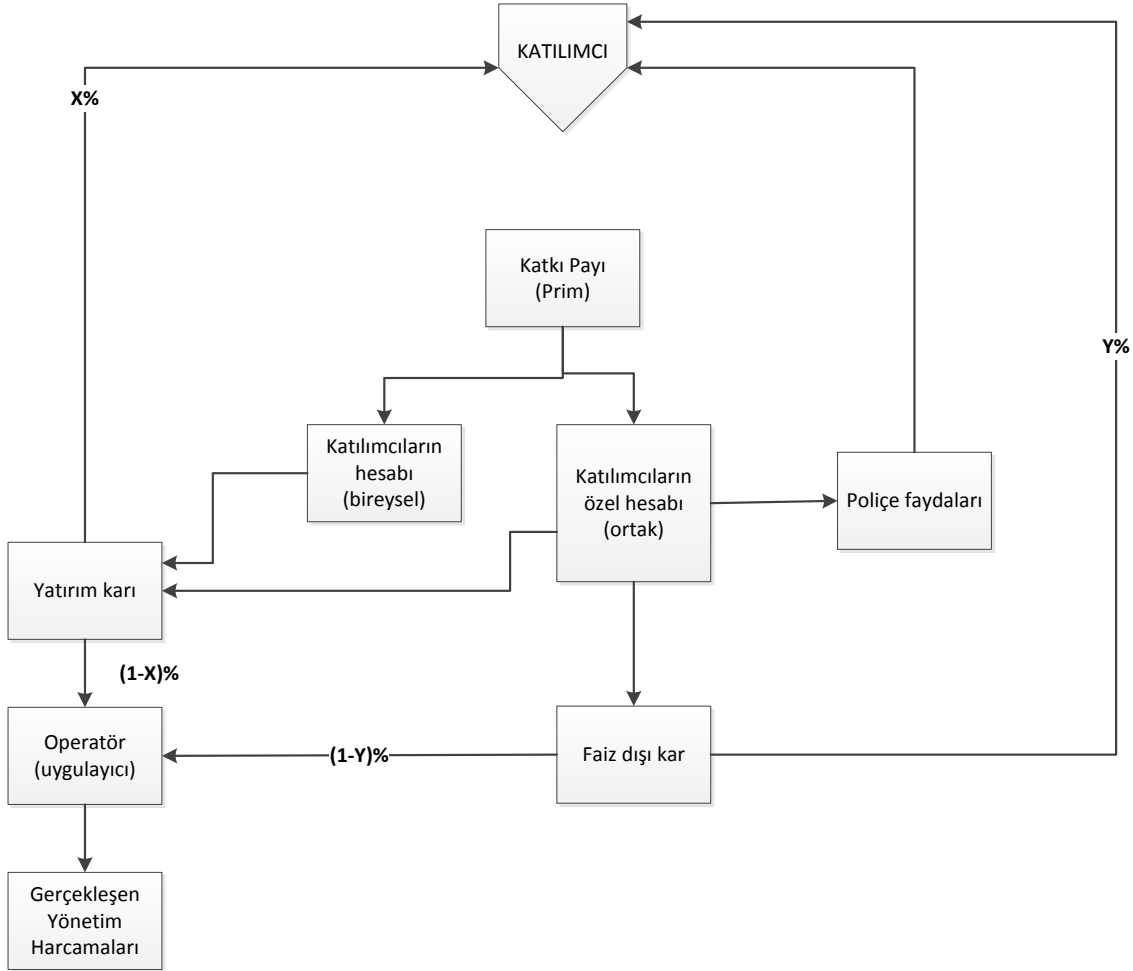
Ayrıca, tekafül mütüel sigorta karışımı olarak sigortacılık dünyasında yeni bir sektör tanımlanabilir. Tekafül, yapı olarak kar amacı güden sigortacı tarafından belli bir katkı payı ödenerek yürütülen mütüel sigorta şirketine benzetmekle birlikte, dini ilkelere göre yürütülmeye ihtiyaç duyulan inanç tabanlı bir sigorta şirkettir.

Bu yapı tekafül içindeki **mudharaba**, **wakala** ve **wakalayla birlikte mudharaba** isimli kar yatırımlarının temel çeşitlerini göstermektedir. Bununla birlikte, tüm karın katılımcılara dağıtıldığı tam kooperatif modeli vardır. Bu model uygulayıcıya kar sağlamadığı için tekafül içinde çok yaygın değildir, fakat hem uygulamalarını İslami

geleneklere uygun olarak yürüten kooperatif için hem de nüfusunun belli bir kesimine İslami yöntemlerle yardım etmek isteyen hükümetler için mükemmel bir seçenek olabilir.

Mudharaba modeli ilk tekafül uygulayıcıları tarafından kullanılmıştır ve Bangladeş, Sri Lanka, Sudan ve Brunei gibi farklı formlardaki ülkelerde kullanılmaya devam edilmektedir. Bu modelde, (şekilde gösterildiği gibi) katılımcı, tekafül operatörüne katkı payı öder.

Şekil 1: Mudharaba Modeli

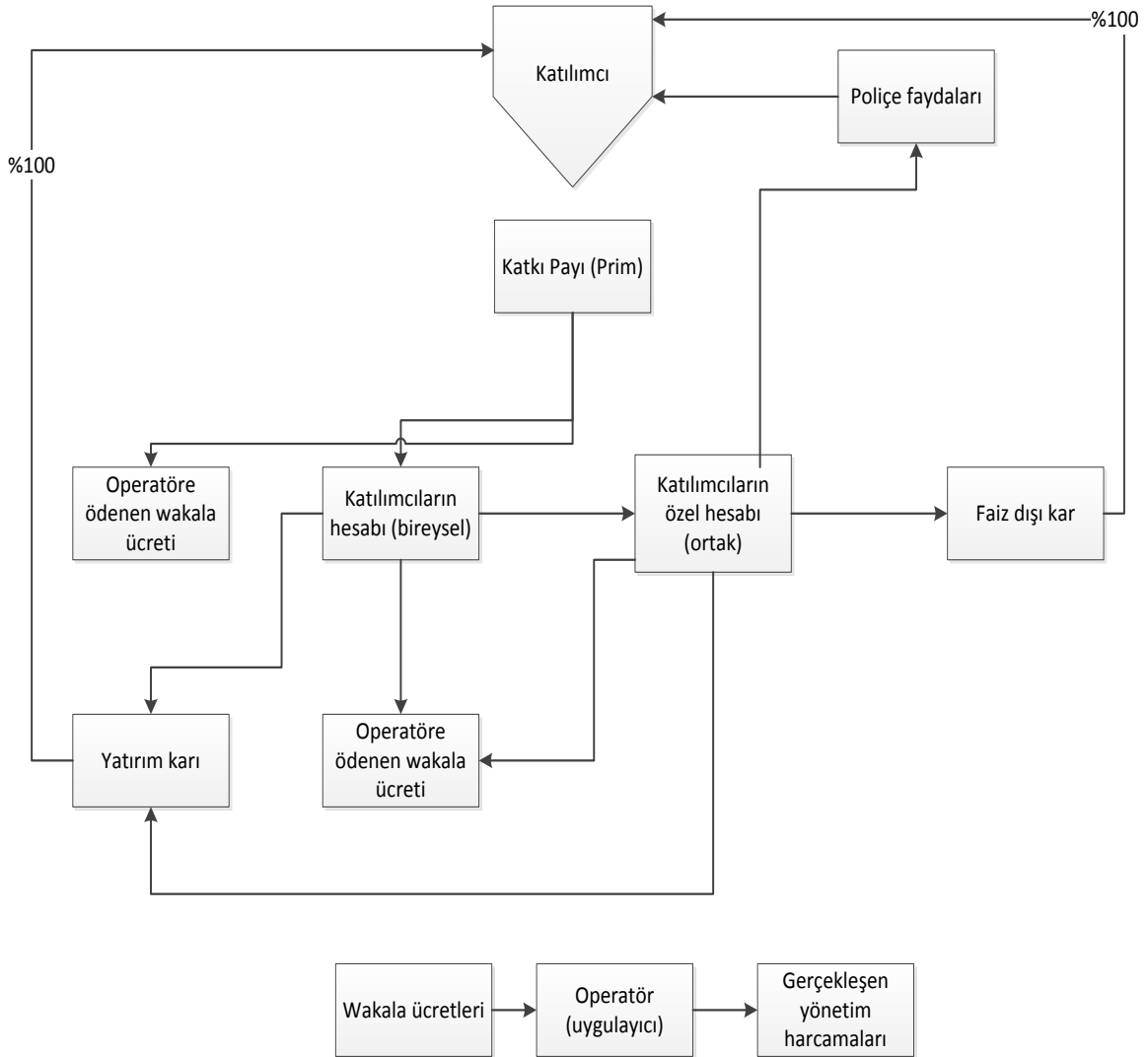

Operatör bu payı ikiye bölerek bir kısmını tasarruf hesabı (katılımcının hesabı) diğeriyle de risk fonu (katılımcıların özel hesabı veya risk hesabı) oluşturur. Katılımcıların hesabında biriken fonlar katılımcının kendisine aittir, bununla birlikte; katılımcıların özel hesabındaki meblağlar koruma sağlanan risklere yardım etmek için ortak para havuzu haline gelir. Bu da ortak hesaptır. Sonuç olarak, havuzdaki meblağ kooperatif veya mütüel ile aynı şekilde yönetilir. Tekafül operatörü faiz dışı karın bir kısmını aldığı gibi kar sağlamanın yanında harcamaları da karşılayan yatırım gelirlerinin de bir kısmını kendine alır. Bu modelin, şariat danışma kurulunun neyin caiz olduğuna dair verdiği fetvalar kadar ülkelere göre farklılık gösteren çeşitli türleri vardır (Kassim, 2007: 48-52).

En yaygın model tek başına veya mudharaba modeliyle iç içe haliyle wakala modelidir. Sözleşmelerin isimlendirilmesi ülkeden ülkeye ve operatörden operatöre değişkenlik

göstermektedir. Bazı operatörler wakala modelini mudharaba modeli ile birlikte uygulayıp wakala olarak isimlendirebilmektedirler. Wakala modelinde, katılımcı, hesabına katkı payını öder ve bu pay aylık veya yıllık dönemlerde katılımcıların faydalarını korumak için özel fona (risk fonuna) aktarılır. Yıllık yenilenebilir ürünler için, katkı payı genellikle doğrudan risk fonuna aktarılır. Tüm yatırım karı ve faiz dışı kar katılımcılara geri verilir. Operatör, kar gibi tüm harcamaların ödendiği ödenekten wakala ücretini alır. Bu ücretler farklı çeşitlerde tanımlanabilir ve ideal olarak çalışma performansı, adil dağıtım sağlaması için yapılan masraflar ve harcamalarla gelir arasındaki uyumsuzluğu en aza indirmek ile bağlantılıdır. Katılımcıların özel hesapları önceki modelle benzer şekilde kooperatifçilik ilkeleri ve mütuel prensiplerle idare edilen ortak bir hesaptır (Odierno, 2006). Bu hususlar şekilde gösterilmiştir.

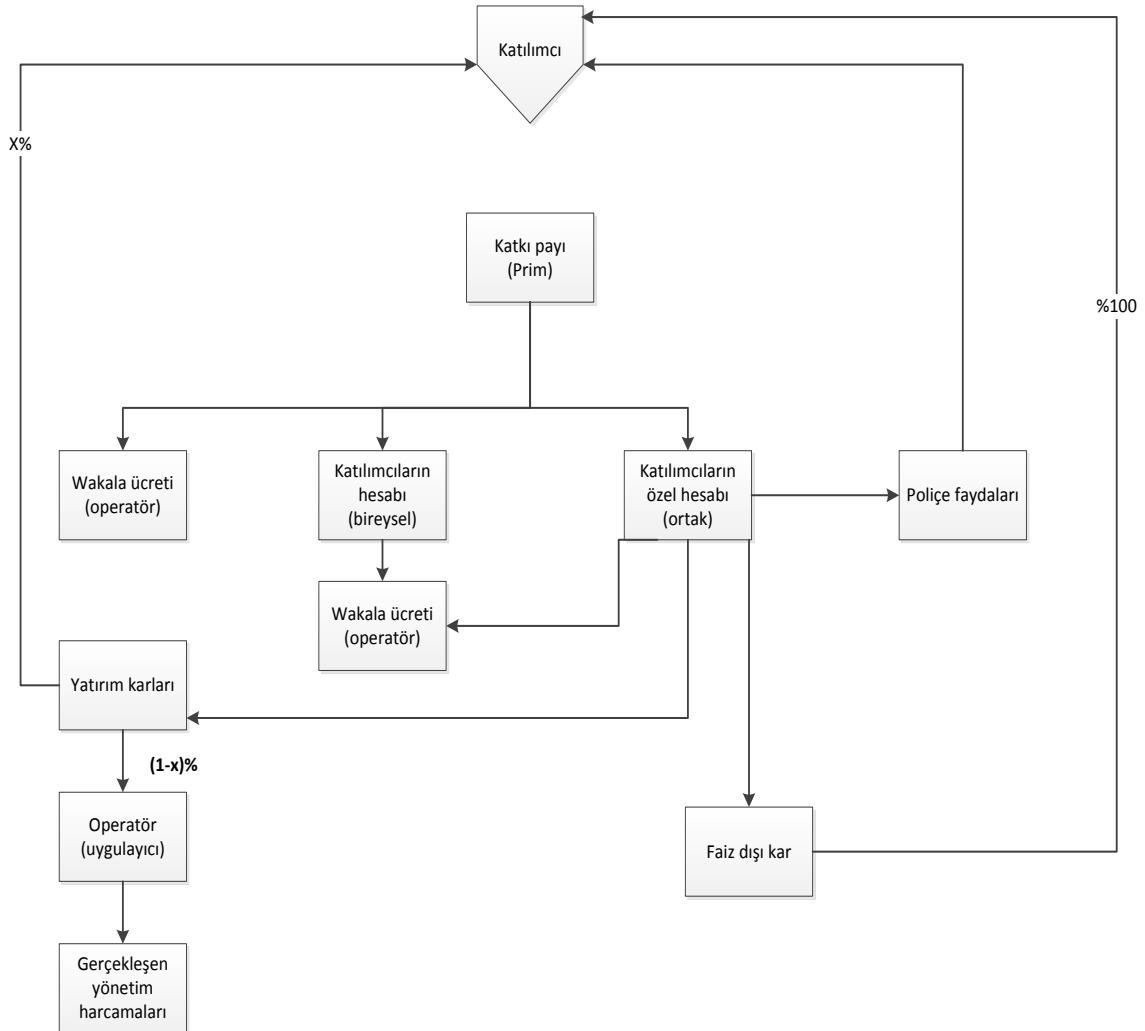
Şekil 2: Wakala Modeli

Yatırım karının mudharaba ile birlikte wakala şeklinde kullanımı uygulayıcının yatırım karından aldığı pay hariç wakala modeliyle oldukça benzerdir. Teknik olarak, birinin şirketi yönettiği diğerinin de yatırım hareketlerini üstlendiği göz önünde bulundurulursa

iki model tüm uygulamaların içindedir. Bazı İslam danışma kurulları bu modeli bir uygulamada birden fazla model kullanmasından hazzetmediklerinden dolayı wakala olarak adlandırmayı tercih ederler. Hem wakala hem de mudharaba ile wakala modellerinin altındaki yatırım karlarında, bazı uygulayıcılar faiz dışı karı da paylaşırlar. Bu tarz bir modelde, bu paylaşım, uygulamaları etkin bir şekilde yönetmek için teşvik tavrı olarak addedilir. Ne yazık ki, böyle teşvikler önemli karları güvenceye almak için muhafazakarlık oranını artıracak uygulamalara sebebiyet verebilir. Mudharabanın wakala ile birlikte uygulandığı yatırım karı modelinde, toplam fon değerinde (normal olarak yalnızca tasarruf fonu) yatırım harcamalarının ve karın karşılanması için wakala ücreti olma eğiliminde olan wakala modelinin tersine mudharaba bu ödemenin yerini değiştirir (Kassim, 2005: 33-88). Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Yatırım Karı Modelinde Mudharabanın Wakala ile Birlikte Uygulanması

Bazı ülkelerde ve piyasalarda, özellikle Müslümanların azınlıkta olduklarında, tekafül uygulamaları geleneksel sigorta uygulayıcının içinde (tekafül penceresi olarak

adlandırılan) bir bölüm olarak yapılanmıştır. Müslümanların az sayıda olduğu veya ayrı tekafül uygulayıcısı tesisi için yetersiz ilginin olduğu durumlarda bu uygulama faydalı olmaktadır. Böyle bir yaklaşım, fonların ayrılması, yeni fonun eskisinin yerini alması, geleneksel uygulayıcılar ve tekafül operatörleri arasındaki çatışma, geleneksel ve tekafül ürünleri arasındaki benzerlik dolayısıyla yaşanan kararsızlık ve Müslüman katılımcıları bu tarz uygulamaların caiz olduğunu ikna etmedeki zorluklar hususunda sıkıntı yaratmaktadır (Odierno and Iqbal, 2006).

Tekafül; mütüel ve sigorta kooperatifçiliği ile aynı olmasa da, tekafülün hiç olmadığı ve kooperatiflerin daha popüler olduğu veya tekafülün henüz tanındığı ülkelerde, Müslüman gruplar uygulamalarını bir kooperatifin yardım ve desteği ile veya bazı durumlarda kooperatifin acenteleri ile kurgulamaktadır. Müslümanların çoğunlukta oldukları yerlerde böyle ürünlere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durumdaki bir örnek Çin'dir: 60 milyon Müslüman, Çin nüfusunun önemsiz bir kesimi gibi görünse de büyük bir pazar payına sahiptir (Odierno, 2007). Benzer şekilde, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İspanya ve İsveç gibi Avrupa ülkelerinde mütüel veya sigorta kooperatifleri toplam sigorta şirketlerinin yüzde 20'sinden fazlasını teşkil etmektedir ve bu şirketlerce tekafül ürünlerinin sunulması kar oranlarını artıracaktır. Avrupa'daki diğer ülkeler de mütüel ve kooperatif yapıları ile önemli girişim modelleri teşkil etmektedir. (AISAM, 2007)

Kaynakça

AISAM (Association International des Societies d'Assurance Mutuelle). (2007). *Mutual Insurance in Figures*. Belgium: AISAM.

Odierno, H. S. P. and Muhaimin Iqbal. (2006). "Takafül Windows: An Initial Stepping Stone to Bigger İslamic Insurance Market." *Middle East Insurance Review* (December): 65-66.

Kassim, Z. A. M. (2005). "Takafül: The İslamic Way of Insurance." *Contingencies* (January-February): 33-38.

Odierno, H. S. P. (2006). "Set up Issues in Starting Takafül." *Middle East Insurance Review* (November): 62-63.

ICMIF takafül <http://www.takafül.coop>

Odierno, H. S. P. and Muhammad Ismail. (2009). "Takafül Marketing and Distribution: The Asian Perspective." *Middle East Insurance Review* (December): 50-51.